

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İMAMİYYE VE ZEYDİYYE ARASINDAKİ
İTİKADİ FARKLILIKLAR**

Nidal YILDIZ

**Kasım-2024
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İMAMİYYE VE ZEYDİYYE ARASINDAKİ
İTİKADİ FARKLILIKLAR**

Nidal YILDIZ

**Danışman
Doç. Dr. Ekrem UYSAL**

**Jüri Üyeleri
Prof. Dr. Vechi SÖNMEZ- Doç. Dr. Metin YILDIZ**

**Kasım-2024
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

2161251007 numaralı, Nidal YILDIZ tarafından hazırlanan “**İmamiyye ve Zeydiyye Arasındaki İtikadi Farklılıklar**” adlı tez çalışması 29/11/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan:

Prof. Dr. Vechi SÖNMEZ

.....

Danışman:

Doç. Dr. Ekrem UYSAL

.....

Üye:

Doç. Dr. Metin YILDIZ

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Nidal YILDIZ
Tarih: 29.11.2024

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İMAMİYYE VE ZEYDİYYE ARASINDAKİ
İTİKADİ FARKLILIKLAR

Nidal YILDIZ
Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Ekrem UYSAL
2024, 68 Sayfa

Hiz. Muhammed'in vefatının ardından devletin başına kimin geçeceği konusunda oluşan münakaşalar, daha sonra ortaya çıkan Kerbela olayı, çeşitli kültür öğretilerin etkisi gibi hususlar; Şia'nın doğuşuna sebep olan faktörler arasında ilk saflarda yer almıştır.

Bu münakaşalar, imameti Hiz. Muhammed'den sonra, Hiz. Ali'nin hâk ettiği savında bulunan kişilerin, Şia fırkasını oluşturmaları sonucunda meydana çıkan farklılıklara ek olarak; Şia'nın kendi içinde imametini, kiminle ve nasıl devam edeceği konusunda fikir ayrılıkları yaşamasına neden olmuştur.

Şia içerisinde zamanla pek çok alt grup meydana çıkmıştır. Şia denildiğinde, ekseriyetle akla gelen İmamiyye ve bir diğer kolu olan Zeydiyye'nin görüşleri araştırılarak birbirlerine benzeyen yönleri ve farklılıkları bu çalışmamızda ele alınmıştır. Bu amaçla çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, İmamiyye, Zeydiyye, İmamların Masumiyeti

ABSTRACT

MASTER THESIS THE DIFFERENCES IN BELIEF BETWEEN IMAMIYYA AND ZAYDIYYA

Nidal YILDIZ

**Batman University Graduate Education Institute
Department of Kalam and History of Islamic Sects**

Advisor: Doç. Dr. Ekrem UYSAL

2024, 68 Pages

The debates concerning who should assume leadership after the death of Prophet Muhammad, the events of Karbala, and the influence of various cultural doctrines are among the primary factors that led to the emergence of Shiism.

These debates not only resulted in the formation of the Shia sect by those who claimed that Ali was the rightful successor (imam) after Prophet Muhammad, but also caused divisions within Shia itself over questions of who should assume the imamate and how this succession should be determined.

Over time, numerous subgroups emerged within Shia. This study examines the theological similarities and differences between Imamiyya and its offshoot Zaydiya, two prominent branches of Shia Islam. The thesis is structured into an introduction, three main chapters, and a conclusion.

Keywords: Kalam, Imamiyya, Zaydiya, Infallibility of Imams

ÖN SÖZ

Şia'nın ana kollarından olan İmamiyye ve Zeydiyye, İslam düşünce tarihinde derin bir birikim oluşturmuştur, imamet ve kelam gibi temel meselelerde farklı perspektifler sunarak zengin bir teolojik miras bırakmıştır. Her iki ekol, başlangıçta ortak kökten filizlenmiş olsa da, tarihsel, siyasi ve doktrinel süreçler neticesinde ayrı yönelimler geliştirmiştir. Bu çalışmada, İmamiyye ve Zeydiyye'nin itikadi farklılıkları özellikle imamet anlayışı, imamların masumiyeti, mehdilik, kader ve insan iradesi ve usul gibi temel konular ele alınmıştır.

Şii mezhepleri arasındaki ayrışmalar yalnızca teolojik farklılıklardan ibaret olmayıp aynı zamanda İslam dünyasının siyasi ve sosyo-kültürel dokusuna da etki etmiştir. Bu nedenle, İmamiyye ve Zeydiyye arasındaki itikadi farklılıkları incelemek, yalnızca Şii geleneği değil, genel anlamda İslam düşünce tarihini anlamak açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, söz konusu mezheplerin inanç sistemlerini ve birbirlerinden ayrıldıkları noktaları akademik bir çerçevede sunmayı amaçlamaktadır. Farklılıkların kökenlerini, tarihi arka planlarını ve mezheplerin kendi bağlamlarındaki önemi anlamaya yönelik bu analiz, İslam düşüncesinin zenginliğini takdir etme fırsatı sunacaktır. Ayrıca, mezhepler arasındaki diyalog ve karşılıklı anlayışın derinleşmesi için bir zemin teşkil etmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana destek veren değerli danışman hocam Doç. Dr. Ekrem Uysal başta olmak üzere, kaynakların temini ve değerlendirilmesinde yardımını esirgemeyen tüm hocalarıma, daima yanımda olan aileme ve çalışmamın başından sonuna kadar beni motive eden, yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Tezimizin Şii mezhepler arasındaki inanç farklılıklarının daha iyi anlaşılmasına ve İslam düşüncesinin çeşitliliğine ışık tutmasına katkı sağlaması en büyük temennimizdir.

Nidal YILDIZ
BATMAN-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Şia Kavramı.....	2
2. İMAMİYYE.....	5
2.1. İmamiyye'nin Ortaya Çıkışı.....	5
2.2. İmamiyye'de On İki İmam.....	7
2.2.1. Ali b. Ebi Talib.....	7
2.2.2. Hasan b. Ali.....	8
2.2.3. Hüseyin b. Ali.....	9
2.2.4. Zeynelabidin b. Hüseyin.....	10
2.2.5. Muhammed Bakır.....	10
2.2.6. Cafer-i Sadık.....	11
2.2.7. Musa Kazım.....	11
2.2.8. Ali er-Rıza.....	12
2.2.9. Muhammed et-Taki.....	12
2.2.10. Ali en-Naki.....	13
2.2.11. Hasan el-Askeri.....	13
2.2.12. Muhammed el-Mehdi.....	14
2.3. İmamiyye'de Gaybet ve Rec'at Doktrini.....	15
3. ZEYDİYYE.....	18
3.1. Zeydiyye'nin Ortaya Çıkışı.....	18
3.2. Zeydiyye'nin Fırkaları.....	20
3.2.1. Carudiyye.....	21

3.2.2. Süleymaniyye veya Ceririyye.....	22
3.2.3. Butriyye.....	23
3.2.4. Kasımiyye.....	23
3.2.5. Hadeviyye.....	25
3.2.6. Nuamiyye.....	26
3.2.7. Ya'kubiyye.....	26
4. İMAMİYYE VE ZEYDİYYE ARASINDAKİ İTİKADİ FARKLILIKLAR.....	27
4.1. İmamet İnancı.....	27
4.2. İmamların Masumiyeti.....	30
4.3. Mehdilik.....	32
4.4. Takiyye, Bedâ, Re'at.....	38
4.5. Kaza, Kader ve Ecel.....	44
4.6. Usul.....	49
4.6.1. Tevhid.....	49
4.6.2. Adalet.....	52
4.6.3. el-Va'd ve ve'l-vaid.....	54
4.6.4. el-Emr bi'l-maruf ve'-nehy ani'l-münker.....	55
4.6.5. Nübüvvet.....	56
5. SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA.....	64

Kısaltmalar

A.S	: Aleyhisselam
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri-Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜİFD	: Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi krş.	: Karşılaştırınız
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ö.	: Milattan Önce
No	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa- Sayfalar
Sad	: Sadeleştirme
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet vakfı
Vb	: ve benzer

1. GİRİŞ

Hız. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra İslam dünyasında meydana çıkan kendine has meseleler çeşitli düşünce ve diğer kültürlerle etkileşimler sonucunda, dini yorumlarda farklılıkların oluşmasına yol açmıştır.

İslam dünyasındaki bu düşünceleri farklı dinler ve zıt görüşlere karşı savunmak için kendine has itikadi ve siyasi düzen oluşturulmuştur. Siyasi problemler ve nedenler Şia'nın ortaya çıkmasını ve Şia'nın siyasi düşüncelerini bir sisteme dönüştürmesine imkân sağlamıştır. Şia'nın ortaya çıkmasında etkili olan temel görüş imamet düşüncesidir. Bu görüş çerçevesinde diğer düşünceler de şekillenmiş kendi içerisinde farklı yorumlar oluşturmuştur. Bu oluşumlar içerisinde Şia'nın en önemli iki büyük ekolü olan İmamiyye ve Zeydiyye'nin bazı konulardaki farklılıkları ve benzerlikleri çalışmamızda ele alınmıştır. Çalışmamızda ilk olarak bu iki mezhebin oluşumuna ve ortaya çıkışına değinilmiştir. Diğer bölümlerde özellikle bu iki mezhebin İmamet konusundaki görüşleri ele alınmış, bu konu ile bağlantılı olan Nübüvvet ve İmamların masumiyeti incelenmiş, farklılıklarına yer verilmiştir. Ele alınan diğer konular ise mehdilik, usul, takıyye, bedâ, rec'at, kaza, kader ve ecel konuları olmuştur. Araştırmamızın konusu oldukça geniş olmasından ötürü, çalışmamızda daha çok en belirgin yönleri ve temel farklılıkları verilmeye çalışılmıştır. Bu iki mezhebin kendi içerisinde ayrıldıkları temel etmenler verilmeye çalışılarak Şia düşünce yapısının daha iyi anlaşılmasında katkı sağlanabileceği hedeflenmiştir.

İslam düşünce tarihine baktığımızda, Şia'nın İmamiyye kolunun itikadi ve siyasi fikirleri, mezhebin çoğunluğu tarafından benimsenmesi, bu mezhepten farklı olarak ve önemli görülen bir diğer mezhep olan Zeydiyye'nin görüşlerine yer vererek böyle bir çalışmanın yapılmasının kayda değer olabileceğini ve zümrenin daha net idrak edilebilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

İmamiyye ve Zeydiyye ekollerinin siyasi ve itikâdi açıdan farklı görüşler sergilediği konular ele alınırken, imamet meselesi, imamların masumiyeti ve nübüvvet gibi konular ana temayı oluşturmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle birincil kaynaklardan yararlanılmış; Bunun yanı sıra, mezhepler tarihi ve kelam alanında önemli eserler kaleme almış bilim insanlarının çalışmalarından faydalanılmıştır. Yürütülen çalışma veriler bilimsel ölçütlere uygun teknik yöntemlerle toplanmış ve analiz edilmiştir. Genel açıklamayı karşılaştırma

yöntemleri kullanılarak konuya bütüncül bir bakış açısı kazandırılmaya gayret gösterilmiştir.

1.1. Şia Kavramı

İslam peygamberi Hz. Muhammed hayatta iken; mezhep ve tarikat gibi oluşumlar söz konusu değildi. Tüm bu oluşumlar peygamberin vefatından sonra ortaya çıkmış ve farklılıklar meydana gelmiştir. Müslümanlar karşılaştıkları sorunlara çözümler üretmeye başlamış ve bu da yeni anlamların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Şia kavramının açıklamasına girmeden önce mezhep kelimesinin ne anlamlar taşıdığı konusuna değinmek faydalı olacaktır.

Sözlükte “götmek” anlamındaki zehâb kökünden hem masdar hem de “gidecek yer ve yol” mânasında mekân ismi olan mezhep kelimesi, terim olarak “dinin aslî veya fer’î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” diye tanımlanmıştır. Tanımda yer alan aslî hükümler dinin inanç esaslarını, fer’î hükümler ise ibadetler ile kişiler arası münasebetleri hedef almaktadır. İman esaslarını konu edinen mezhepler itikadî, diğerleri de fikhî mezhepler diye adlandırmıştır. Muhammed Ebû Zehra gibi bazı çağdaş mezhepler tarihi yazarları, fikhî mezheplerinin haricindeki grupları siyasî (Şîa, Hâricîler) ve i’tikadî (Mu’tezile, Eş’ariyye, Mâtürîdiyye vb.) olmak üzere ayrıma tâbi tutmuşsa da siyasî mezheplerin, sonraları kendilerine has itikadî ve fikhî görüşleri de oluştuğundan sözü edilen taksimi esas almak isabetli görünmemektedir. (İlyas Üzüm, 2004: 537) Sözlükte bir şeye tabi olmak, bazılarını desteklemek ve bir şeyi tasdiklemek olan “ş-y-a” kökünden türemiş olan Şia kelimesi; ad olarak ise bir işi gerçekleştirmek için birinin etrafında toplanan ona destek veren grup anlamına gelmektedir. (İbn Manzur, 1990: 888) Bir başka tanımda şia kelimesi, “desteklemek, çoğalmak, tabi olmak” gibi anlamlara gelen “şiya” kökünden türeyen şia kelimesi, “tarafdar, yardımcı olmak, bir işi yerine getirmek için bir kişinin etrafında toplanmak” gibi anlamlar içermektedir. Terim olarak ise Hz. Ali’ye bağlı ve onun imametini kabul etmekle birlikte Hz. Muhammed’in vefatından sonra devlet başkanlığına Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin olması gerektiğini savunan grubu ifade eder. (Mustafa Öz, 2010: 121)

İslâm tarihinde siyasi ve dini gruplaşmalar oluşum aşamasında “Ashâbü’l-Makâlât” diye anılmıştır. Bunun nedeni, bir takım âlimlerin toplumdaki sorunlarla ilgili olarak “makâle” (görüş, söz) ismiyle risâle yazmaları yahut bazı konular hakkında fikirlerini sözle ifade etmeleridir. Git gide belirginleşen bu fikirler belli bir süreç içinde gruplaşma mahiyetini almış, ashâbü’l-makâlât artık, “bir kurucunun liderliğinde ortak düşünceler etrafında bir araya gelen gruplar” anlamına gelmeye başlamıştır. Daha sonra fırka (çoğulu firak) kelimesi İslâm mezhepleri tarihinde zümreleşmeyi ifade eden en yaygın terim olmuştur. Meselâ Nevbahtî (ö. 310/922), Şîî gruplarına dair eserini *Fıraku’s-Şî’a*, siyasi ve itikadî grupları inceleyen Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682) de eserini *el-Farq beyne’l-fırak* şeklinde adlandırmıştır. İslâm coğrafyasının genişlemesi ve diğer dinlere ait inanç grupları ile karşılaşılması sonucunda milel ve nihâl kelimeleri meydana çıkmıştır. Milel “din” anlamındaki milletin, nihâl de “iddia, görüş ve dinî zümre” anlamındaki nihlenin çoğuludur. Buna göre “el- milel ve’n-nihâl” tabiri “dinler ve mezhepler” manasında kullanılmıştır. Bunun yanında hevâ (“tutarsız düşünce”, çoğulu ehvâ) kelimesiyle oluşturulan “ehl-i ehvâ” terkihi dayanakları temelsiz ve zayıf olan grupları ifade etmiştir. Bu kullanımlara misal olarak İbn Hazm’ın (ö. 438/1046) *el-Faşl fi’l-milel ve’l-ehvâ ve’n-nihâl*’i ile Şehristânî’nin (ö. 548/1153) *el-Milel ve’n-nihâl*’i zikredilebilir. Siyaset ve inanç grupları klasik literatürde daha çok ashâbü’l-makâlât, fırka ve nihle ile, amelî-fikhî gruplaşmalar da mezhep kelimesiyle anılmasına rağmen son zamanlarda daha kapsamlı olan mezhebin kullanımı tercih edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de zehâb kökü çeşitli türevleriyle birçok âyette yer almakla birlikte mezhep kelimesine rastlanmamaktadır. Fırka sözlük anlamında bir âyette geçmekte (et-Tevbe 9/122), makâlât ve nihâl de Kur’an’da görülmemektedir. Hadislerde de mezhep terim olarak zikredilmemiş, Hz. Peygamber ümmetinin içine düşeceği ihtilâfları genelde fırka sözcüğüyle ifade etmiştir. Klasik kaynaklarda Müslümanların inanç ve fikir alanındaki ayrılıklarının daha çok fırka ile karşılanmasında hadisteki bu kullanımın rolü vardır. (İlyas Üzümlü, 2004: 538)

Arap dilince Şia, kelimesi fırka olarak ortaya çıkışına kadar “tarafdar” anlamına gelerek sıkça kullanılmıştır. Bu ifade genel olarak Hz. Hüseyin’in Kerbela’da 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde şehit edilişi ve sonrasındaki sürece kadar bu kelimenin bu anlamda kullanılması devam etmiştir. (Ethem Ruhi Fırlı, 2011 a:265)

Şia kelimesi kavram olarak ise Hz. Ali'ye taraftar ve bağı olanlar anlamına gelmektedir. (Mustafa Öz, 2011: 63) “Şia, zaman içerisinde lâm-ı tarifile eş-Şia olarak kullanıldığında, ıstılah anlamıyla genel olarak ifade edecek olursak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra, Hz. Ali ve ehl-i beytini halifelik (imamet) için en layık kişi olarak gören ve onu nass ve ta’yin ile “meşru” halife kabul eden, ondan sonraki halifelerinde onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan, toplulukların müşterek adı olmuştur.” (Ethem Ruhi Fığlalı, 2011: 265)

Şehristani, Şia kavramını tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştır. “Hz. Ali’nin imametinin Resulullah’tan gelen açık veya kapalı deliller ve vasiyet yoluyla sabit olduğu, bir engel bulunmadığı takdirde imamet Hz.Ali tarafından sürdürüleceği, imamların her türlü günahlardan korunduğu, imamet dinde toplumun tercihi bırakılamayacak temel bir rükün özelliği taşıdığı” (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017: 135)düşüncesini belirtir.

2. İMAMİYYE

İmamiyye adı bir cemiyetin önder ve öncüsü yahut öncülüğü anlamına gelen imamet ve imam sözcükleriyle ilgili olup, imama tabi olanlar yahut imameti özümseyenler manasında bir çoğul nispet addır. Bir başka deyişle Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra İslam cemiyetinin dini ve dünyevi önderliği manasındaki imamet ve onu örnek alan imama inanma ve mensup olmayı, dinin en ehemmiyetli esası olarak kabul eden, Zeydiyye haricindeki Şii gruplar için kullanılan bir addır. (Eş'ari çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç, 2019)

2.1. İmamiyye'nin Ortaya Çıkışı

Mezhepler tarihi kaynaklarının bir bölümünde Râfıza (Revâfız) ismiyle geçen İmâmiyye (Eş'arî, 17-31; Bağdâdî, 54-72; Ebü'l-Hüseyin el-Malatî, 14-26) zaman zaman imam prensibini özümseyen tüm Şiî gruplarda olduğu gibi varlığını devam ettiren en büyük Şiî grup olan İsnââşeriyye ismiyle de kullanılır. Gaybet-i suğrâdan (260-329/873- 941) evvel yazılmış erken dönem Şiî kaynaklarında İmâmiyye ismiyle bir fırka bulunmamakta, gaybet-i suğrâ esnasında yazılan eserlerde ise on birinci imam Hasan el- Askerî'nin (ö.260/874) vefatı üzerine Şîa'nın içinden meydana çıkan fırkalar içinde yalnız birinin adı olarak zikredilmiştir. (Abdullah el-Kummî nşr. M.Cevad Meşkur, 1963: 76- 77)

Hız. Ali (ö. 40/661), Hız. Hasan (ö. 49/669), ve Hız. Hüseyin (ö. 61/680) döneminde Şîa diye bahsedilen ve daha dini bir fırka kurmayıp sadece siyasi bir fikri savunan bir grup önce Irak'ta yaşamıştı. Irak halkının çoğu bilhassa Kûfe sakinleri Şiî temayüle malikti. Hız. Hüseyin'in katledilmesinden daha sonra dini ve siyasi mahiyette bir fırka olarak meydana çıkmaya başlayan Şiî topluluğu, Muhammed b. Hanefiyye'nin (ö. 81/700) imametini sav eden Keysaniyye, imametnin kopukluğa uğradığını düşünenler ve Ali b. Hüseyin Zeynelabidin'in (ö. 94/712) imametini özümseyenler olmak üzere üç kola bölünmüştür. En son grup, Zeynelabidin babasından daha sonra amel ve ilim açısından imamet makamına layık ve en üstün kişi olarak özümsemiş, diğer imamet savlarını geçersiz görmüştür. (Şeyh Müfid, 1979: 254) (Ali Ekber Gıfari, Beyrut, Darü'l-Müfid, 1414/1993.)

Zeynelabidin'in vefatının ardından Şîa arasından bir kol oğlu Zeyd'e nispetle

Zeydiyye fırkasını oluşturmıştır. Ötekiler ise Muhammed el-Bakır'ın imametini kabul etmiştir. Cafer es-Sadık'ın taraftarları çoğunlukla Şiatu Ali diye bilinmekle beraber Ca'feriyye ve Turabiyye ismiyle de anılıyordu. (Muhammed Yakup Küleyni, 1985: 80) Yine bu dönemde Ca'fer es-Sadık'ın taraftarları için Rafıza adının kullanılmasına karşın (Şeyh Müfid, nşr Mahmûd Zerendi, 1993: 104-105) İmamiyye ismiyle karşılaşılmamaktadır. İmamet Musa el-Kazım'a geçtiği devirde Şia lafzı ya tek başına ya da izafetle kullanılmış olup bu dönem de Ehl-i Beyt mensupları İmamiyye ismiyle anılmamıştır. İsmi İmamiyye olmamakla beraber ilk yüzyılda aşamalı bir gelişme kateden İmami Şîi teorisi, II. (VIII.) asır ortalarında kesin biçimini Hişam b. Hakem aracılığıyla almıştır. Hişam kişilerin imama gereksinimini, imamı Hz. Peygamberin vasisi olup cürümden sakındığı, ancak peygamberler gibi vahiy gelmediği ve nasla seçildiği gibi temelleri meydana koymuştur. (Muhammed es-Sadr, 1972: 233) II. (VIII.) asır sonlarına doğru Kat'iyye ve Ca'feriyye gibi adlarla anılan ve imameti Ca'fer es-Sadık'tan Musa el-Kazım'a ondan da Ali er-Rıza'ya taşıyanlar Şiatu Âl-i beyt olarak da anılmış, Âl-i Beytten de Hüseyin soyundan gelen masum imamlar demek istenilmiştir. Ali en-Naki döneminde belirtilen Şîi topluluğun zahiren İmamiyye ismini almadığı, fakat onun halefi Hasan el- Askeri'nin 260 (874) senesinde ölümünün ardından oğlu olup olmadığı ve sonra imamet kime devredileceği mevzusunda meydan çıkan on dört ve yahut on beş fırkadan birinin İmamiyye ismiyle anıldığı bilinmektedir. Kummi, bu fırkalar içinde ilkinin, Nevbahti ise on ikincisinin İmamiyye olduğunu göstermektedir.

Bu ikisinin söylediğine göre yeryüzünde Hasan el-Askeri'den sonra onun soyundan gelen, Allah'ın emriyle var olan seleflerinden devredilen ilahi hükümler, sünnetler ve farzlar şahsına tevdi edilmiş, toplumun dini ve dünyevi meselelerinde gereksinimi olduğu doğru yolu benimsemiş bir hüccet vardır. Bu fırkaya göre, Allah'ın kullarına yönelik nehyi ve emri ilerlediği sürece yeryüzünde yalnız iki kişi bile kalsa bunlardan biri muhakkak hüccettir, bunlardan biri vefat etse kalan kişi hüccettir. Bu fikir, sadık imamlardan taşınan ve İmamiyye Şiası içinde kabul görmüş fikirdir. Yeryüzü hüccetten mahrum kalmaz, bir an kalsa bile üzerindikilerle beraber ortadan kaybolur. Hasan el-Askeri'nin muhakkak bir oğlunun olduğuna ve onun imametinin hakikatine inanan bu fırka onun endişesi sebebiyle saklandığını, vakti gelince ortaya çıkıp gerekli faaliyetleri yürüteceğini öne sürmektedir. (Nevbahti/Kummi, tsh, H.Titter, 1931: 102- 103) (Abdullah el-

Kummî nşr. M.Cevad Meşkur, 1963: 90-93)

Bu suretle İmamiyye fırkası yalnız gaybet-i suğra devrinde “hüccet”, “elimamü’l- kâim”, “sahibu’z-zaman”, dünyaya gelişi kişilerden saklı, zikri mücmel, “imam b. imam” diye bilinen bir imam olarak kabul eden Şîî fırkası olarak tanınmaya başlandı. Daha evvel Keysaniyye fırkasında bilinen “el-imamü’l-mehdi” telakkisi de “el-kaim elmehdi” biçiminde İmamiyye’ye devretti. On ikinci imamın gaybete girmesi İmamiyye inancının mihverini oluşturmaktadır.

On birinci imam Hasan el-Askeri’nin vefatından sonra meydana çıkan Şîî fırkalar arasında silsileyi gaip imamlarla bütünleyen İmamiyye’yi hakiki Şîilik olarak bilen Nevbahti, bunun haricinde kalan tüm fırkaları inkar etmiştir. (en-Nevbahti, 93.(en-Nevbahti, Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa, Firaku’s-Şia, nşr. M. Sâdık, Necef,1936)

Gaybet-i suğranın menşeyinden itibaren ve Hasan el-Askeri’den daha sonra meydana çıkan farklı topluluklar giderek kuvvetlerini yitirmiş, yalnız İmamiyye Şiası önemli bir gelişme gösterip varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde asıl İmamiyye öğretisi imamların adedi ve gaybet mevzuları da eklenerek fırka, IV. (X.) asır sonlarına doğru el-İmamiyyetü’l İsnaaşeriyye diye anılmaya başlanmıştır. Fırka sonraki devirlerde İmamiyye ismi ile birlikte İsnaaşeriyye, bir de fıkıh literatüründe Ca’fer es-Sadık’a nispetle Ca’feriyye biçiminde ünlü olmuştur. (Mustafa Öz, 2000: 207-208)

2.2. İmamiyye’de On İki İmam

2.2.1. Ali b. Ebi Talib (öl. 40/661)

İlk İmam olan İmam Ali, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in kuzeni ve damadı olması ile hicretten yaklaşık 22 yıl önce (m. 600) dünyaya gelen İslam tarihinde çok önemli bir şahsiyettir. 5 yaşına basıncaya kadar Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yanında büyümüştür.9 veya 10 yaşında bir çocuk olarak ilk iman edenler arasında yer almıştır. Hicretin 2.senesinin sonlarına doğru Fatma ile evlenmiştir. Büyük kahramanlıkları ile tanınan Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber Gazveleri ile çeşitli seriyeler’e katılmıştır. İslamiyet’in ilk yıllarından itibaren gösterdiği cesaret ve adalet duygusuyla öne çıkan İmam Ali, birçok savaşta

kahramanlık sergilemiştir. Hz. Ali Hz. Ebu Bekir 'in halife seçilmesinden sonra Hz. Muhammed 'in (s.a.v) cenazesinin teşhiz ve tekfini ve benzeri hizmetleriyle uğraştığından ötürü bey'ata gecikmesine rağmen, daha sonra kendisinin halife olacağı konusunda nass ve vasiyet konusunda herhangi bir iddiası bulunmamıştır. (Mustafa Öz, 2018: 155)

Üçüncü halife Hz.Osman şehit düştükten sonra halk Hz. Ali'ye (r.a) biat etmiştir. Hz. Ali halife olmuştur. Hz. Ali Basra yakınlarında 3. Halifenin intikamını bahane ederek halifeye karşı gelip çeşitli hadiselerle neden olan Zübeyir, Hz. Ayşe ve Talha'nın kuvvetleri ile yaptığı Cemel Savaşında galip gelmiştir. Şam ve Irak sınırları içerisinde Muaviye ile yaptığı Sıffin Savaşı bir buçuk yıl sürmüştür. Nehrevan adı ile bilinen muharebe de ise Hariciler ile mücadele edilmiştir. Hz. Ali böylelikle hilafeti boyunca gösterdiği bütün çabaların birçoğu iç sorunları çözmek ile geçmiştir. Bir süre sonra Ramazan Ayı'nın 19. Günü Hicret'in 40. Yılı sabah namazında Kufe mescidinde Hariciler tarafından Şehit edilmiştir. (Allame M.Hüseyin Tabatabai çev. Kadir Araras & Abbas Akyüz, 2022: 193-194)

İslam hukuk ve ahlak ilkelerinin temellerine dair önemli görüşlerini içeren "Nehcü'l Belâğa" eseri, İmam Ali'nin düşünce dünyasını yansıtır. (Yıldırım, 2010, 35- 36). Onun adalete olan sarsılmaz bağlılığı, İslami toplumlarda kendisine duyulan saygıyı artırmış ve İmamet doktrininin temellerini güçlendirmiştir. (Alkan, 2015, 42).

2.2.2. Hasan b. Ali (öl. 49/669)

Hz. Hasan 624 senesinde doğmuş.670 Senesinde de aynı şehirde vefat etmiş olup defnedildiği yer Baki mezarlığıdır. “Ebu Muhammed” künyesidir, “Mücteba” ise onun lakabıdır. (Uysal, 2021, 113.)

Hz. Hasan yedi yıl boyunca değerli dedesi Hz. Muhammed'in yanında yetişmiştir. Önce dedesi ardından 3 ay veya 6 ay sonra annesi de vefat edince babasının himayesinde büyümüştür. (Muhammed Hüseyin et-Tabatabai Çev.Kadir Akaras,1993:196) Babasının ölümünün ardından hilafeti devralmış, ancak dönemin siyasi kargaşası nedeniyle Müslümanlar arasında barış sağlamak adına hilafetten feragat etmiştir. Bu kararı, onun barışa verdiği önemi ve fedakârlığını yansıtır. Muaviye ile yaptığı anlaşma, toplumda huzuru sağlama çabasının bir göstergesidir

ve bu barışçıl yaklaşımı, Şii toplulukları içinde saygı görmesine neden olmuştur. (Çakmak, 2012, 55)

Muaviye ile yaptığı bazı görüşmelerden sonra bir kısım şartlarla anlaşma yapıp, Halifeliği bırakmış ve bir müddet sonra Medine'ye dönmüştür. Eşi Ca'de bint Eş'as tarafından 49/669 senesinde eşi tarafından zehirlenerek vefat etmiştir. Ve Medine'de Baki mezarlığına defnedilmiştir. (E.Ruhi Fığlalı, 1997: 282-285)

2.2.3. Hüseyin b. Ali (öl. 61/680)

626 Senesinde Medine'de doğmuş, 680 yılında Kerbela'da şehit düşmüş ve oraya defnedilmiştir. "Ebu Abdullah" künyesidir, "Şehid" ise en meşhur lakabıdır. (Ebu Mihnaf, Lut b. Yahya, 1977:17)

Hiz. Hasan'ın vefatına kadar abisine biat ederek, onun Muaviye ile yaptığı anlaşmaya bağlı kaldı. Hiz. Hasan'ın vefatından sonra da anlaşmaya sadık kalan Hiz. Hüseyin, Muaviyenin ölümüne yakın, oğlu Yezid' i kendi yerine Halife seçtirme uğraşlarını dönemindeki diğer Müslümanlar gibi kabul etmeyerek karşı tavrı takındı. Muaviye'nin 60/680 senesinde vefatından sonra Hiz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmeyerek Mekke'ye gittiğini duyan Kufeliler, yolladıkları mektuplarla ve bir heyet ile kendisini savunduklarını ve hilafete seçmek istediklerini bildirerek Kufe'ye davet ettiler. (E.Ruhi Fığlalı, 1997: 518-52). Hiz. Hüseyin olayı araştırmak için Kufe'ye amcasının oğlu Muslim b.Akil'i yollar. Kufe'ye ulaşan Muslim, on iki bin veya on sekiz bin kişiden Hiz. Hüseyin adına biat alınca mektup göndererek Hiz. Hüseyin'i Kufe ye çağırır. Daha sonra Muslim'in Kufe'de hapsedilip katledildiğinden haberi olmayan Hiz. Hüseyin, ilk öğrendiği habere göre yanındaki 70 civarındaki bir ordu ile Mekke'den Kufe'ye doğru yola koyulur. (et-Taberi çev. Ahmet Temir, 2019: 348) Hiz. Hüseyin ve etrafındakiler Kerbela'ya ulaştıklarında Ömer b. Sa'ad b. Ebi Vakkas emrindeki tamamı Kufelilerden oluşan bir ordu tarafından gaddarca şehit edilirler. (Ebu Mihnaf, Lut b. Yahya, 1977: 46- 60)

Kerbela'da Emevî zulmüne karşı mücadele verirken şehit edilen İmam Hüseyin, İslam tarihinde adaletin ve direnişin sembolü olarak anılmaktadır. Kerbela olayı, Şiiler için büyük bir matem olarak Muharrem ayında anılmakta ve bu olay İmam Hüseyin'in zulme karşı duruşunu ölümsüzleştirmektedir (Özdemir, 2017, 63-64). İmam Hüseyin'in adalet mücadelesi, Şii doktrininde zalime karşı direnişin

önemini vurgular.

2.2.4. Zeynelabidin b. Hüseyin (öl. 94/713)

Hız. Hüseyin'in küçük oğlu olan Ali b. Hüseyin Zeynülâbidin, Kerbela'da şehit olan oğlu Ali el-Ekber'den isim olarak ayırt etmek için Ali el-Asgar lakabıyla anılmıştır. Zeynülâbidin 38/659 senesinde Medine'de doğmuştur. Kerbela olayı sırasında hastalandığı için, muharebeye katılmasına müsaade etmemiş, savaşın sonunda Hız. Hüseyin ailesinden sağ kurtulanlar ile birlikte Şam'a Yezid'e yollandı. Burada bir müddet kaldıktan sonra Medine'ye geri dönmesine müsaade edildi. (Mustafa Öz, 2018: 158)

Kerbela olayından sonra Ali b. Hüseyin'in Medine'ye taşınıp ibadet ve ilim ile yüklü münzevi bir hayat sürdürdüğü, bundan ötürü "Zeynu'l -Abidin" (Allah'a ibadet edenlerin süsü) unvanını aldığı bilinmektedir.(Ethem Ruhi Fığlalı, 1984: 160-162)

Duadan oluşan "Sahife-i Seccadiye" adlı eseri, İslam'ın ahlaki ve dini değerlerine ışık tutmakta ve ibadet konularında zengin içerik sunmaktadır. (Erdoğan, 2014, 71-72). İmam Zeynelâbidin'in sabırlı karakteri, Kerbela sonrasındaki zorluklarla mücadelesi topluma örnek teşkil etmiştir.

2.2.5. Muhammed Bakır (öl. 114/733)

676 veya 677 senesinde Medine'de dünyaya gelmiştir.733 senesinde aynı şehirde vefat edince Baki mezarlığına defnedilmiştir. "Ebu Cafer", künyesidir, "Bakır" ise lakabıdır. Bazen de "Şebih", "Hadi" ve "Emin" unvanlarıyla anılmıştır. Oda babası gibi siyaset yapmaktan geri durmuş, ibadet ve ilim ile iştigal olmuştur. (Ethem Ruhi Fığlalı, 1984: 162-163)

Şii kaynaklarında Muhammed El-Bakır, Şii hukuki ve dini öğretilerin başlatıcısı ve sonrasında oğlu Ca'fer'le beraber İmamiyye Şiası'nın müessisi olarak gösterilmektedir. (Mustafa Öz, 1997: 506-507) Muhammed el-Bakır'la ilgili geniş bilgi ve bibliyografya için fıkıh ve hadis alanındaki çalışmaları, Şii doktrinin gelişiminde büyük katkılar sağlamış ve İslami ilimlerin temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur. İlimle olan yakın ilişkisi ve bilge karakteri Şii toplulukları

tarafından büyük bir saygıyla anılmaktadır. (Demir, 2018, 80)

2.2.6. Cafer-i Sadık (öl. 148/765)

699 veya 702 senesinde Medine ‘de dünyaya gelmiş, 765 senesinde aynı şehirde vefat edince Baki mezarlığına defnedilmiştir. “Ebu Abdullah” ve “Ebu Musa” künyesidir. “Fazıl”, “Tahir”, “Atır”, “Sadık” gibi unvanları vardır. (Ekrem Uysal, 2021: 116) İmamet savı hiç bulunmayan Ca’fer es-Sadık, siyasetten geri durmuş, ilmi faaliyetler ile iştigal olmuştur. Mekke’de Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubebyd ile Irak ve Medine’de ise Ebu Hanife İle ilmi tartışmalar yapmıştır. İmamiye’ye göre bütün beşeri ve gizli bilimlere; Hz. İbrahim’in suhufuna ve İncil, Zebur, Tevrat’a; Hz. Fatma’nın Mushaf’ına; cifir bilimine, bütün haram ve helallere vakıftır. Özellikle amcazadeleri İbrahim ve Muhammed’in 762 senesindeki isyanlarını onaylamayıp katledebileceklerini söylemesi bunun sonucunda sorunların onun öngördüğü biçimde gerçekleşmesi Şii’ler tarafından istikbali bildiği fikrine temel hazırlamıştır. (Küleyni, 1980: 305) Ayrıca İmam Cafer Sadık, İslam hukukunda önemli bir yere sahip olan Caferilik mezhebinin kurucusudur. Bu dönemde bilimsel çalışmalar teşvik edilmiş; felsefe, astronomi ve tıp gibi birçok alanda ilerlemeler kaydedilmiştir. İmam Sadık’ın ilmi ve dini değerleri bir arada sunduğu eğitimi, Şii hukuk sisteminin temelini oluşturur. (Aydın, 2020, 89-90)

2.2.7. Musa Kazım (öl. 183/799)

745 senesinde Medine ile Mekke arasındaki Ebva denilen yerde doğmuş, 799 senesinde Bağdat’ta vefat etmiştir. “Ebu ‘l- Hasan” künyesidir, “Kazım” ise lakabıdır. Babasının ölümünden sonra imamet mevzusundaki münakaşaları bitirmek için baba dostlarının desteğini alarak imametini duyurmuştur. (Nevbahti/Kummi, tsh, H.Titter, 1931)

Abbasîlere karşı barışçı bir strateji seyreden daha fazla takva ve ibadete yönelen Musa’nın fikirlerini benimseyenlerin artması, halife Mehdi’nin de ondan kuşku etmesine sebep olmuştur, bu nedenle halife onu Bağdat’ta bir süre hapsetmiştir. Daha sonra zindandan çıkararak gönlünü hoş etmiş, kendisine karşı çıkmayacağına dair söz aldıktan sonra Medine’ ye göndermiştir. Musa El-Kazım 170/786 senesine kadar Medine’de kaldı, ardından değişik nedenler ileri sürerek cebredildi. Yaşamının son

dört senesini zindanda geçirmiştir. (Mustafa Öz, 2018: 161)

2.2.8. Ali er- Rıza (öl. 203/818)

153/770 senesinde Medine’de dünyaya gelmiştir. 203/818 senesinde Tus’un Nukan kasabasında vefat etmiştir. “Ebu Bekir” ve “Ebu’l-Hasan es-Sani” künyesidir. “er- Rıza” Halife Me’mun tarafından ona verilen lakaptır. (Ahmet Saim Kılavuz, 1989b)

Yetişme sürecinde öğrenim alan ve sonra Mescid-i Nebevide kurduğu bilim meclisinde eğitim ile iştigal olmuştur. Me’mun’un çağrısıyla 200/816 senesinde Merv’e gitmesinden sonra, 201/817 senesinde zorla veliaht ilan edilmiştir. Ardından Me’mun’un kız kardeşi Habib’e ile izdivaç etmiştir. Bu süreçte Bağdat’taki Abbasiler, Me’mun’u azledip, amcası İbrahim b. Mehdiye biat etmiştir. Bu durumu duyan Me’mun yanına Ali er-Rıza’yı alarak bir grup ile Bağdat’a doğru hareket etmiştir. Yolda Ali er-Rıza tükettiği üzüm veya içtiği nar suyu nedeniyle birden fenalaşır ve bir süre sonra vefat eder. (Mustafa Öz, 2018, 161)

2.2.9. Muhammed et-Taki (öl. 220/835)

195/811 senesinde Medine’de doğmuş 220/835 senesinde Bağdat’ta vefat etmiştir. “Ebu Ca’fer es-Sani” lakabıyla Muhammed el-Bakır’dan fark edildi. (Mustafa Öz, 2005: 514-515)

Babası Ali er-Rıza’nın ölümü sırasında yedi ile dokuz yaşları civarında olduğu bilinen Muhamed el-Cevad’ın İmam tayin edilip edilmeyeceği, o dönemin Şia cemiyeti arasında en fazla tartışılan mevzulardan biri olmuştur. Bu münakaşalar ona ulaştırıldığında “De ki, işte bu benim yolum, basiret üzere Allah’a çağırıyorum” (Yusuf Süresi 12/108) Ayetini okuyarak, Hz. Ali İslamiyet’i tasdik ettiğinde dokuz yaşları civarında olduğunu, onun da yakın yaşta olduğunu belirtilmiştir. (Mustafa Öz, 2018: 162)

2.2.10. Ali en-Naki (öl. 254/868)

214/829 senesinde Süreyya köyünde doğmuş, 254/868 senesinde Samarra’da vefat etmiştir. Bağdat civarlarındaki Samarra kentinin Asker beldesinde ikamet ettiği için “Askeri” künyesini almıştır. (Ahmet Saim Kılavuz, 1989a: 394-395)

Babasıyla beraber Samarra’da altı sene kadar ikamet ettikten sonra, babasının ölümü üzerine yaşı ufak olmasına rağmen, toplumunun geneli kendisini imam olarak kabul etmiştir.

Yaşamının büyük bölümünü gözetim altında sürdüren Ali en-Naki 254/868 senesinde Samarra’da defnedilmiştir. (Ahmet Saim Kılavuz, 1989 a: 395)

İmam Ali Naki, manevi önder olarak Şii topluluklarına rehberlik yapmıştır. İlme ve ibadete olan bağlılığı, İmam Ali Naki'nin ilmi derinliği ile tanınmasına neden olmuştur. (Yıldız, 2018, 117-118).

2.2.11. Hasan el-Askeri (öl. 260/874)

232/846 senesinde Medine’de doğmuş, 260/874 senesinde de Samarra’ da vefat etmiştir. (Küleyni, 1972: 104)

Halife Mütevekkil tarafından babasıyla beraber Samarra’ya yollanılan Hasan el- Askeri, burada yaşamaya zorunlu kılınıp ayrılamaması nedeniyle askeri künyesiyle anılmıştır. 60/874 senesinde rahatsızlanan Hasan el- Askeri bir haftalık bir rahatsızlık sonucu 8 Rebiülevvel 260’ta (1 Ocak 874) Senesinde vefat etmiştir. Sammara’da yaşadığı konutta bulunan babasının mezarının yanına defnedilmiştir. (Hamid Algar, 1997: 289)

Kendinden sonra imameti sürdürecektir erkek evlat bırakmadan vefat ettiği söylenen Hasan el-Askeri’nin İmamiler içinde büyük bir kriz oluşturmuş ve on dört veya on beş fırkaya bölünmelerine sebep olmuştur. Zira imam İmamiyye fırkasına göre onun gibi vazifesini hakkıyla yürütecek bir erkek çocuk bırakmadan vefat etmez. Çünkü imam vefat ettikten sonra kişiler onun konuma gelen imamı arayıp bulmak mecburiyetindedirler. (Küleyni, 1972: 104) Yalnız zamanla, Hasan el-Askeri’nin vefatından bir müddet önce zenci veya Rum asıllı “Nercis” isimli bir cariyeden dünyaya gelen Muhammed el-Mehdi isminde bir çocuğunun olduğu fikri İmamiyye içinde yayılmıştır. (Hamid Algar, 1997: 289)

Abbasi yönetiminin baskısı altında imamet görevini sürdüren İmam Hasan

Askeri, topluma gizli bir şekilde rehberlik yapmıştır. Bu süreçte Şii topluluğunun bilinçlenmesine katkıda bulunarak, zor şartlarda direnç göstermiştir. (Uçar, 2019, 125).

2.2.12. Muhammed el-Mehdi (Gaybeti 260/874)

İmamiyye'ye göre Hasan el-Askeri'nin neslinden olan Muhammed b. Hasan 255/869 yılında Samarra'da doğmuştur. Kendisinin 256/870, 258/872, 261/875 senesinde dünyaya geldiğini söyleyen rivayetler zayıf görülmüştür. (Ekrem Uysal, 2021, 119)

Bizans imparatorunun torunlarından olan annesinin gerçek isminin Nercis olduğu söylenir. (Mustafa Öz, 2018: 214)

İmamiyye'nin fikrine göre Hasan el-Askeri olağan üstü olaylar çerçevesinde dünyaya gelen çocuğunun doğumunu “Abbasilerin” zorlamalarından dolayı saklamış, çok az yakını haricinde kimseye bahsetmemiş, üstelik riskli olacağını muhakeme ettiğinden dolayı isminin söylenmesini yasaklanmış, Hüccet, Kaim, Sahibu'z-zaman, Mehdi'l-enam ve halef gibi sıfatlarla bilinmesi istenmiştir. (Mustafa Öz, 2018: 164)

Babasının vefatında beş ya da altı yaşlarında olduğu bilinen bu imam, bazı nedenlerden dolayı ortadan kaybolmuş veya gaybete girmiş, onu simgeleyen vekillerin mevcut olduğu yaklaşık yetmiş sene süren kısa zamanla ilk gaybetinden sonra, bugüne kadar süren ve aralarından hiçbir vekilin temsil etmediği uzun zamanlı gaybet surecine girmiş bulunmaktadır. İmamiyye Şiası'nın itikadına göre halen yaşamaya devam ettiğine inanılan bu imam, büyük gaybet sürecinin bilinmeyen bir döneminde, dünyaya gaybetten çıkarak mehdi olarak dönüş yapıp bütün alemi düzeltecek Şia'nın gerçek devletini bizzat kendisi kuracaktır. İmam Ali el-Rıza'dan gelen, “Allah insanların ihtiyacından dolayı bir kimsenin ecelini geciktirmiş olsaydı, bu ancak Hz. Peygamber için geçerli olurdu” şeklindeki ifade, gaybet konusunda İmamiyye tarafından hiçbir şekilde dikkate alınmamıştır. (Tusi, nşr. Es-Hasan El-Mustavi, 1987: 458)

Son imam olan Muhammed Mehdi, Şii inancında gizlenen imam olarak kabul edilir. Adaletin tesis edileceği gün ortaya çıkacağına dair eskatolojik bir inanç mevcuttur. Bu inanç, Şii topluluğu için manevi bir umut kaynağıdır ve İmam Mehdi'nin dönüşü, adalet arzusunu canlı tutmaktadır. (Şahin, 2021, 135)

2.2. İmamiyye’de Gaybet ve Ric’at Doktrini

Gaybet sözcüğü lügatta “kişi bilgisinin haricinde kalmak, duyularla algılanamamak, gizlenmek” manasına gelen ğ-y-b kökünden ad olup “kaybolma, gizlenme” anlamına gelmektedir. Bilhassa İmamiyye Şia’sı itikadında görülen ve on ikinci imamın vefat etmeden insanların içinden ayrılıp saklanması manasında kullanılan bir ıstılahtır. (Avni İlhan, 1997: 410) Ric’at ise bazı kişilerin bir kereye has olmak üzere vefat ettikten sonra dünyaya dönüş yapması manasındadır. Dönüş için müddet, kırk gün yaşamın son vaktine kadar değişmektedir. (Yaşar Kutluay, 2001: 290-291) (Ethem Ruhi Fığlalı, 2001: 250) Birçok Şii fırka kendi imamlarının vefat etmediğini insanlardan belli bir süre için saklandığını ve geri dönüş yapacağı savlaştırır. Bu düşüncelerinin temelinde Hz. Peygamber ve ilk imamlardan olduğu kabul edilen “İmamın gaybete gireceği” (Ali Ekber Gaffari, 1984: 44-49) biçimindeki rivayetlerin büyük katkısı olduğu bilinmektedir. Bilhassa el-Usulu'l-erba ‘u-mi’e (dört yüz asır) ismi konulan ve imamlarla çağdaş olan ashabı aracılığıyla yazıldığı onaylanan bu eserlerin mühim bir bölümü, imamın gaybete geçeceği ve bir süre sonra geri dönüş yapacağıyla ilgili rivayetleri kapsadığı nakledilmiştir. (Mazlum Uyar, 2000: 56-57) Fakat bu eserlerde ‘kaim ve mehdi’ olacak imamın hüviyeti açıklanmadığı için bu husus Şiiler arasında tartışmalara neden olmuştur. Nitekim vefat eden imamdan sonra kendisinin bir kısım taraftarları bizzat onların imamlarının ‘el-kaim el-mehdi’ olduğunu savlamış, Hz. Muhammed (s.a.v) ve imamlardan gaybetle ilgili gelen rivayetlerin bizzat onların imamları konusunda olduğunu öne sürmüştür. Bugünkü Şia’nın en ehemmiyetli temsilcisi olan İmamiyye fırkası da gaybet ve ric’at düşüncesinin fikren mümkün olduğunu onaylamış, imamların ve peygamberlerin yaşamlarından misaller vererek bunun fiilen meydana geldiğini savunmuştur. (Seyit Şerif Murtaza, 1993: 153-157) Kuşkusuz gaybet ve rec’at inançlarıyla kurtarıcı mesih/mehdi itikadı arasında benzeyen bir alaka vardır. Başka bir görüşle gaybet ve ric’at fikri, kurtarıcı mehdi/mesih fikrinin ilk iki adımını oluşturmaktadır. (Sabri Hizmetli, 1983: 668-669 Zira mehdi ya da mesih olduğuna kanaat getirilen bir kısım önderlerin aslında vefat etmedikleri, insanlardan sakladığı ve bir süre sonra geri dönüş yapıp kendisine inanmış olanları kurtaracağı biçimindeki bu inancın ilk iki adımı önderlerin gaybete girmesi ve bir süre sonra ric’at etmesidir. Geri dönüş yapıp hasımlarına bedelini

ödetmeyecek bir şahsın gaybete girmesi ve ric'at etmesinin bir manası yoktur. Bu saygınlıkla ric'at, gaybet ve kurtarıcı mesih/mehdi itikadı birbirini tamamlamaktadır. (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017: 153-157)

Karşılaştırılmalı dinler tarihi alanında yapılan faaliyetler ric'at, gaybet ve kurtarıcı mehdi/mesih itikadının hemen hemen bütün dinlerde hâlihazırda olduğunu göstermektedir. Nitekim gaybet ile alakalı en kadim bilgi, Tevrat'ta kayıt edildiği üzere Hz. İdris'in "Allah ile yürüdüğü" ve Allah'ın kendisini yanına alması sonucunda ortadan kaybolduğu biçimindedir. (Tekvin 5: 24) Bir kez daha Tevrat'ta, Hz. İlyas'ın Elişa ile dolaşırken ateşten atların çektiği bir aracın yaklaşıp onları kopardığı, Hz. İlyas'ın kasırga ile semalara yükseldiği, (II. Krallar 2: 1-12) Rabbin büyük ve dehşet verici günü gelmeden evvel peygamber olarak geri gönderileceği, dünyanın lanetlenmesi için kişilerin düzeltileceği belirtilmektedir. (Malaki 4:5-6) Hz. İlyas'ın ric'atı ve gaybeti biçimindeki bu itikada İncil'de de karşılaşılır. (Markos 9: 9-2-13)

İlaveten Hz. İsa'nın mezarından kalkışı, gökyüzüne yükselmesi, ardından sağ olarak Mecdeli Meryem ve on bir havarisine gözükmesi, daha sonra semaya alınması (Markos 16:6-20) gibi konularda Hristiyanlıkta gaybet hususunda bazı fikirlerin varlığını ortaya çıkarır. (Hali İbrahim Bulut, 2004: 141) Bir takım yeni ve eski araştırmacılar, Kitab-ı Mukaddes'teki bu malumatlara dayanarak Şia'daki ric'at ve gaybet itikadının Hristiyan ve Yahudi kökenli olduğunu öne sürmüştür. (İhsan İlahi Zahir çev. Sabri Hizmetli-Hasan Onat, 1984: 56)

Hakikaten Goldziher, üstteki malumatlardan yola çıkarak, ric'at düşüncesinin bizzat Şia tarafından meydana çıkmış yahut onlara özgü bir düşünce olmadığını izah etmiş ve "pek muhtelif ki bu inanış İslam'a Yahudi ve Hristiyan tesiri ile girmiştir..." söylemektedir. (Ignaz Goldziher, 1994: 215) Fakat Kutluay'ın da belirttiği gibi, Şiilerce içselleştirilen ric'at, gaybet dolayısıyla 'kurtarıcı mesih' itikadı birçok acıdan kadim dinlerin, bilhassa Yahudilerin Mesihlerini andırmamaktadır. Çünkü Şii fırkaların benimsediği mehdilerin bütünü muayyen kişilerdir, Mücadele etmişler, yaşamışlar veya bir tarafta kalıp en sonunda katledilmişlerdir. Bu katledilme veya ölme vukuunu reddedenler onun görünüşte olduğunu, katledilenin onun şekline girmiş şeytan olduğunu, bizzat onun semalarda, bulutlarda, dağlarda veya saklı mağaralarda bulunduğunu ve sonradan dönerek hasımlarına bedelini ödeteceğini zorbalıkla dolu hayatı adalet ile kuşatacağını öne

sürmüşlerdir. Bu huşulara malik olan kurtarıcının birebir aynısını hicri ikinci yüzyılın ortalarında kadar Yahudilikte karşılaşmamaktayız. Şia'nın mehdi fikri ile benzeyen ilk Yahudi misalini, İran'da 2./8.yüzyılın ortalarında meydana gelen Yudganiye ve İsevi'ye fırkalarında bulunmaktadır. (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017: 238- 239). Bu Yahudi fırkasına göre önderleri olan Ebu İsa, vefat etmemiş, gaybete girmiştir. Ve bir süre sonra geri dönüş yaparak hasımlarına muzaffer kazanacaktır. (Halil İbrahim Bulut, 2004: 297-318)

Öteki taraftan Şia'daki ric'at ve gaybet itikadıyla eski ve çok kapsamlı olan 'zahiri ölüm' (Docetism) doktrini arasında büyük bir yakınlık vardır. Bu doktrin, İsa Mesih'in yaşadığı çilelerin ve ölümün hakikatte olmayıp bir tek göze böyle görünen düş olduğunu göstermektedir. Bunun üzerine İsa'nın ölümü, çok sürmeyen bir kopukluk sayılmalıdır. Bu mevzusu onun ölüm değil bir ortadan kaybolmadır. Vazifesini tamamlaması galibiyete ulaşması tekrardan ortaya çıkışına bağlıdır. Zira Alman müsteşrik Friedlaender, zahiri ölüm ile ric'at arasındaki yakınlıktan hareketle, bu fikri daha fazla Hristiyanlığa dayandırmaktadır. (Abdulhamid İrfan çev. M.Saim, 1994: 65-66) Az çok tüm dinlerde belirtileri bulunan bu fikrin dini kökenli olmasının yanında psikolojik ve sosyo-politik bir seyrin olduğu da onaylanmaktadır. İnsanlar zorbalık, baskı ve sürgün karşısında bir umuda ihtiyaç duymaktadır. Bu gereksinim her dönem şahsi için geçerlidir. İnsanlar güç şartlara yine de bu biçimde dayanabilmiştir. Cemiyetin bu tür vukular karşısında sırtını dayadığı şeylerin başında "Liderin ölmediği tekrar dönüp geleceği ve kendilerini zulümden kurtaracağı" itikadı gelmektedir. (W.Montgomery Watt çev. Ethem Ruhi Fırlı, 1981: 56-59) Mesela aşağı yukarı bütün Şii fırkalarda kendi imamlarının vefat etmediği tez zamanda geri dönüp hasımlarına bedel ödeteceği destekçiler bulduğu görünmektedir. Hem Abbasiler hem de Emevîler döneminde Ehl-i Beyt ve destekçilerinin tahrik, takip ve tenkile uğradığı bazı imamların da katledildiği konusu hesaba katılırsa bu fikri öne süren kimselerin siyasi ve sosyal bakımından zorbalık altında oldukları görünür. Böyle bir fikir, Şii fırkaların psikolojik bakımdan beraberliğini oluşturmada önemli görev almıştır. Zira Şii ayaklanma hareketlerinin merkezi otorite karşısında ya bütünden başarısız ya da çok kısa zamanlı olmaları nedeniyle ric'at ve gaybet inancı onları bölünmekten kurtaran ve onlara umut veren bir güç olmuştur. Önderin ölmediği geç de olsa bir vakit geri dönüş yapıp geleceği ve yüce galibiyete varacağı düşüncesi, mensup üyelerinin bölünmesine engel olmuştur.

3. ZEYDİYYE

Bu topluluğun Zeydiyye adlandırılması İmam Zeyd'i her ne kadar fûrû-i fıkıhta izlemeseler de Zeyd b. Ali'nin (ö.122/740) imameti ve fikirlerini tasdiklemelerinden çıkmaktadır. (Eş'arı çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç, 2019: 129)

Bu vaziyet diğer mezheplerin karşıtıdır. Mesela Hanefî söylendiğinde İmam Ebû Hanîfe'ye veya Şâfiî denildiğinde fûrû-i fıkıhta İmam Şafii'ye bağlı olanlar demek istenmişken, Zeydîler'de ise Zeydî denildiğinde fûrû-i fıkıhta değil, imâmet mevzusunda İmam Zeyd'e bağlı olanlar anlatılmaktadır. (İsmail b. Ali, 2000: 344) Bir kısım araştırmacılara göre ise Zeydîlerin İmam Zeyd'e nispeti yalnız övünç maksatlıdır. (Ahmet Ekinci, 2019: 22)

Zeydiyye adlandırılması, İmam Zeyd veya onun mensupları aracılığıyla verilmiş bir isimlendirme olmayıp Zeyd b. Ali mensuplarına, Beni Ümeyye idarecilerinin takmış olduğu addır. Abbasî idarecileri ise bu topluluğu Alevî'ye diye adlandırmıştır. (Ahmet Ekinci, 2019: 22)

Hamîdüddin, Zeydiyye sözcüğünün tarihi zaman içerisinde değişik manalarda kullanıldığını söz etmektedir. Hamîdüddin için Zeydî sözcüğü, ilk devirde Zeyd b. Ali ile birlikte huruç edenler için kullanılmışken ardındaki devirde ise Ehl-i beyt'ten herhangi bir imamla beraber isyan eden Şia için ifade edilmiştir. İlk iki devirde de Zeydî sözcüğü imamlara mensup olan kişileri tariflemek için kullanılırken hicri 6-7. asırdan sonra Ehl-i beyt imamları hakkında kullanılmaya başlanmıştır. Şu an ki dönemde ise Zeydî adlandırılması Zeyd b. Ali'yi izleyenler için kullanılmaktadır. (Abdullah b. Muhammed b. İsmail, 2004:107-108)

3.1. Zeydiyye'nin Ortaya Çıkışı

Zeydiyye'nin kurucusu olarak tanınan Zeyd b. Ali; Hz. Hüseyin'in evladı olan ve İmamiyye'nin dördüncü imamı olarak uygun görülen Ali Zeynel Abidin'in çocuğudur. İmamiyye Şia'sı Muhammed Bakır'ı imam olarak bilirken, Zeydiyye O'nun biraderi Zeyd'i imam uygun görmüştür. Şia'da farkın bu mezheple başladığı kabul görmektedir. (Abdülbaki Gülpınarlı, 1969)

Zeyd b. Ali, babası en başta olmak üzere, şahsından aşağı yukarı on sekiz yaş

büyük (Farhad Daftary, 2016:187) olan biraderi Muhammed Bakır, Vasıl b. Ata (ö. 131/748) ve Üsame b. Zeyd (ö. 54/674)'den ilim görmüştür. Zeyd b. Ali'nin hâlihazırda olan idareye isyan etmesiyle ilgili olarak bir kısım nedenler öne sürülmüştür. Neden olarak sunulanlardan biri, Hz. Ali'nin vakıfların yönetimiyle alakalıdır. Bu problemin hallolması için Zeyd b. Ali, devrin Emevî halifesi olan Hişam b. Abdülmelik (ö. 25/743)'e gelmiş, fakat halifenin şahsını hürmetle karşılamaması ve aşağılayarak huzurundan kovması üzerine, başkaldırmaya hüküm vermiştir. (Yusuf Gökalp, 2008: 57-58) Kufe'de olan Zeyd b. Ali'ye, Kerbela felaketini unutmayan ve intikam almak isteyen bazı Şîî topluluklar gelerek başkaldırması için kışkırtmışlar, ona hasım olanlara hasım olduklarını, yoldaşlarını da dost kabul gördüklerini bildirmiş, kılıç şovları yaparak biat etmiştir. (Ebi Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberi, 1119: 129)

Zeyd b. Ali, hilafetin Hz. Ali ve evlatlarına yönelik bir hak olduğunu gördüğünden imamet fikri ile kişileri gaddar yönetici aleyhinde cihat etmeye ve Ehl-i beytin hakkını müdafaa etmeye buyur etmiştir. Şahsına biat eden mensuplarıyla birlikte 29 Aralık 739'da Emevî ordusuyla cenk etti. Fakat yapılan cihatta vefat etti.(Yusuf Gökalp, 2013: 328)

Gömüldükten sonra mezarından çıkarılmış, ilk önce asılmış daha sonra da ateşe atılarak külleri Fırat'a dağıtılmıştır. (Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, 2005: 221) Zeyd b. Ali şahsına biat eden on beş bin kişiyle başkaldırmayı başlatmıştı. Fakat biat eden bu topluluk içinden şahsına Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hususunda ne fikri olduğu sorulmuş, O'da "ben onlar hakkında hayırdan başka bir şey söylemem, babamın da onlar hakkında iyilikten başka bir şey söylediğini işitmedim. Ben sadece Allah'ın evini mancınıkla ateşe veren Ümeyyeoğullarına karşı ayaklandım" demiştir.

Bunların üzerine bu topluluk kendisinden kopmuştur. Ayrılan bu topluluk Rafıza olarak anılmıştır. Zeyd b. Ali'nin idareye karşı baş kaldırması, imamet Hz. Ali'nin oğluna ait bir hak olduğunu öne sürerek çarpışma başlatması, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetini uygun görmesi nedeniyle imamette daha faziletli biri varken daha az faziletli kişinin imametinin uygun görülmesi Zeydiyye'nin imamet fikrini önemli ölçüde ortaya konulmuştur. Gölpınarlı, Zeyd b. Ali'nin - İmamiyye'nin fikrine göre- imamet savıyla başkaldırmadığını, O'nun O'nun Cafer Sadık'ın imametini kabul ettiğini belirtmektedir. (Abdülbaki Gölpınarlı, 1969: 87) Şehristanî, Muhammed Bakır ile Zeyd b. Ali arasında imamet mevzusunda pek çok

olay geçtiğini, O'nun imamet için huruç koşulunu Bakır'ın eleştirdiğini, üstelik Bakır'ın O'na: "Senin mezhebine göre baban imam değildir, çünkü O, imamet iddiasıyla ortaya çıkmamış, böyle bir girişimde de bulunmamıştır" söylediğini nakletmektedir. (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017:104) İtikatta Mutezile mezhebinin fikirlerini özümseyen Zeydiyye, ibadetlerde ise Hanefî mezhebine daha çok benzerlik göstermektedir.

3.2. Zeydiyye'nin Fırkaları

Zeydiyye'nin fırkaları mevzusunda bir ittifak olduğu görünmemektedir. Eş'arî, Zeydiyye'yi Ebü'l-Cârûd'a nispetle Cârûdiyye (Sürhûbiyye), Süleyman b. Cerîr'e nispetle Cerîriyye (Süleymâniyye), Hasan b. Sâlih ve Ebter diye anılan Kesîrûnnevâ'ya nispetle Sâlihiyye/Bütriyye (Betriyye, Ebteriyye), Nuaym b. Yemâm'a nisbetle Nuaymiyye, Ya'kubiyye ve isimsiz bir fırka eklemesiyle altı gruba bölünürken; Şehristânî, Abdülkahir el-Bağdâdî, İsferyânî, Nâşî el-Ekber ve Fahreddin er-Râzî Zeydiyye'nin Cârûdiyye, Bütriyye ve Süleymâniyye olarak yalnız üç grubundan söz etmektedir. (Yusuf Gökalp, 2013: 328-331)

Fakat bunlar müstakil bir fırka olmayıp birtakım mevzularda kendi fikirlerini öne süren kimselerden ve aynı görüşleri özümseyen gruplardan ibarettir. V. (XI.) asırda Yemen Zeydîleri kendi içlerindeki siyasî münakaşaların, öte yandan Basra Mu'tezile ekolüne dair fikirlerin Yemen'e taşınmasının tesiriyle yeni ayrışmalarla karşı karşıya kalmışlardır. Yemen'de Hâdî-İlêlhakk'a bağlı olanlar Hâdeviyye diye zikredilmiştir, Mehdî-Lidînellâh sıfatıyla anılan Zeydî imamlarından Hüseyin b. Kâsım'ın vefatının (404/1013) ardından onun ölmediğini, bilinmeyen bir yerde gizlendiğini ve yeniden zuhur edeceğini sav eden Hüseyniyye ile (Neşvân el-Himyerî, Mutarrifîler'e göre âlemde tabii bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Allah âlemi hava, su, ateş, topraktan yaratmıştır. Yeryüzündeki çirkinlikler, hastalık, ölüm, afet, açlık, kuraklık Allah'ın iradesiyle meydana gelmez. Allah kafir ve fâsıklar rızıklandırmaz. Mutarrifiyye'ye karşı meydana çıkan diğer bir Zeydî fırkası da arazların mahiyeti üzerine yapılan münakaşalar sonucunda Allah'ın arazları cisimlerden sonra yarattığını, dolayısıyla onların cismin tabiatında yer almadığını sav eden Muhteria fırkasıdır. (İbnü'l-Murtazâ, nşr. Kemâl Mustafa, 1990: 96-100)

Bu fırkaya göre Hz. Ali nass-ı hafî ile imam olmuştur. Muhteria fırkası mensupları, İmam Mansûr-Billâh Abdullah b. Hamza'nın (1187-1217) siyasî desteğiyle diğer fırkalar karşısında uzun bir müddet başarı elde etmiştir. Hasan b. Zeyd döneminde Taberistan'da faaliyet gösteren Sürhâb et-Taberî'ye nisbet edilen ve Haşebiyye diye de anılan Sürhâbiyye'ye kullandıkları silâh nedeniyle mi yoksa Keysâniyye akîdesinden etkilendikleri için mi Haşebiyye denildiği bilinmemektedir. Zeydiyye, açık davete ve fazilete dayalı imâmet görüşünü geliştirmek suretiyle siyasî fikre yeni bir boyut kazandırmış, diğer Şîî fırkalarına göre daha ılımlı ve uzlaşmacı bir tutum sergilemiş, akla, bilgiye, takvaya, dürüstlüğe değer vermiştir. Bununla birlikte imâmeti sadece Hz. Hasan ile Hüseyin'in soyuna özgü kılmak, bu soydan gelenleri imtiyazlı bir grup gibi görmek, Kur'an'ı ve sünneti kısmen de olsa kendi temayülleri doğrultusunda yorumlamak suretiyle mezhep taassubuna düşmüşlerdir. Telif ettikleri eserler ve yetiştirdikleri âlimler yoluyla İslâmî düşünce hayatına dirilik kazandırmış, özellikle erken devir tarihini aydınlatma açısından sonraki yüzyıllara önemli bir miras bırakmışlardır. (Yusuf Gökalp, 2013: 320)

3.2.1. Carudiyye

Bu fırka Ebi Carud Ziyad bin Ebi Ziyad destekçilerinin fırkasıdır. Onlar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ad belirlemeksizin, yalnız Hz. Ali'de olup başkalarında olmayan niteliklerini belirterek Hz. Ali'nin imametini ifade ettiğini savunurlar. Şîî kaynaklara göre İmam olan kişinin meydana çıkması icap edileni iddia eden Ebu Carud, Muhammed Bakır'ın imamlığını inkar ettiği için Muhammed Bakır kendisine denizde yaşam sürdüğü muhakeme eden gözleri yan kör şeytan manasına gelen 'serhüb' dediği için bu unvanla tanınmıştır. İmam Yahya bin Hamza (ö.749) bu fırkayı bu şekilde belirtiyor. Bu fırkayı öteki fırkalardan farklı kılan nitelik, sahabeyi kusur ve fasıklıkla suçlamalarıdır. (Abdullah el-Kummî nşr. M.Cevad Meşkur, 1963: 18).Bu abartı düşünceleri nedeniyle küfürle suçlanmışlardır. (Yaşar Kutluay, 1965: 102) Bu fırka üyeleri Hz. Ali'nin ardından imam olarak oğlu Hasan'ı daha sonra da Hasan'ın kardeşi Hüseyin'i imam olarak uygun görmüştür. İmam tercihi mevzusundaki yaklaşımlarıyla Carudiyye iki kola bölünmüştür. Bir kol, Hz. Ali imam olarak kendisinden sonra oğlu Hasan'ı o da şahsından sonra kardeşi Hüseyin'i kabul etmiştir. Derken, ötekiler ise Hz. Ali'den sonra Hasan'ı

daha sonra da Hüseyin'i şahsen Peygamberin kendisi belirlemiştir, savını ileri sürmüşlerdir. (A. Triton, çev. Mehmet Dağ, 1983: 34)

Yeniden Carudiyye'nin bir kısmına göre Hasan ve Hüseyin'in ilmi Hz. Muhammed (s.a.v)'in ilmine benzer. Onların bilgisi de doğuştan ve zorunluluktan alıştırmaya yapmaksızın oluşur. (Ahmet KavalcıOğlu, 2009: 14)

Carudi'lerin bazıları (145/762) senesinde katledilen Muhammed bin Abdullah'ın vefat etmediğine daha sonra geri döneceğine inanırken bir diğer topluluk ise 219/834 senesinde vefat eden ve Talek'an maliki olarak malum olana Muhammed bin Kasım'ın vefat etmediğine kanaat etmiştir. Carudi'lerden bir başka topluluk ise 250/864 senesinde vefat eden ve Kufe'de başkaldıran Yahya bin Ömer'i beklemekte ve onun vefat etmediğine inanmaktadır. Bu abartı fikirlerinden ve sahabeyi tekfir etmeleri sebebiyle Bağdadi bu mezhebin küfürle suçlanmalarının gerekli olduğunu dile getirir. (Abdulkadir el-Bağdadi çev. Ethem Ruhi Fıglalı, 2023:27)

3.2.2. Süleymaniyye ve Ceririyye

Bir diğer fırka ise Zeydiyye'nin ilk fırkalarından olan Süleyman b. Cerir'e mensup olan Ceririyye yahut Süleymaniyye fırkasıdır. Ceririyye'ye göre Allah ve Peygamber bir kişiyi şahısların imam olarak onaylamaları için ismen ve şahsen belirlemiştir.

Müslümanların bütünü faziletli ve hayırlı kimselerin içlerinde şura suretiyle tayin edecek- leri en yeterli niteliklere kişinin imam olabileceği gibi, iki has şahsın başka yerlerde imam olması ve efdal dururken mefdulun imamlığı da hakiki olur.

Müslümanların bütünü Hz. Ebubekir'i imam tayin etmekle kusur işlemiş yalnız bu mevzuda içtihat ettikleri için imansız olmamışlardır. Zira Süleyman mefdulun imametini onayladıkları için Bağdat Mutezilesini Zeydiyye'den kabul etmektedirler. Bağdatlıların geneli ile Basralıların bir bölümü şu fikirdedirler. (Aydın Erdoğan, 2002)

Bağdadi ise Süleyman b. Cerir'in Hz. Osman'ı (r.a) küfürle suçladığı için Ehli Sünnetin de Süleyman bin Cerir'i küfürle suçladığını ifade eder. (Abdulkadir el-Bağdadi çev. Ethem Ruhi Fıglalı, 2023: 28)

Süleyman b. Cerir'e göre abdlerin nass olmayan bir mevzuda içtihat etmeleri ibadettir ve imamet mevzusunda başkada bir nass halihazırda yoktur. (Abdullah

Kavalcıoğlu, 2009: 14)

3.2.3. Butriyye

Butriyye fırkası Hasan bin Salih bin Hayy'a (ö.169/875) nispetle Salihyye, el-Ebter sıfatıyla bilinen Kasirun'n-Neva'ya nispetle de Butriyye söylenmektedir. (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017: 187)

Bu fırka üyelerinin fikirleri Süleymaniye fırkasının düşünceleri ile aynıdır. Ayrıca kısmen daha makuldür. Bunlar Hz. Osman'ı küfürle suçlu bulmayıp onun hakkında tarafsız tutum sergilemişlerdir. Bunların, Hz. Osman'ın halife seçilmeden evvelki sürecinin şahsının cennet ehli olduğunu, Hz. Peygamberin cennetle tebşir ettiği kimselerden olduğunu fakat halife seçilince Emevîlerden gaddar kişilere vazife verdiğini emrederek kendilerini şaşırttığını binaenaleyh onun kafır mı yoksa mümin mi olduğu mevzusunda çekimser kaldıkları söylenmektedir. (Yusuf Gökalp, 1999: 48-49)

Butriyye fırkasına göre Hz. Ali, Peygamber'den daha sonra en erdemli ve imamete en yakışır olan kişidir. Ömer ve Ebu Bekir'e biat kusur değildir. Zira Hz. Ali imameti onlara sadık bir şekilde bırakmıştır. (Ahmet Kavalcıoğlu, 2009: 15) Emri bil-Maruf ve ne'n-Nehy anı'l-Münker bu fırkanın ana fikridir. Butriyye bu ilke ile İmamiyye Şia'sının ehemmiyetli fikri olan takiiye görüşünü feshederek imamı ister fikren ve isterse bedenlen faal biri olarak tasvip etmişlerdir. Dolayısıyla İmamiyye Şia 'sının ve Carudiyye'nin ölümlerin ric'atı ve beklenen mehdi düşüncesine itiraz etmiştir. (Aydın Erdoğan, 2002: 34-35)

3.2.4. Kâsımiyye

Kâsım er-Ressî adıyla ünlü olan Ebû Muhammed el-Kâsım b. İbrahim b. İsmâil b. İbrahim b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib er-Ressî 169/785 senesinde Medine'de dünyaya gelmiştir. Dünya ya gelişi ve gençlik seneleriyle alakalı çokça malumat olmamakla beraber Medine civarlarında yaşantı süren, sosyal statüsü üst seviye bir aileye ait olduğu bilinmektedir. (Muhammed Aruçi, 2013: 587)

Kâsım er-Ressî'nin ne zaman dünyaya geldiği kitaplarda geçmemekle beraber, 246/860 senesinde yetmiş yedi yaşında vefat ettiği bilinmektedir. Şu da 169/785 senesinde dünyaya geldiğini belirttiği için modern araştırmalarda bu tarih geçmektedir.

(Muhammed Aruçi, 2013:588)

Kâsım er-Ressî'nin ne zaman dünyaya geldiği kitaplarda geçmemekle beraber, 246/860 senesinde yetmiş yedi yaşında vefat ettiği bilinmektedir. Şu da 169/785 senesinde dünyaya geldiğini belirttiği için modern araştırmalarda bu tarih geçmektedir. (Muhammed Aruçi, 2013:588) Babası, Hz. Ali neslinden olduğu söylenen Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm b. İsmâîl (ö. 199/815), validesinin ise Abdülmelik b. Sehl'in kızı Hind'dir.

Abbasîler devrinde hayatını idame ettiren Ressî, Hârûn er-Reşîd (170/786), el-Emîn (193/809), el-Me'mûn (198/813), el-Mu'tasım-Billâh (218/833), el-Vasık-Billâh (227/842) ve onun kardeşi Cafer el-Mütevekkil (232/847) devirlerine şahit olmuştur. İlk öğrenimini Ca'fer es-Sâdık'ın talebelerinden olan babası İbrahim'den almış olmakla beraber İsmail b. Ebî Üveys, Ebû Bekr b. Ebî Üveys el-Medenî, ve Ebû Sehl Sa'd b. Saîd el-Makberî gibi şahsiyetlerden de eğitimler görmüştür. (Wilferd Madelung, çev. Mehmet Ümit, 2002: 394)

Sağlam bir eğitim aldığı muhtemel olan Kâsım er-Ressî, öteki semâvî dinler ve İslami toplumların şahsına danışıldığı bir makam olmuştur. Biraderi Muhammed'in 199/815 senesinde Abbasi halifelerinden Me'mûn'a baş kaldırarak davetini bildirdiği bu devirde 26 veyahut 27 yaşlarında olduğu bilinen Kâsım er-Ressî, ilk çalışmalarına biraderi Muhammed'in onu şahsı adına biat almak için Mısır'a yollamasıyla başlamıştır. Sonrasında Mekke, Medine, Kufe, Rey ve Taberistan'da şahsı adına davete çağırdığı 202/817 senesinden sonra, pek çok sayıda şahıs adına biat etmiş ve destekçilerinin özendirilmesine karşın baş kaldırmayarak ilmî çalışmalarına yoğunlaşmıştır. (Yusuf Gökalp, 2006: 67)

Taraftarlarının çağrısını zahiren yapması için oluşturdukları tavsiyelere karşın Hicaz'dan uzaklaşarak Sudan'a, buradan sonra da Mısır'a giden Kâsım er-Ressî, orada saklı bir biçimde çalışmalarını uzun bir dönem sürdürmüş, Tâlikân, Belh ve Cüzecân gibi çevrelere yolladığı davetçiler vasıtasıyla biat almıştır. (Ahmet Şevki İbrahim, 2000: 174-175)

Me'mûn'un ölümünden sonra başa Amerrecî, gelen Mu'tasım Billah tarafından izlenen Kâsım er-Ressî, Medine'ye geri dönerek Res isminde kibir semte yerleşmiş ve 246/860 senesinde burada defnedilmiştir. (Ahmet Şevki İbrahim, 2000: 135)

Zeyd b. Ali'den ardından Zeydiyye mezhebi içinde en ehemmiyetli ad olarak uygun görülen Kâsım er-Ressî, meydana çıkardığı düşünceleri ile mezhebin temelini

oluşturmuş ve Zeydiyye himayesindeki yeri nedeniyle ondan sonra gelen Zeydîler, ona nispetle “Kâsimiyye” olarak isimlendirilmiştir. Bağımsız bir mezhep olarak bilinen hicrî ikinci yüzyılın bitimine denk gelen Zeydiyye mezhebi Kâsım er-Ressî ile itikâdî bir biçime ulaşmıştır. (Ebû Zehra, Muhammed, çev. Abdülkadir Şener-Hasan Karakaya- Kerim Aytekin, 2021: 395)

3.2.5. Hadeviyye

El-Hâdî ile'l-Hak olarak malum olan Yahya b. Hüseyin b. Kâsım er-Ressî b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlip, Zeydiyye imamlarının en değerlilerindendir. Annesi Fâtıma bintü'l Hüseyin b. Muhammed b. Süleyman b. Dâvud b. Hasan b. Hasan, babası ise el-Hüseyin b. Kâsım b. İbrâhim'dir. Medine'de 245/859 senesinde dünyaya geldiği bilinen Yahya b. Hüseyin dünyaya geldiği bölgeye nispetle el-Medenî, siyasî çalışmalarını sürdürdüğü Yemen'e nispetle el-Yemenî, vefat ettiği bölgeye olan Sa'da'ya nispetle ise es-Sa'dî nisbeleri ile bilinmiştir. (Yusuf Gökalp, 2006:91)

Babasından ve amcası Hasan b. Kâsım er-Ressî'den eğitim gören Yahya b. Hüseyin'in ilmî tekâmülünde amcaları Süleyman b. Kâsım b. İbrâhim'in ve Muhammed b. Kâsım'ın da fazlaca katkısı bulunmuştur. Bilhassa Muhammed b. Kâsım kelamî ve fikhî fikirlerinin oluşmasında fazlaca bir payı olmuştur. (Yusuf Gökalp, 2006: 93)

Yahya b. Hüseyin, Zeydiyye mezhebinin başına gelmeden evvel 270-275 senesinde ailesi ile beraber Taberistan'a geçmiş fakat orada çalışma süren Muhammed b. Zeyd nedeniyle geri dönüş yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Yemen'de bir Zeydî hükümeti oluşturmak için teşebbüste bulunan Yahya b. Hüseyin destekçilerinin taşkınlıkları nedeniyle olumsuz sonuçlanmıştır. Bunların üzerine, Yemen'i terk ederek Hicaz'a doğru yol alan Yahya b. Hüseyin Yemen ahalisinin daveti ve ısrarı nedeniyle ikinci defa Yemen'e geri gitmiştir. Abbasi halifesi el-Mu'tezid- Billah'ın hilâfeti çağında 280/893 senesinde otuz beş yaşında iken Yahya b. Hüseyin Zeydiyye imamı olarak şahsına biat edildi. 284/897 senesinde Sa'da'ya geri dönüş yaparak burada çalışmaya başlamış fakat orada da tutunamamıştır. Ardından Necran'ı ele geçirerek Sa'da'ya gitmiş ve orada imametini duyurarak hutbe okumuştur. Zeydiyye mezhebindeki siyasi ve fikri oluşumun en ehemmiyetli adlarından olduğu bilinen Yahya b. Hüseyin'in daha sonraki

devir taraftarları onun el-Hâdî künyesine istinaden “Hâdeviyye” diye bahsedilmiştir. (Ahmet Şevki İbrahim, 2000:178-179)

3.2.6. Nuaymiyye

Adı geçen fırkalar haricinde Eş’arî “‘Ya’kubiyye’ ve ‘Nuaymiyye’” dallarına da yer sunmuştur. Nuaym b. el-Yemân’ın ashabının meydana getirdiği Nuaymiyye’ye göre; imamete en yakışır şahıs Hz. Ali olmakla beraber ilk iki halifenin hususunda ümmet için bir kusur yoktur fakat efdali bırakma konusunda aşık bir kusur işlenmiştir. Bu toplum üyeleri Hz. Osman’dan, Hz. Ali ile mücadele eden kişilerden uzaklaşır. (Muhammed Ebu Zehra çev. S.Parlak, A.Karababa, 1993: 396)

3.2.7. Ya’kubiyye

Eş’arî, ilk iki halifeden uzak durmamakla beraber onlardan uzak duranlara aykırı da olumlu olan; ric’atı reddeden ve onayanlardan teberri eden Ya’kûb adlı bir şahsın ashâbı oldukları sav edilen Ya’kûbiyye fırkasından söz edilmiştir. (Eş’arî çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç, 2019: 72)

Bunun haricinde, Zeydî fırkalar hakkında yapılan bir çalışmada haklarında pek fazla malumat bulunmamakla beraber İcliyye, Sabbâhiyye, Muhteria, Hüseyniyye, Mer’iyye, Mutarrifiyye, Akabiyye, Ebrakiyye, Nâsiriyye, Haşebiyye fırkalarına yer verilmiştir. (İlmi Gura, 2010: 98)

4. İMAMİYYE VE ZEYDİYYE ARASINDAKİ İTİKADİ FARKLILIKLAR

4.1. İmamet İnancı

İmam kelimesi Arapça’da birden çok anlama gelmektedir. Bu kelime farklı anlamlarda kullanıldığı gibi “imamet” sözcüğü de birden fazla anlam içerecek şekilde ifade edilmektedir. Arap dilinde “imam” kelimesi önder, rehber, lider, peygamber halifesi ordu komutanı, cemaatle kılınan namazda imam, yolcu rehberi, alim ve üstat vs. anlamlara gelmektedir. Yine sözlükte; kastetmek, öne geçmek anlamına gelen “emme” fiilinden maksat olarak imamet; bir araya gelmiş olan insanların önünde olmak, öne geçmek anlamına gelmektedir. (İbn Manzur Lisânü’l Arab, Demir 2005: 87) (Cansu Kaymal, 2017) Fıkıh ilminde geçen anlamı; cemaatle namaz kıldırma, devlet başkanlığı anlamına gelen “imamet-i kübra” manalarında kullanılır. Bu Ehl-i sünnet açısından bakıldığında hilafet ve imamet arasında çok da bir farkın olmadığı görülmektedir.

Siyasi ve hukuki bir terim olarak Hz. Peygamber’den sonra İslam toplumu idaresinde en yüksek derecede görevli kişi, makam ve görev anlamına gelmektedir. Kelam ve fıkıh alimleri genelde bu kelimeyi “imamet” başlığı altında ele alır. Tarihçiler ise bu kavramı incelerken; Hz. Ebubekir’den başlayıp Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar devam eden tarihi olayı “hilafet” sözcüğüyle karşılamıştır. İmamet kelimesi ise daha çok devlet başkanlığını, hilafet ise devletin otoriterliğini ifade etmek için belirlenmiştir. (Mustafa Öz, 2000) Yukarıda verilen anlamlar daha çok Ehl-i sünnet alimleri ve Mu’tezile’nin anlayışını belirtmektedir. Şia’nın imamet anlayışı (Zeydiyye dışında) sadece dünyevi otorite yönü değil hem ruhani hem de cismani yetkiler bakımından nübüvvetin devamı olan bir kurum ifade edilir. Diğer İslam Mezheplerine nazaran İmamiyye, imamet konusuna büyük önem vermektedir. Hatta bu konuyu dini temel prensip olarak kabul etmiştir. Dini görüşlerinin İmamet ekseninde şekillendiğini söyleyebiliriz. İmamiyye’ye göre imameti kabul etmek imanın en temel şartlarından biridir. (Ethem Ruhi Fırlı, 1984)

Hz. Ali ve soyundan gelen imameti inkâr etmenin Allah’ı ve Peygamberi inkâr etmekle eş değer olarak görülür. Bunun üzerine Ca’fer es-Sadık’tan gelen rivayeti delil olarak göstererek “Zamanın imamını tanımadan ölen kişi cahiliyye üzere ölmüştür.”

(İshak Ahmet Demir, 2005) hadisi nakledilir.

Şia'nın en önemli kollarından biri olan İmamiyye'nin düşüncesine göre nübüvvetin Allah'ın bir lütfu olduğu gibi imametın de bunun gibi insanlığa verilmiş bir lütuf olarak görölmektedir. İnsanların her iki alemde saadete kavuşabilmesi için hidayet ve irşat sorumluluğunu almış bir imamın olması bir zorunluluktur. Bu imamın seçilmesi ve görevlendirilmesindeki en temel gaye din ve dünya işlerini düzene koymak insanlar arasındaki zulmü, düşmanlığı gidermek, adaleti ayakta tutmak gibi vazifeleri vardır. Bu sorumluluk daha önce hayatta olan peygamberlere ait iken vefatlarından sonra bu görevi imamlar sürdürmektedir. (El-Muzaffer, 1978:50)

İmamiyye, peygamberliğin insanlığa gönderilmesini Allah'ın bir vacibi ve lütfu olarak gördükleri gibi imametın de benzer şekilde nass ile belirlenmesini bu minvalde ele almaktadır. (Salih, 1983:98) O yüzden imametın belirlenmesinin iki şekilde olabileceğini belirtmektedir. Buna imamet ya Allah'tan nass ile ya da bir imamdan önceki imamın onu tayin etmesi ile olabileceğini söyler. İnsanların imamsız kalamayacağını ve bunu da peygamberin şu hadisine dayandırmaktadırlar: “Kim zamanının imamını bilmeden, tanımadan ölürse cahiliyye ölümü üzerine ölmüştür.” (El- Muzaffer, 1978: 51) İmamiyye ekolü, imametın Allah'ın bir lütfu olduğu hususunda çeşitli hadis rivayetleri naslara dayandırarak deliller getirmeye çalışmaktadır.

Hilafetin on iki imamdan oluştuğuna ve son imamın, İmam Muhammed bin Hasan el- Haseki'nin olduğuna, onunla birlikte imamlık müessesesinin bittiğine inanılmaktadır. İmamiyye ekolü, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi imamet için tayin ettiğine kesin olarak inanmaktadır. Bu inancı kabul edenlere göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vasiyeti üzerine kendisinden sonra gelecek olan imamları tayin etmiştir. (Mutlu, 1995:28)

İmamiyye'ye göre Muhammed el-Mehdi, nass ile tayin edilen imamların sonuncusudur. İmam Hasan Askeri'nin vefatından sonra el-Mehdi, ortadan kaybolmuştur. Ve gayb dönemi başlamıştır. Bu inancı göre son İmam Muhammed el-Mehdi, halen yaşamaktadır ve kıyamete yakın bir zamanda dünyayı kurtarmak için dünyaya intikal edecektir. (Cansu Kaymal, 2017: 179) Tusi, imamet nazariyesinin daha iyi anlaşabilmesi için imamların sahip oldukları sıfatların bilinmesi gerektiğini düşünmektedir.

Onun ifade ettiği imamların sıfatları sekizdir. Bunlar, ismet, ilim, şecaat, cömertlik, nesebinin temiz olması, Allah'a yakınlık, mucize sahibi, asrında tek olması. Bu hususa

baktığımızda ismet; imamların günahsız olmasını, ilim, dünyevi ve dini bilgiye sahip olmasını; şecaat, batılı yok etmek için gerekli cesareti taşımasını; imamın tebaasının faziletli ve en cesaretli olmasını; imamın nesebinin öncesinin ve sonrasının temiz olmasını; imamın Allah'a en yakın oluşunu, imamın ayet ve mucizelere hasıl olmasını ifade eder. (Tusi, 1996:187) İmamiyye'ye göre on ikinci imam olan Muhammed Mehdi, 873 yılında öldürülme korkusundan gizlilik dönemine girmiştir. Bu gizlilik dönemi 940 yılına kadar devam ettikten sonra Büyük Gizlilik dönemi başlamıştır. Bu durumda on ikinci imamın halen yaşadığı ve günü gelince tekrar döneceği ve yeryüzünde adaletin sağlanacağına inanılmaktadır. (Tusi, 1996:189)

Zeydiyye'nin imamet ile ilgili görüşlerinde bazı farklılıklar vardır. İmamiyye, Hz. Ali ve oğullarının imametini nass'a dayandırırken, Zeydiyye nass düşüncesini kabul etmemektir. Zeydiyye'nin bir kolu olan Carudiyye düşüncesine göre Hz. Ali'nin hilafetini nass olmasa da, vasfen Hz. Ali'nin halife olma donanımına ve özelliklerine sahip olduğu için onun hakkının olduğunu savunur. (Hasan Yaşaroplu, 2013) Sahabelerin Hz. Ali'ye biat etmemelerini küfür olarak atfeder.

İlk Zeydiyye fırkalarından olan Betriler, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed (s.a.v.) sonra sahabeler içinde en üstün vasıflı ve yeteneklerle donatıldığını kabul eder. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetini, Hz. Ali'nin onlara biat etmesinden ötürü bunu meşru sayarlar. Betriler, Hz. Osman'ın hilafetinin son altı ayı için ise çekimser davranırlar. (Mehmet Ümit, 2015: 98)

Zeydiyye, imam olacak kişinin bazı şartlar taşıması gerektiğini öne sürer. İmamın alim, şecaat, zahit ve cömert olması gerektiğini söyler. İmamın gerektiğinde savaşları idare etmeli ve cesaret göstermelidir. Zeydiyye, İmamiyye'nin benimsediği gaip imam anlayışını ve takiyyeyi kabul etmezler. İmamiyye, tarafların isyan konusundaki tavırlarında ılımlı bir görüntü sergiler iken Zeydiyye, devlet başkanına karşı gerektiğinde halkın ayaklanma yolunu seçebileceğini belirtir. (Hasan Yaşaroplu, 2013)

Zeydiyye fırkası, imam olacak kişinin zalimlere karşı çıkması ve imametini insanlara duyurması gerektiğini söyler. Ahlaksızlık içerisinde bocalayan ve zulme karşı çıkmayan, haksızlıklara susan bir kimsenin imameti sayılmaz. İmam, iyiliği emredip kötülüğü nehyetmeli, mazluma yardım etmeli, yoksula sahip çıkmalıdır. İmam, nübüvvete tabi olduğu için dini de tebliğ etmelidir. Ve dini gereklilikleri yerine getirmelidir. (Mustafa Öz, 2000: 202)

Ehl-i sünnetin imamet ile ilgili düşüncelerine baktığımızda ise imametın hilafet ile özdeşleştirildiğini görüyoruz. Şia mezheplerinden farklı olarak da imamet, usulü'd-din

arasında yer almamaktadır. Halifelik vasfını taşıyan herkes bu göreve gelebilir ve halife olabilir. Bundan dolayı imam/halife olacak bir kişi Şia'daki gibi tayinle veya vasiyet ile değil, ümmetin istişaresi sonucunda belirlenen kişi seçimle halife olabilir. (Ethem Ruhi Fırlalı, 2011: 157)

Sonuç olarak imamet anlayışı görüşünde İmamiyye, imametın nass ve masumiyet esasına dayandığını savunur. Bu anlayışa göre imamlar, Allah tarafından belirlenmiş, masum ve günahsız liderlerdir. On iki imam inancını benimseyen İmamiyye, On İkinci İmam Mehdi'nin gaybet halinde olduğuna inanır ve onun kıyamet öncesinde zuhur edeceğini kabul eder. Zeydiyye ise imametın masumiyet şartına bağlı olmadığını, ancak adalet, ilim ve cesaret gibi vasıflara sahip birinin bu görevi üstlenebileceğini savunur. Zeydiyye, kıyam eden ve zulme karşı mücadele eden bir imamı meşru kabul eder. Bu nedenle, İmam Zeyd bin Ali'yi imam olarak kabul etmişlerdir.

4.2. İmamların Masumiyeti

Masumiyet kelimesi dilimizde “suçsuz, günahsız” gibi anlamlar taşımaktadır. Bu kelimenin aslı Arapça'da “ismet” kelimesi olarak kullanılmakta olup sözcük anlamı “zararları savmak, engel olmak, korumak” gibi anlamlara gelmektedir. Kelami olarak ise “Peygamberin Allah tarafından günah işlemekten korunması” tanımlanmıştır. (Türkçe sözlük, “Masum” 2017) İslam literatüründe, ismet sıfatı Hz. Muhammed'in vefatından sonra ortaya çıkmış ve daha sonra Şia anlayışında imamlar içinde kullanılmaya başlamıştır. Peygamberler nübüvvetle birlikte günah işleme fiilleri Allah tarafından ellerinden alınmış, korunmuş kimseler konumuna getirilmiştir. Bunun sonucunda insanlara önderlik yapacak kişinin ismet sıfatını taşıması gerektiği anlayışını doğurmuştur. (Mustafa Yalçınkaya, 2021)

İmamların masumiyeti ilk olarak imam Cafer, zamanında ortaya çıkmıştır. Bu anlayışı benimseyen İmamiyye'ye göre imamlar tıpkı peygamberler gibi masumdur. Yaşamları boyunca gerek bilerek gerek bilmeyerek küçük büyük tüm günahlardan arınmıştır. Eğer böyle olmasaydı, imamlar yanlış fetva vererek asi olurlardı. Verilecek olan yanlış bir fetvanın ona uyan muhataplarında yanlış yolda olmalarına neden olurlar. Bu durumda imamların, inananlara pek bir faydasının dokunmayacağı anlamına gelir. İmam yanlış bir fetvaya sahip olduğunda halk ona itaat etmediğinde, halkın imama olan itaatsizliği, Allah'a olan itaatsizlikle aynı anlamı taşımaktadır. (Ahmet İshak Demir, 2003) Masumiyet, imamlara verilmiş olan bir lütuftur. (Nevzat Köseoğlu,

2007) İmamiyye düşüncesine göre eğer imam hata yaparsa, günaha girerse, halkı yanlış yöne yönlendirirse imamın varlığının gereksiz olduğunu ve bunun bu şekilde düşünülemeyeceğini savunur. İmam hata yaptığında, halkın gözünden düşer, değer kaybeder, bu da ona itaat yerine, inkarına neden olur böylece imamların itibar kaybı olur. İmamların masumiyeti konusunda İmamiyye mezhebi Kur'an'dan da deliller getirerek ispatlamaya çalışmaktadır. Bakara suresinin 104. Ayetinde geçen ve Hz. İbrahim'in duası olan "Soyumdan imamlar getir." söylemine, Allah da karşılık olarak cevaben "Ahdim zalimlere ulaşmaz" diye buyurmasını İmamiyye, imamların masumiyeti konusunda delil olarak kabul etmektedir. (Cansu Kaymal, 2017) İmamın nass ile tayin edilmesi yine masumiyetle ilgilidir. Günahlarından arınmış olan imamın kim olabileceğini sadece Allah bilebilir. Ve onu ancak Allah tayin edebilir. Allah da bir imamın tayin edilmesini peygamberler aracılığı ile iletir. İnsanlar kimin günahsız ve arınmış olduğunu bilemezler. (Cansu Kaymal, 2017)

İmamiyye fırkası, imamın hatalardan arındığını, Allah tarafından korunduğunu ve bu yüzden imamın sözleri de ilham yolu ile alındığı için vahiy olarak değerlendirilmektedir. (Fatih Yüce, 2008)

Zeydiyye'nin, imamların masumiyeti konusundaki görüşlerine baktığımızda duruma yaklaşımlarının metodik çerçevede olduğu görülür. Onlara göre imamların masumiyeti konusunda Kur'an, sünnet, akıl ve icmâdan bir delil bulunmadığından dolayı bu masumiyet iddiasının geçersiz olduğu düşünülür. Hükümlerin bizzat peygamber ile öğrenilebileceğini ve peygamber dışındakilerin günahsız olması söz konusu değildir. Zeydiyye, zanna dayalı bilgiyi geçerli görmemektedir. Zanna dayalı bir bilgi, inanmak için yeterli değildir. İnsanlar, Allah'a inanmak ile sorumludur, imamların masumiyetine inanmakla sorumlu değildir. İmamlar peygamberlerin makamında değildir. Onlar da bizim gibi Allah'a kulluk etmekle mükelleftir. (ed. Hasan Onat-Sönmet Kutlu, 2012). (Yusuf Gökalp, 2014) Zeydiyye, masumiyet konusunda Hz. Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'in hatadan korunduğunu ileri sürer. "İmamların" masum olmadığını belirtir. İmamların düşünceleri ve kararlarında "hata" ya da "isabet" edebileceklerini ileri sürer. (Fatih Yüce, 2008)

Ehli sünnet mezhebinin "imamların masumiyeti" anlayışına baktığımızda onlar imamet makamını ilahi bir mevki olarak düşünmemektedir. Bu yüzden imamların masumiyeti kabul edilmemektedir. Bununla birlikte imamların niteliklerini nassa dayandırarak, imamın Kureys'ten olmasını bu şartlar arasında kabul etmiştir. İmamda olması gereken bir şart olsa da İslam dininde soy üstünlüğünün olmayışı ve hilafetin

Hız. Muhammed'in, şahsından sonra otuz sene süreceği rivayet edilen hadislere dayandırılması Ehl-i sünnet mezhepleri içerisinde ayrıca eleştirilen bir konudur. (Ethem Ruhi Fığlalı, 2011 : 157)

Anlaşıldığı gibi İmamıyye'ye göre imamlar, peygamberler gibi günahsızdırlar(masumdur) ve hata yapmazlar. Zeydiyye'ye göre ise masumiyet şartı aranmaz, imamların da hata yapabileceğini söyler.

4.3. Mehdilik

Şia'yı diğer İslam mezheplerinden farklılaştıran en önemli özelliklerden biri Ali ve evlatlarının kutsal olduklarına dair inançtır. Üstün vasıflar atfedilen bir soy inancı Şia düşüncesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu soy içerisinde Şia'nın imam olarak kabul ettiği on iki kişi, Peygamber ve kızı, ayrıca ilk imam Hz. Ali'nin eşi Hz. Fatıma'nın eklenmesiyle oluşan "on dört masum" inancının tarihsel figüranları olmaktadır. Şii özbilincinin temelini oluşturan konular bu kişiler ve etraflarındaki olay ve kişiler etrafında şekillenmektedir.

Şiiilikte ister dini ister siyasi-sosyal olsun çoğu sorunun "özü", imamın kişiliğinde ve onu çevreleyen tarihsel boyutlarda bulmak mümkündür. Medeniyet tarihinin temel unsurlarından biri olan din olguları, farklı coğrafı ve kültürel arka planların oluşturduğu kendine özgü temaların varlığının yanı sıra, çeşitli inançların karşılıklı etkisini de barındırdığı gibi, benzer pek çok inanç meselesini de içermektedir. Bu konulardan önde gelenlerinden birkaçı ise, beklenen kurtarıcı ve dünyanın sonu inançlarıyla ilgilidir. Her inanç sisteminin özel yapısında, genel dinsel bütünlüğün önemli bir parçası olarak uygarlığın ve dünyanın sonu zulüm ve kötülüklerle dolu bir dünyayı adaletle yönetecek bir kurtarıcıya olan inanç, üç semavi diye ifade edilen dinlerin belirgin inanışlarıdır.

Yahudilikte ve Hristiyanlıkta sırasıyla tarihin sonu olarak kıyamet ve kurtarıcı olarak Mesih, İslam coğrafyasında ise ahiret ve Mehdi kavramları ortaya çıkar. Bu inanç sistemleri arasında var olan güçlü etkileşimli bağlantılar, bu konuların içerik olarak da benzer olmasını sağlamaktadır. Medeniyetin hiçbir zaman tamamen saf olmadığı ve insanların her zaman çeşitli kültürlerden etkilendiği dikkate alındığında, insanlık tarihinde daha sonra ortaya çıkan "Mehdi" ve "Mesih" inancının dinde "evrensel bir olgu" haline gelmesi şaşırtıcı değildir. (Ethem Ruhi Fığlalı, 2001)

Mehdi'nin sözlük anlamı "hidayete mazhar olmuş, doğru yolda yürüyen" olmakla

birlikte İslâmî ilimlerde Mehdî, “Ehl-i beyt’ten âhir zamanda İslâm’ı güçlendirip yeryüzünde adaleti hâkim kılacak zatın vasfıdır.” Bu manadaki Mehdi’nin şahsiyeti ve vasıfları konusunda Şia ile Ehl-i sünnet arasında derin fikir ayrılıkları vardır. (Hasan Gümüšoğlu, 2022) Mehdilik konusu Kur'an'da açıkça yer almasa da bazı müfessirlerin konuyu bazı ayetlere bağlayarak ele aldıkları görülmektedir. Söz konusu ayetlerden bir tanesi mealen:

“O, öyle bir Allah’tır ki, müşriklerin hoşuna gitmese de dinini, bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir” (9/33) buyurulmaktadır.

Yahudi inanişta Yahudilerin yeryüzünde çektikleri zulüm ve sürgün yaşamından kurtaracak olan Tanrısal kurtarıcı kimliğine tarihsel planda Eliyah (İlyas Peygamber) oturtulmaktadır. Düşünce olarak Yahudilikteki “zahiri ölüm” diyebileceğimiz docetism inancından beslenen Mesihçi görüş, Hristiyanlıkta Meryem oğlu İsa'nın çarmıha gerildikten sonra çekildiği gökyüzünden dünyaya yeniden geri döneceği inancı şeklinde oluşturulmuştur. (Ethem Ruhi Fığlalı, 2001)

Üç büyük dindeki Mesih veya Mehdi meselesinin ana fikri, 'inananların çektiği acılara ve Tanrı'nın düşmanlarının egemenliğine son vermek yeryüzünde bir krallık kurmak için beklenen Mesih'in dönüşü' olarak özetlenebilir. Zalim yönetimlerin iktidarı altında sürekli baskı ve şiddet yönetimleriyle yönetilen zayıf ve güçsüz inananlar topluluğu, Tanrı'nın lütfunun bir parçası olarak yeryüzündeki zulüm ve adaletsizliği ortadan kaldıracak, eşitlik ve adaleti sağlayacak bir kurtarıcı beklemektedir. Bu düşünce ve inanç İslam, Hristiyan, Yahudi, Rastafari, Zerdüşti ve diğer inanç sistemlerinde bulunmaktadır. (Abbas Hümmetov, 2001)

İslami inanişta kurtarıcı imgesi olarak Mesih ve Mehdi kimlikleri karşımıza çıkar. Meryem oğlu İsa çoğu zaman mesih olarak görülür. Hz. İsa'nın Peygamber olarak İslami yorumundan hareketle oluşturulan bir kurtarıcı düşüncesi ve bunun dışında İslam'ın geneli bağlamında kimliği belirsiz bir kurtarıcı olarak Mehdi inancı İslam'ın (Şia ve birtakım küçük gruplar hariç) büyüklük olarak ana bölümü olan Sünnilik için en önemli özellikleri arasında biri değildir. (Andrea M. Farsaklı çev. K.Güleçyüz, 1995)

Bir mezhep olarak imâmet problemi üzerine kurulan Şia'nın kendi içinde farklı fırkalara ayrılmasının en önemli nedenlerinden birisi de imâmet meselesidir. Şia'nın ilk devir kaynaklarında yer aldığı biçimde Şiîler imam olarak kabul ettikleri her bir kişinin vefatından sonra kimin imam olacağı konusunda anlaşmazlığa düştükleri gibi imamın vefatını kabul edip etmeme mevzusunda da anlaşamamışlardır. (Hasan

Gümüşoğlu, 2022b)

Bu bağlamda, imam kabul edilen kişinin ölümünden sonra onun Mehdî olarak yeniden geleceğı inancı fikri Şiî fırkalarda sıkça görülen bir vaziyet olduğı söylenir. Bununla beraber Şiîler arasında imamın ölümü, gaybeti ve ricati ile doğrudan ilişki kurularak oluşturulan Mehdî anlayışı hakkında çok çeşitli görüşler gösterilmektedir. (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017) Keysâniyye başta olmak üzere bazı Şiî fırkaların ilk olarak Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye (öl.81/700) için mehdîlik iddiasında bulunmalarına bakıldığında konunun ilk zamanlarından itibaren gündemi koruduğı anlaşılmaktadır. (Hasan Gümüşoğlu, 2022b) İnanç esasları arasında Mehdilik meselesinin önemli bir yeri olan Şia'nın İmâmiyye fırkası, isminden de anlaşılacağı gibi imâmet sorunu temel inanç esası haline getirirken on ikinci imam Muhammed b. Hasen'in mehdiliğine özel bir önem atfetmiştir. Hâlbuki İmâmiyye'nin aksine mesela Zeydiyye, genel anlamda imâmet sorununu bir inanç ilkesi olarak görmemiş ve imâmetin sadece Ehl-i beyt'e ve on iki kişiye mahsus olduğunu kabul etmemiştir. (Muhammed Hüseyin et-Tabatabai çev.Kadir Akaras, 1993)

Mehdilik inancı, Şia'yı İslam içinde genel olandan farklı gösteren en önemli hususlardan biridir. İslam düşüncesinde mesihçi görüşün en etkili temsilcisi olarak da görülebilir. İmamiyye'nin mehdilik inancıyla ilişkili olan on ikinci imam görüşünü şu şekilde izah etmek mümkündür.

Şia imamlarının on ikincisinin şahsında form bulan mehdî inancı, Şii düşüncesinde sadece bir inanç meselesi değil, aynı zamanda siyasi ve tarihi perspektifleri anlamak açısından da önemlidir. Yaşanılan dünyaya belirli bir bakışı temellendiren öğelerden biri olarak mehdî fikri kitlesel umutsuzluğun ifadesi, ütöpik kahramanlık rüyası, İslam'ı yıkıcı bir inanç olarak da değerlendirilmiştir. Genellikle Şia dışında karşıt görüşlerin birer yansıması olan bu değerlendirmeler, son tahlilde belirli önyargı biçimleri oluşturmuş ve İslam'ı kurtarma veya arındırma gayreti içindeki görüşleri temsil eder. (Abbas Hümmetov, 2001)

Pek çok araştırmacı tarafından baskı yönetimleri altında yaşayan bir azınlığın düşünsel veya inançsal ifadesi olarak değerlendirdiğı Şii Mehdcilik görüşü yine aynı araştırmacılar tarafından İslam'ın ilk dönemlerindeki siyasal çatışmaları Emevi ve Abbasi iktidarlarının yaptığı baskı ortamında Şiilerin bu inancı mehdicilik şeklinde benimsedikleri gerçeğı etrafında birleşir.

İslam tarihinde Mehdi unvanı bugünkü anlamıyla ilk kez Muhtar es-Sakafi tarafından Şii mezhebinin ilk imamı Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. El-Hanefi için

kullanılmıştır. İslam'ın ilk çağlarında mehdi terimi bizzat Peygamberin kendisi ve ilk halifeler için de kullanılmışsa da kavram burada kullanılan anlamdan yoksun ve uzak bir içerikte oluşmuştur. Aslında mehdi kavramının Şia'nın çoğu alt bölümü tarafından genelde sırasıyla imamlar ve onların soyundan gelenler için kullanıldığı da görülmektedir. Şia içi bölünmelerin bir başka yönü de Mehdi'nin kim olacağı sorunuyla yakından bağlantılıdır. (Abbas Hümmetov, 2001)

İmamiyye Şiası'nın mehdi olarak kabul ettiği ve dönüşünü beklediği kişi ayrıca son imam olarak kabul ettikleri Muhammed el Mehdi b. Hasan-el Askeri'dir. Şia'nın on birinci imamı Hasan-el Askeri'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 29 Temmuz 869 tarihinde dünyaya gelen Muhammed el Mehdi'nin doğumu, gelecekte imam olacağı beklentisi ile Abbasi yönetiminin baskısından korkulduğu için bir süre duyurulmamıştır.

Şia'nın hem sonuncu imamı ve mehdi olarak benimsedikleri Muhammed b. Hasan el-Askeri'nin yaygın Şii inancına göre, hayatı, gizliliği, kişiliği dönüşü üzerinde tartışılmaz birer gerçekliktir. Doğumunu izleyen süreçte babası tarafından varis(imam) olarak ilan edilen Muhammed el-Mehdi, yine babasının vefatı üzerine gelecekte zuhur etmek üzere saklanır (gizlenir). Kaynakların naklettiği bir söylentiye göre, Muhammed el-Mehdi annesi ile bir tapınağa girer ve kimse onu bir daha görmez. Şii mehdici anlayışta Gaybet-i Suğra denilen, Küçük Gizlilik diye adlandırılacak dönem böylece başlamaktadır. (Abbas Hümmetov, 2001)

On birinci imam Hasan el-Askeri'nin ölümünden daha sonra imamet görevini üstlenen Muhammed b. Hasan, göreve başlar başlamaz gaybet durumunun küçük bölümü başlamıştır. Yaklaşık olarak 874-940/1 yılları arasında sürmüş olan Küçük Saklanmış döneminde Muhammed el-Mehdi'nin dört sözcüsü aracılığıyla Şii toplulukla iletişime geçmiştir. Vekil, sefir veya naib olarak adlandırılan, sırasıyla Ebu Amr Osman b. Said, Ebu Cafer Muhammed b. Osman, Ebul-Kasım Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti, Ebul Hasan Ali b. Muhammed es-Semerri'den oluşan sözcülerin sonuncusu, ölümünden hemen önce Mehdi'nin emri doğrultusunda kendisiyle sefirler döneminin bittiğini ilan eder ve bu tarihten itibaren Küçük Saklanma dönemi de biter. Son sözcünün ölümüyle başlayan Büyük Saklanma dönemi ise yine Şii inancıya göre yalnızca Allah tarafından belirlenecek bir tarihte sona erecektir. Kıyamet günü veya ahir zamanda zuhur edeceğine inanılan Mehdi'yi bu süre boyunca beklemek ise bir Şii Müslüman için sonuçta inanç olarak benimsenmiştir. (Abdülbaki Gölpınarlı, 2021) (Abbas Hümmetov, 2001)

Şia'da, Hz. Peygamber ailesinden dini alanda ıslahat yapacak ve dünyada adaleti tesis edecek olan mehdinin gelmesini bekleme ve geleceğine olan inanç Sünniliğin aksine baştan beri yaygın ve temel inançlardan birini oluşturmuştur. İlk dönemden itibaren hemen hemen bütün Şia fırkalarında, mehdi kabul edilen şahsın gaybeti veya geçici bir müddet gözden kaybolmasının ardından toplum içine dönerek faaliyetlerini yürüteceğine inanılmıştır. Genellikle Ehl-i beyt'ten gelen bazı imamlar, yaşadıkları devirlerde kendilerinden bekleneni yerine getirememişlerse de mensupları onların ikinci dönüşlerinde bu görevleri yerine getireceklerine inanmışlardır. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra meydana çıkan Keysâniyye fırkası ilk defa Muhammed b. Hanefiyye'nin vefat etmediğini mehdî olarak geri döneceğini iddia etmiş, ardından diğer bit takım imamların da mehdi olarak geleceği söylenmiştir. Mehdinin gaybet döneminin ardından yeniden ortaya çıkacağına inanç (kıyam) nedeniyle Şia yer ve fırkalarında mehdi hakkında Emevîler'in onun son dönemlerinden itibaren "kâimü âl-i Muhammed" yahut "el-kâimü'l-mehdî" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Mehdilik hareketleri aşırılar haricinde Şia'nın üç ana fırkası olan İmâmiyye, Zeydiyye ve İsmâiliyye'de farklı boyutlarda gelişme göstermiştir. (Mustafa Öz, 2003)

Zeydiyye'nin önemli âlimlerinden olan İbnü'l-Murtaza (öl. 840/1437), Hz. Ali ve on iki imamın imâmeti mevzusunda ilk asırda hiç kimsenin sahabeden bir nass işitmediğini açıkça belirtmiş ve bu konudaki rivayetlerin ilk olarak Abdullah b. Sebe tarafından uydurulduğunu belirtmiştir. (Hasan Gümüsoğlu, 2022b) Zeydiyye mehdilik fikrine iltifat etmemiş, fakat bazı Zeydi grupları Muhammed en-Nefsüzzekiyye, Muhammed b. Kasım et-Talekan ve Muhammed b. Ca'fer es-Sadık gibi liderlerin vefatlarından sonra mehdi olarak dönüp gerekli görevleri yerine getireceklerini iddia etmiştir.

Mahmud Suphi, Selefiyye'yi işaret ederek kimi Şia muhaliflerinin mehdilik fikrinde onlara eşlik ederken Şiî fırkalarından biri olan Zeydiyye'nin mehdiliği reddettiğini söylemektedir. Ona göre bu fırkada imamet ile mehdilik birbirinden ayrılmayan iki unsurdur. Hz. Fatıma soyundan âlim, cesur, zahit ve kılıcıyla ortaya çıkıp insanları hâkka çağıran kişi hem imam hem de mehdi kabul edilmektedir. Onlar mehdiye, Allah tarafından gönderilmiş bir kurtarıcıyı beklemek şeklinde bir anlam yüklememektedir. Zeyd b. Ali ve Yahya b. Zeyd gibi her Zeydî imam aynı zamanda birer mehdidir. Müellifin burada tekrar aynı özdeşleştirmeyi yaparak Zeydiyye'de bulunan ahir zamanda meydana çıkacak mehdi inancını tamamen göz ardı ettiği

görülmektedir. Zeydiyye’de genel eğilim olarak saklanan ve beklenen mehdi biçiminde bir düşünce yoksa da bunu imamları mehdi olarak görmelerinin dışında hiçbir surette mehdi inancına yer vermeme olarak değerlendirmek isabetli değildir. Yine kendisine mehdi hakkında soru sorulan Yahya b. Hüseyin’in oğlu ve Zeydiyye mezhebinin ilk devir âlimlerinden biri olan Murtaza Muhammed b. Yahya el-Hadî’nin (ö.310/ 922) verdiği cevapta da onun ilahi bir va’d olup Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin soyundan geleceğini belirttiği görülür. Onun mutlaka Hz. Hüseyin soyundan geleceğine dair İmamiyye mezhebinin ortaya attığı fikrin onların bir yalanı olduğunu söyleyen Muhammed b. Yahya, mehdinin Allah’ın iradesine göre o ikisinden birinin soyundan geleceğini söyler. Cârûdiyye fırkasından bir grubun kendisini beklenen mehdi olarak gördüğü Muhammed b. Abdullah Nefsü’z-Zekiyye’nin ise Medine’de katledildiğini belirtir. (İbrahim Bayram, 2017)

Bir başka Şîî fırkası İsmâiliyye’nin bazıları, Cafer-i Sadık’ın oğlu İsmâil’in, bazıları ise onun oğlu Muhammed b. İsmail’in vefat etmediğini ve bir gün mehdi olarak zuhur edip dünyayı ıslah edeceğine inanmıştır. Ayrıca Şîa’ya ait ilk kaynaklara bakıldığında bazı Şîîlerin Muhammed b. Hanefiyye’den sonra on ikinci imama kadar farklı kişiler hakkında mehdi iddiasında bulundukları görülür. (Hasan Gümüsoğlu, 2022b) Şîî fırkaların farklı kimseler hakkında mehdi iddiasında bulunmaları Fatimî-Karmatî ihtilafında görüldüğü gibi Şîîlerin kendi aralarındaki bölünmenin önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur. (Muhammed Hüseyin et-Tabatabai çev.Kadir Akaras, 1993)

Söz konusu ikili ortamın önem taşıyan yönü, kurtarıcının olmadığı zamanlarda Şîîlerin siyasal iktidarlara ilişkisinin nasıl düzenleneceği sorunsalıdır. Şîî düşüncede ideal biçimiyle kurulabilecek yönetim, Mehdi el-Muntazar zuhuruyla gelişecek olaylar sonucunda mümkün olabilmektedir. Tarihsel boyutuyla Şîî topluluklar çoğu zaman kendi mezheplerinden olmayan iktidarlara altında yaşamlarını sürdürmüşler ve bu durum teorik ve pratik birtakım zorlukların etkisinde itaat etme-etmeme ikilemini de beraberinde doğurmuştur. Gerek siyasal gerekse de inançsal olarak değerlendirilebilecek bu sorunlar Şîî düşüncüyü meşgul etmiştir. Gizlilik (gaybet) doktrininin dolaysız sonucu olan Büyük Gizlenme sonucu Mehdi’nin dönüşü sorunu günümüz Şîî teologlarının temel endişe ve kaygısını oluşturmaktadır ve bu kaygılar Peygamber soyundan gelecek on ikinci imamın zuhurunun sürekli ertelenmesinin haklı çıkarma gayretleriyle aşılmaya

çalışılmaktadır. Varlığı ancak dinsel mantık çerçevesinde anlam taşıyan mehdi kimliği, teorik olarak yine bu mantığın içinde kalanlar için birtakım sorunları aşmak için ütöpik veya düşsel kahraman mitosunu olarak varlığını sürdürecektse de, İslam'ın egemen olduğu toplumlarda egemen güçlere karşı direnen veya mücadele edenlerin bazılarının edindikleri bir kimlik olarak da tarihte var olmuştur. (Ethem Ruhi Fığlalı, 2001)

İnsanı iktidarın baskılarına karşı güdüleyen umutlu, mücadelecı olmaya teşvik eden özgürlükçü gibi gözüken veya gösterilen olumlu yönünün yanında, yeryüzü baskı ve adaletsizliğinin yarattığı çaresizlik ortamından "kurtardığı" insanı, bir inanç sisteminin mutlaklarına bağımlı kılan bir düşsel kaçış yolu olarak da düşünsel çaresizlik ve kapanıklığa mahkum kılan olumsuz yanı ile mehdici düşünce eskatolojik kurtarıcı imgesi (inancı) barındıran her bir din gibi genel olarak İslam, özel olarak Şii inanışta bütünsel olarak değerdendirilirse dinsel başatlıklarla da çatışır niteliktedir. İçerdığı birçok unsurla beraber din kurumunu son tahlilde insanın düşünsel ve siyasal özgürlüğü açısından olumlu değerdendirmeyen eleştirel akla dayanan bilimsel düşünüş için mehdici düşünce ve mehdi kimliği dinsel içerdikli bir ideolojik ve siyasal koşullandırma olarak değerdendirilmelidir. (Abbas Hümmetov, 2001)

Görüldüğü gibi İmamıyye, gayb inancını merkezi bir öge olarak ele alır ve özellikle On İkinci İmam Mehdi'nin gaybette olduğuna, bir gün zuhur edeceğine inanılır. Zeydiyye' de ise mehdi inancı çok daha az vurgulanır. Zeydiyye, tarihsel olarak somut imamların liderliğine odaklanmış, gaybet gibi metafizik kavramlara fazla önem vermemiştir.

4.4. Takıyye, Beda ve Rec'at

Takıyye kelimesi etimolojik olarak Arapça kökenli bir kelimedir. Kelimesinin sözlük anlamı "bir şeyden korkmak, çekinmek ve sakınmak" anlamlarını taşımaktadır. İstılahı ise "can, mal ve namus emniyetinin olmadığı durumlarda, kendisini veya içinde bulunduğu grubu korumak maksadıyla, olduğundan farklı davranmak, benimsediğı görüşlerinden vazgeçmediğı halde, vazgeçmiş gibi görünmek ve muhalifleri ile görüşteymiş gibi hareket etmek" manasında kullanılır. Takıyye canını, ırzını veya malını düşman şerrinden korumak için tarifi yapılmıştır.

(Ethem Ruhi Fıglalı, 1984)

Zaruri hallerde müracaat edilecek bir kolaylık(ruhsat) olan takıyye müminlerin kendilerine yakın olanları terk edip kâfirleri yoldaş edinmemelerini, lakin onlardan sakınıp muhafaza durumunun bundan istisna edildiğini işaret eden yukarıdaki âyete dayanmaktadır. Bunun haricinde Kur'an'da, gönlü imanla huzur olduğu halde küfür ve inkâra zorlanan kişinin mazur sayıldığını gösteren âyetle (en-Nahl 16/106) Firavun'un halkından olup inancını saklayan kişiden meth ile söz edilen âyetten (el- Mü'min 40/28) hareketle tehdit karşısında kimsenin imanını saklayabileceğini kabul etmiştir. Rivayete göre ilk Müslümanlardan Ammâr ile babası Yâsir ve annesi Sümeyye'yi müşrikler tekfir etmeye zorlanılmış, annesi ile babası bunu kabul etmeyince katledilmiş, Ammâr ise işkencelere güç yetiremeyip dil ile inkâr etmiştir. Ardından vaziyeti Hz. Muhammed'e (s.a.v.) söylediğinde Resûlullah baskı karşısında bu şekilde davranabileceğini söylemiştir. (Mustafa Öz, 2010)

Şii ulemasının "Takıyye, benim ve atalarımın dinidir, takıyyeye uymayanın dini de yoktur" şeklindeki Cafer es-Sadık'a isnat edilen rivayeti herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmadan olduğu gibi ele alarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sözün o dönemin koşullarına bakılmaksızın ele alınması anlaşılmasında birtakım hataların oluşmasına yol açmaktadır. Caferi es-Sadık'ın içinde bulunduğu dönemin siyasi manzarasını göz önünde bulundurulursa bu sözün siyasi anlamda kullanılacağı aşikardır. (Mustafa Ekinci, 2006)

İlk başlarda Harici mezhebi arasında çıkan takıyye daha sonra tüm Şii fırkalarını kapsamıştır. Şia kolları içerisinde İsmailiyye özellikle gizlilik devrelerini prensip uygulamış, İmamiyye'de bu temele bağlı kalmış, Zeydiyye prensip açısından takıyyeye karşıt gözüke de bazen kullanmaktan geri durmamıştır. Bilhassa İmamiyye'de karşıtların zorlamalarından kaçmak, ayaklanmaya elverişli bir hal meydana çıkıncaya kadar toplumun ve idarecilerin dikkatini çekmemek için takıyye metoduna başvurmuştur. İmamiyye'ye göre bu takıyye uygulaması ilk devirlerden sonra başlamıştır. Peygamberin vefatından sonra üç halifenin hilafetinde asıl hâk sahibi olan Hz. Ali, bu durum karşısında sessiz kalmıştır. Hz. Ali'nin bu sessizliğini, İmamiyye, takıyye olarak algılamaktadır. Hz. Hasan'ın Muaviye karşısında sessiz kalması da takıyyedir. Buna göre Hz. Hüseyin'in Emeviler'e karşı başlattığı hareket takıyye ilkesine pek

uyuşmamaktadır. Zeynelabidin, Muhammed el- Bakır ve Cafer es- Sadık gibi imamların halihazırdaki yönetime başkaldırılmasını caiz görmemesi de takıyye ilkesi içerisinde. Takıyye, Şii gruplarının hedeflerine ulaşmaları için kullandıkları bir yöntemdir. (Mustafa Öz, 2010: 454)

Takıyye, bedâ ve rec'at konuları da Zeydilerin İmamiyye'ye yönelik eleştirilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Can ve mal güvenliğini korumak amacıyla inancı saklamak ve olduğundan başka türlü gözükme manasına gelen takıyye, Şii alimler tarafından vacip olarak kabul edilmektedir. Takıyyeyi terk etmekle namazı terk etmenin aynı olduğu ve kaim imam meydana çıkıncaya kadar ondan vazgeçmenin caiz olmadığı belirtilmektedir. Zeydiler, mâsiyet olarak kabul ettikleri takıyye (Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017) inancına şiddetle karşı çıkmaktadır. Kıyamet günü şahitlik etmesi gereken imamların evlerinde oturup, gerçeği saklayarak hareket etmesi kabul edilebilir şey değildir.(Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç, 2017) Takıyyeyi imamların ve nebilerin inancı olarak görece kadar ileri gidenlerin bu konuda, "takıyye benim babalarımın inancıdır" şeklinde zayıf bazı rivayetlerin ötesinde akli ve nakli her hangi bir delillerinin bulunmadığını söyleyen Abdullah b. Hamza, bu rivayetlerin zannın ağırlıklı olduğu ahad haberlerden başka bir şey olmadığı iddia etmektedir. Yine ona göre, takıyyeyi kabul etmek bizi şeriatten hiçbir şeye güvenmemeye, hükümlerin gerçekliği konusunda net bir şey söylememeye götürür. Takıyyeye izin verirsek, Allah'ın neyi takıyye olarak emrettiği neyi de takıyye olarak yasakladığından ve Allah'ın indirdiğinin haricinde hüküm verecek başka bir şey olup olmadığından emin olamayız, bu da dinden çıkmak anlamına gelecekti. (Yusuf Gökalp, 2014:115)

İmamiyye'nin, gizli imamın hüccet olarak kabul edilebileceği iddiasına karşılık Zeydiler, imamın sadece bir grubu değil herkesi hidayete erdirmesi ve herkese kendisini tanıtmalarının vacip olduğunu belirterek, kendisini saklayan, insanların adını dahi bilmedikleri, tanımadıkları bir kimsenin hüccet olamayacağını savunmaktadırlar. Ancak peygamberler ve onların vasilerinin hüccet olabileceğini belirten Kasım b. İbrahim, İmamiyye'nin "Firavun ailesinden imanını gizleyen bir adam" (Gafir, 26) örneğine karşılık buradaki kişinin herhangi biri olduğunu, bir hüccet olmadığının altını çizmektedir. Firavun ailesinden olan mümin, Allah insanlara açıklamadan önce imanını saklamıştır. Hüccet kendini gizleyemez. Üstelik puta tapanlar arasında olmasına rağmen Allah insanlara

açıkladıktan sonra o kişi kendini saklamamıştır. Hâlbuki imam, Allah'ın ve peygamberinin tanındığı bir ülkededir ve Peygamberin açıklamasından sonra artık bilginin saklanması mümkün değildir. Benzer şekilde Peygamberin de kendisini gizlemesi söz konusu değildir. İmamlar, eğer peygamberlerin konumundaysa onların da peygamberler gibi her türlü zorluğa dayanması gerekmektedir. (Yusuf Gökalp, 2014: 115)

Ehl-i sünnet ve Şia mezhepleri arasındaki önemli ayrımdan biri de takıyye konusudur. Takıyye, Ehl-i sünnet'e makul ölçülerde can tehlikesinin söz konusu olabileceği durumlar bir ruhsat olarak görülüp takıyyenin yapılması konusunda izin vermiştir. (Mustafa Öz, 2010:83)

Şia ise takıyye yapmayı ruhsat olmaktan çıkarıp dinin bir şartı ve vecibesi olarak kabul etmiş temel esaslardan saymıştır. Bunu ispatlamak için de akli, nakli ve tarihi delillere başvurmuştur. (Muhammed Rıza- Muzaffer çev. A. Hamdi Akseki, 1978) Sünnilerin hakimiyeti altında yaşamak zorunda kalan Şia, azınlık psikolojisi ile diğer Müslümanların düşman ve karşıt olarak algıladığı, bundan dolayı da şartsız takıyyeye başvurdukları ifade edilmektedir. (Ahmet Karadağ, 2017) Şii düşünceye göre bedâ ve re'cat inancını da şu şekilde izah etmek mümkündür:

İmamiyye'ye göre Allah için bilgisizlikten veya yeteri kadar bilememekten dolayı bir işten vazgeçerek başka biçimde davranmasının mümkün olmadığını ifade eder. Yine İmamiyye'ye göre bedâ Allah'ın maslahata uygun biçimde izhar ettiği şeyi imha edip farklı bir tarzda izhar etmesidir. Onlar, Rad suresi 19. ayette geçen "Allah dilediğini siler, dilediğini de bırakır..." ifadesine dayanarak bedâyı caiz kabul etmektedir. Kevni maslahatlar gereği Allah dilediği zaman bir işi batıl kılıp onun yerine başka bir işi ikame edebilir. Nesh manasına gelen bedâ inancı, Cafer es-Sadık'ın oğlu İsmail'in babasının sağlığındayken vefat etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. (Avni İlhan, 1992) Abdullah b. Hamza'ya göre, bedâ, yaratılmışların bir vasfı olup Allah ondan münezzehtir. Çünkü bedâ, gelecekte olabilecekleri bilmeyen ve başlangıçta ne olacağını bilmesi durumunda söylediğini söylemeyecek veya yaptığını yapmayacak kimse için söz konudur. Şayet bedâ söz konusu olsaydı Allah'ın ya da Resulü'nün söylediği hiçbir şeye güvenilmezdi. Bu ise Allah hakkında suizanna neden olurdu. Bedâyı kabul etmek, Allah'ın olacak şeyler hakkında haberinin olmaması anlamına gelir ki, bu doğru olmaz yalan olur, yalan da çirkindir. (Ethem Ruhi Fığlalı, 2011b)

Allah'ın çirkini yapmaması ise, usulü'd-din meselesidir. Allah gaybı bilendir. Eğer Allah bedâ yaparsa bu yaratılan için olası bir vaziyet haline gelir. Bedâ, Allah'ın va'd ve voidine, sevap ya da cezaya dair haberlerine olduğu gibi ayrıntı kabilinden söylenen diğer dini hükümlere güvenilmemesine neden olur. Abdullah b. Hamza'ya göre, Allah'a noksanlık izafe etmek anlamına gelen bedâya inanmak dinden çıkmaya neden olur. (Avni İlhan, 1992)

Zeydiyye'ye göre ise, Allah'ın ilmi mutlak ve ezelidir. O, geçmiş, şimdi ve geleceği en ince ayrıntısına kadar bilir. Bedâ, sadece insanın Allah'ın planlarını ve hikmetini sonradan anlamasıyla ilgilidir. Yani, Allah'ın takdiri insanlar açısından değişmiş gibi görünse de bu, Allah'ın bilgisi açısından hiçbir yenilik anlamına gelmez. Her şey Allah'ın sonsuz ilmi dahilindedir.

İmamiyye Şia'sı ile özdeşleşen fikirlerden birisi olan ve onların iman temelleri arasında olan rec'at, vefat edenlerden bazılarının öldükleri hal üzerine yeryüzüne tekrardan geri dönecekleri ve onlardan kimilerinin alçaltılacağını, haklılarının haklı, zalimlerin zalim olduklarının ortaya çıkaracağını inanılmaktadır. (Muhammed Rıza- Muzaffer çev. A. Hamdi Akseki, 1978)

Rec'at inancını onaylayan Şîi âlimler, Kur'ân ve Hadis'ten kanıtlar sunmak suretiyle rec'at düşüncesinin gerçekliğini kanıtlamaya çalışırlar. İmamiyye alimleri rec'at ile yeryüzüne geri dönenlerin gene ölünceye kadar mükafatlar ve müjdeler sunacağına, hasımlardan intikam alacağına, kötülerin rüsva edilip cezalandırılacağı anlayışı kabul edilir. (Muhammed Rıza- Muzaffer çev. A. Hamdi Akseki, 1978: 65)

Şii düşüncede, "Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece de bir bölüğün yükseltileceğine, bir bölüğün alçaltılacağına, gerçeklerin, haklı olduklarının, zalimlerin haksız olduklarının meydana çıkacağına inanmak" şeklinde tarif edilen (İlyas Üzümlü, 2007) mevzusuna gelince; Zeydilere göre bu da hakkında inanmayı gerektiren herhangi bir delilin bulunmadığı ve bir Müslümanın itibar etmemesi gereken bir fikirdir. Peygamberin söylediğine göre, yeniden diriliş ahirette olacaktır ve ondan önce bir yaşam söz konusu değildir. Rec'at, küfrü gerektiren ve Müslümanlar arasında münakaşa konusu dahi olmayacak bir meseledir. İmamların, kendi devirlerinde ortaya çıkan bu fikirleri inkâr ettiklerine dair rivayetler vardır. (Yusuf Gökalp, 2007)

İmamiyye Şia'sındaki mehdilik ve gaybet ile bağlantılı olarak görülen rec'at fikrinin Şia menşei olduğu belirtilse de bazıları bu düşüncenin Yahudi, Hristiyan

ve Mecusilerden etkilenererek geldiğini söylemektedir. Şia kaynaklarında rec'at fikri savunulmasına rağmen yine Şia içerisindeki bir takım alimler tarafından ısrarla reddedilmiş veya bu konuya hiç değinilmemiştir. Kimilerine göre ise de bu konu ihtilaflıdır. (Şaban Karataş, 2017)

Sonuç olarak takıyye konusu, İmamiyye mezhebinde dini bir sorumluluk olarak kabul edilir. Bu kavram, bireylerin inançlarını tehlike altında gizlemelerine izin veren bir uygulama olup, özellikle İmamiyye'nin tarih boyunca maruz kaldığı siyasi ve dini baskılar çerçevesinde şekillenmiştir. İmamların, bu tür durumlarda takıyye yapılmasını teşvik ettiği rivayet edilmektedir. İmamiyye'nin bu konudaki yaklaşımı, mezhebin hayatta kalma ve kimliğini muhafaza etme stratejisinin bir yansımasıdır. Zeydiyye mezhebinde ise takıyye, sınırlı bir şekilde kabul edilmektedir. Zeydiler, zulme ve haksızlığa karşı açık bir duruş sergilemeyi, hakkı savunmayı ve mücadele etmeyi esas alır. Takıyye, yalnızca zorunlu durumlarda başvurulacak bir araç olarak görülür ve mezhebin genel ideolojik yapısında ikincil bir öneme sahiptir.

Bedâ, İmamiyye mezhebinde Allah'ın ilminde bir değişiklik olmadığı, ancak kulların ilahi bir hikmeti zamanla idrak edebileceği şeklinde tefsir edilmişti. Bu anlayış, Allah'ın mutlak kudreti ve hikmeti ile çelişmediği iddiasıyla savunulur. Zeydiyye mezhebi ise bedâ inancını kesin bir şekilde reddeder. Zeydi alimlere göre Allah'ın ilminde ve takdirinde bir değişiklik düşüncesi, ilahi mutlaklığı zedeleyen bir kavramdır.

Rec'at inancı, İmamiyye'nin eskatolojik öğretisinin önemli bir parçasıdır. Bu inanca göre kıyamet öncesinde bazı imamlar ve düşmanları dünyaya geri dönecek ve bu süreçte ilahi adalet tam anlamıyla tecelli edecektir. Rec'at, özellikle Mehdi'nin zuhuruyla bağlantılı olarak İmamiyye mezhebinin kurtuluş inancının merkezinde yer alır. Zeydiyye mezhebinde ise rec'at inancı bulunmamaktadır. Zeydiler, kıyamet öncesinde ölenlerin dünyaya geri döneceği fikrini ahiret ve kıyamet anlayışıyla uyumsuz bulur.

4.5. Kaza, Kader ve Ecel, Kaza ve Kader

Kaza ve kader:

Kaza kelimesi sözlük anlamı olarak “ayırarak, karara bağlamak hüküm vermek” (Ragıb el-İsfahani, 2023:852) gibi anlamlara gelmektedir. Kader kelimesi ise sözlükte “miktar, ölçmek, güç yedirmek” gibi anlamlar taşımaktadır. Bu iki kavram eş anlamlı olarak “alın yazısı” olarak da kullanılmaktadır. (Ragıb el-İsfahani, 2023: 857)

Terim olarak kaza kavramı; Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi (Yusuf Şevki Yavuz, 2001) hiçbir eksikliği olmayan, sağlam ve mükemmel bir fiil ve hata kabul etmeyen şekilde anlam verilmektedir. Kaza kaderin uygulamaya geçilmiş durumunu ifade eder. (Taftazani çev. Süleyman Uludağ, 1999: 190)

Kader kavramının terim anlamı ise şu şekilde verilmektedir; Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi olarak ifade edilmiştir. (Yusuf Şevki Yavuz, 2001: 58)

İslam düşünce tarihinde birçok ekol, mezhep ve düşünce okulları kaza ve kader konusunu ele alırken ezeli yazgı anlayışı çerçevesinde konuya açıklık getirmeye çalışmışlardır. Konumuz gereği Şia’nın en önemli iki temsilcisi olan Zeydiyye ve İmamiyye’nin bu konu hakkında düşüncelerini incelediğimizde bu iki grup küçük ayrıntılar dışında kaza ve kader kavramlarının anlamları konusunda önemli bir fikir ayrılığının olmadığını söyleyebiliriz. Bu iki düşünce ekolü kaza ve kader bahsini Allah’ın ezeli ilmine göre takdir edilmiş olması anlayışı ile değerlendirmektedir. (Namık Kemal Okumuş, 2014: 27)

İmamiyye ve Zeydiyye mezheplerinin kaza ve kader kavramları konusunda her iki kavramın aynı manayı taşıdığını söyleyenler olduğu gibi, bu iki terimin farklı manalara geldiğini savunan görüşler de olmuştur. İmamiyye ve Zeydiyye mezhebinde kaza ve kader kavramlarının aynı anlamda kullanıldığını savunanların ileri sürdüğü açıklama şöyledir: “Kaza ve kader, Allah’ın bütün varlıklara koyduğu nizamdır.” (Şeyh Müfit, 1993:162)

Bu düşünceye göre kaza ve kader konusu bir yasa anlamı içermektedir. Buna karşın kaza ve kader kavramlarının birbirinden farklı anlamlar içerdiğini savunanların düşüncesine göre ise; kaderin, ileride yaratılacak olan şeylerin ezelden

beri bilinmesi ve planlanması, kazanın ise bilinip yazılan şeylerin vakti gelince yazılması şeklinde tanımlanmaktadır. (Şeyh Müfit, 1993: 162) Bu açıklamaya göre kader yaratılanlarının durumunun önceden bilinmesi, kaza ise bu bilinenin zamanı gelince gerçekleşmesi demektir.

Şia'nın temel hadis kaynaklarından olan "el-Usul'un" müellifi Kuleyni, Kur'an'da bahsedilen Levh-i Mahfuz'daki yazının şahsi işler ile ilgili sonuçları kapsadığını ve kişinin kaderinin ezelden beri belirlendiğini belirtmektedir. (Ebu Cafer Kuleyni çev. T. Uluç, 1991: 28)

İmamiyye'nin onaylamış olduğu kaza ve kader kısımları kısaca şöyle ele alınmaktadır:

Kader-i Mahtum: Birden çok farklı tarafa sahip olmayan, sadece bir nedene bağlı olan varlıkların alın yazısıdır. Tabiattaki varlıkların durumu buna verilebilecek bir örnektir.

Kader-i Gayrı Mahtum: Değişebilmesi mümkün olan kaderdir. İnsan eylemleri ve davranışları bu kaderi değiştirebilme potansiyeline sahiptir. Kişinin işlemiş olduğu günahlarından dolayı tövbe etmesi, Allah'tan af dilemesi, dua etmesi bu yazgının değişebilir oluşuna örnek verilebilir.

Kaza-i Mahtum: İnsan gücünün değiştirmeye kuvvetinin yetmediği şeylerdir. İnsanın doğasında bulunan genetik hastalık, beşerî özellikler ve sıfatlar, delilik gibi şeyler buna örnek gösterilebilir.

Kaza-i Gayrı Mahtum: Birden çok tarafa ve özelliğe ait olan, çeşitli nedenlere bağlı olan, insanın gayret göstermesi ve çabası ile değişebilen kazadır. (Cafer Subhanî, 1983: 114-124;) (Murtaza Mutahharî çev. Muaz Pazarbaşı, 2016)

İmamiyye'ye göre kaza ve kaderin değişebilir ve değişmez oluşu, mevcudiyetlerin kendilerine özgü hallerinden kaynaklanmaktadır. Birden çok tarafa malik olma olanağı ve özelliği olan varların birden çok mukadderatı vardır. Bu da o varlığın yazgısının, kaza ve kaderinin değişebilir olduğunu gösterir. Ancak birden fazla yöne sahip olmayan varlıkların yazgısı değişmez. Bu durum tabiat varlıkları için geçerlidir. Tabiat varlıkları kanunları sabit ve değiştirilmezler. Tek kanunlar tek tiptir. Bu yüzden Kur'an bu değiştirilemeyen kanunlara Sünnetullah (Allah'ın kanunu) olarak adlandırmıştır. (Murtaza Mutahharî çev. Muaz Pazarbaşı, 2016: 73-78)

Şia mezhebi kaza ve kader gibi önemli bir hususu ayrı bir başlık ve iman esası

olarak görmeyip, buna dahil etmeyerek bu konuyu “imamet” inancı altında ele almayı uygun görmüştür. (Ethem Ruhi Fırlalı, 1984: 201-219) (Kâşifu'l-Ğıta çev. A. Gölpınarlı, 1966: 44-45)

Her ne kadar bu konu iman esası olarak görülmesi de bu yaklaşım Şia mezheplerinin kaza ve kader konusuna gereken hassasiyeti göstermediği olarak anlaşılmamalıdır. Bu konuyu aşağıdaki rivayetle ne kadar önemli gördüklerini söyleyebiliriz.

Cafer Sadık’a atfedilen bir rivayete göre: “Yüce Allah’ın kaderi yalanlayanın arkasında namaz kılmanın hükmü sorulduğunda imam şöyle buyurdu: Onun arkasında kılınan tüm namazlar iade edilmelidir.” (Şeyh Saduk, Muhammed b. Ali b. Babeveyh çev. Zafer Aydaş, 2017: 655) Yine Hz. Ali’den söylenen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim benim kazama razı olmaz, kaderime de iman etmezse kendine başka bir ilah bulsun. Allah’ın her kazasında müminler için hayır vardır.” (Şeyh Saduk, Muhammed b. Ali b. Babeveyh çev. Zafer Aydaş, 2017: 637)

İmamiyye’ye göre güçlü bir kaza ve kader inancı olan bir kimsenin dünyada meydana gelen tüm olayların Allah’ın iradesi ve gücü ile gerçekleştiği, bundan kaynaklandığını bilir. Bu yüzden başına gelebilecek bir musibet karşısında karamsarlığa kapılmaz, Allah’a karşı asi olmaz bunda bir hikmet arayarak, Allah’a teslim olur ve metanetini korur. Kaza ve kadere inanan bir kişi mutluluk ve sevinçlere kapılınca aldanmaz. Bundan dolayı böbürlenmez. Her şeyin daha önce yazılı olan bir kitapta yer aldığı bilinci ile hareket eder. (Şeyh Saduk, Muhammed b. Ali b. Babeveyh çev. Zafer Aydaş, 2017: 661) Şia’nın önemli akaid müelliflerinden olan Şeyh Saduk, kaza ve kader mevzusunda insanın sorumluluğunu ön plana çıkarır ve insanın kaderi sorgulamadan çalışması gerektiğini düşünür. Ona göre insanın sorumluluğu ezelden yazılan ve takdir edilende değil, yaşamın içinde kendisine emredilen ve yasaklanan şeylerdedir. Şeyh Saduk’tan rivayet edilen açıklama şu şekildedir: “İmam Cafer Sadık, kader konusunda şunu iletmiştir: Cafer Saduk’a soruldu: “Ey Şeyhim, kaza ve kader konusunda ne dersin? Ben diyorum ki, yüce Allah, kullarını kıyamet günü bir araya topladığı zaman, onlara emrettiği şeyleri soracaktır, onlar için takdir ettiği şeyleri değil.” (Şeyh Saduk, Muhammed b. Ali b. Babeveyh çev. Zafer Aydaş, 2017: 33)

İmam Zeyd’e göre insan yaşamında meydana her şeyin bütün değişikliklerin

varlık sahasına çıkmadan önce ezelden beridir bilindiği ve belirlendiği, Allah'ın külli iradesi içerisinde. Bu Allah'ın ezeli bilgisi içerisinde ve değiştirilemez. Bunlar Levh-i Mahfuz'a yazılı olarak kaydedilmiştir. Nasıl olacağı, ne olacağı önceden takdir edilmiştir. Allah'ın takdir ettiği şeyin dışında bir şeylerin olması mümkün değildir. İmam Zeyd, insan fiillerinin gerçekleşmesi konusunda önceliğin insan sorumluluğunda değil, Allah'ın ezelden bilmesi ve bilgisi ile takdir etmesine bağlar. (Muhammed Ebu Zehra çev. S.Parlak, A.Karababa, 1993: 196-197)

Kaza ve kader konusunda Zeydiyye ve İmamiyye küçük farklılıklar dışında benzer düşüncelere sahiptir. Kaza ve kader konusunda Sünni düşünce geleneğinden çok farklı olmayan tanımlar vermişlerdir. Sünni mezheplerden farklı olarak, Şia kaza ve kader konusunu iman esası olarak ele alamayıp bu konuyu imamet adı altında incelemiş olmalarıdır.

Ecel:

Şia mezhebinin ecel konusundaki düşüncesine baktığımızda diğer mezheplerde olduğu gibi Allah'ın ezeli ilmi kapsamında değerlendirdikleri ve konuyu kaza ve kader inancı ile birlikte yorumlamaktadır. Ecel konusunu Sünni mezheplerden farklı olarak kendilerine has yaklaşım ile “bedâ” kapsamı ile bağlantı kurarak konuyu ele almaktadır. Şia'ya göre ecel kelime olarak “bir şeyin müddeti ve orada bittiği vakit” demektir.

Terim olarak ise Allah'ın, insanın ne zaman öleceğini bildiği süredir. Şia'ya göre insanın ne zaman öleceği ezelden beri tayin edilmiş ve belirlenmiştir. Kişilerin eceli sebeplere bağlıdır. Cinayeti işleyen kişi ölen kişinin ecelini tayin etmiş olur. (İsmail Mutlu, 1985: 109)

Şia'nın iki önemli kolu olan Zeydiyye ve İmamiyye'nin ecel konusundaki görüşlerine değineceğiz. İmamiyye'ye göre ecel, başlangıcı ve sonu Allah'ın ezeli ilminde bilinen, ezelde tayin edilmiş bir ömrün bitmesidir. (Ebu Cafer et-Tûsî, 1979: 170-171) İmamiyye insan için iki ecel anlayışını kabul etmemektedir. Onlara göre kaza ve katliam sonucu hayatını kaybeden birinin bu olaylar ile karşılaşmaması durumunda ölüp ölmeyeceğine dair kesin bir hükmün verilemeyeceği kanaatindedir. Bu böyle birinin ölmesi ve hayatta kalması da mümkündür. (Ebu Cafer et-Tûsî, 1979: 170-171)

İmamiyye'ye göre ölümün vuku bulduğu zaman, ölümün gerçekleşmesi, katli

olayının vakti ise öldürme hadisesinin gerçekleştiği zamandır. Öldürülen ve ölen şahsın aynı vakitte olması ölümü ve öldürülüşü o an ki ecelidir. Tusi'ye göre, maktul öldürülmeseydi yaşayacaktı denildiğinde, buna ecel denmeyeceği gibi, yaşayacağı bu zamana vakit denmez. Bu yüzden insanın iki ecelinden bahsedilmesi doğru değildir. (Ebu Cafer et-Tûsî, 1979: 172) En'am suresi ikinci ayetinde geçen iki ecel ifadesinin birincisini dünyadaki ecel diğerini ise kıyamet olarak yorumlamıştır.

Zeydiyye ekolü düşüncesine göre ecel, İmamiyye ile benzerlik gösterip “belirlenmiş vakit” olarak ifade edilmektedir. Onlara göre ecel, Allah'ın ezelde tayin etmiş olduğu ve gerçekleşmesinde kesin gözü ile bakılan bir fiildir. Zeydiyye, ecelin Allah tarafından ezelden beri belirlendiği ve günü gelince vuku bulacağı ve bunun da bilgisinin ancak Allah katında olduğu görüşündedir. (İsa Doğan, 1987: 119)

Bazı Zeydiyye ulemasına göre, Yüce Allah her bir iki için ayrı bir ecel tayin etmiş ve onlardan her birine öldürme potansiyelini vermiş ama haksız yere öldürmeyi de yasaklamıştır. Bu yüzden bir kişinin bir başkasını Allah tarafından belirlenen eceline ulaştırması mümkündür. Onlar insanın iki ecelinin olduğunu kabul ederek İmamiyye uleması ve Mutezili düşünürlerin önemli bir bölümü ile aynı görüşte birleştiği anlaşılmaktadır. (Mustafa Yalçınkaya, 2018: 203)

Zeydiyye uleması içerisinde Suphi, ecel konusunda kendi ekolünden farklı düşünmektedir. Ona göre maktulün eceli konusunda, Kadı Abdülcebbar ile Ehl-i Sünnet'in görüşlerini paylaştığı görülmektedir. Suphi, “eceli geldiği için öldürülmeseydi yine de ölecekti,” tezini doğru bulmayarak bu konu da “imkân tezinin” daha yerinde olacağını öne sürmektedir. Bu durumda Zeydiyye mezhebinde ecel konusunda iki ayrı yaklaşımın olduğunu belirtebiliriz. (Mustafa Yalçınkaya, 2018:79)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İmamiyye mezhebine göre ecel, Allah tarafından ezelde takdir edilmiş ve belirlenmiş bir süredir. Zeydiyye mezhebinde ise ecel, kesin ve değiştirilmez bir süre olarak kabul edilir. Ecel, Allah tarafından mutlak olarak takdir edilmiş olup, insan fiilleri veya davranışları ile değiştirilemez.

4.6. Usul

Zeydiyye mezhebinin temel görüşleri, tevhid, adalet, el-va'd ve el-va'id, emr-i bi'l- ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker ve imamet konuları etrafında şekillenmektedir. Bu beş esas, aynı zamanda Zeydiyye'nin mezhep esasları olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz, diğer mezheplere mensup kalamcıların yaptığı gibi, Zeydi kalamcılar da hemen hemen kelami konuların tamamında kendi görüşlerini beyan etmiştir. Zeydilerin bütün kelami konulardaki görüşlerini ortaya koymak, bir tezin çerçevesini zorlayacağı düşüncesiyle, biz burada sadece onların mezhep esaslarını açıklamaya çalışacağız. (Yusuf Gökalp, 2014)

4.6.1. Tevhid

Tevhid, anlam olarak Allah'ı tek kılmak demektir. Bu ise Allah'ın zatını bütün kuşkulardan uzak tutmaktır. Zeydiyye'ye göre Allah vahid-birdir. Fakat, bu vahdaniyet, adet (sayı) anlamında değil mülk vahdaniyeti manasındadır. Çünkü, adet olan “bir” öteki birlere benzediği gibi, kendisine ilave olunmak suretiyle de çoğaldığından Allah, hakiki anlamda bir olamaz. (Mehmet Ümit, 2015)

Zeydiyye, tevhid konusunda Allah'ın bir olduğunu belirttikten sonra, sıfatları Allah ile aynileştirir ve bu sıfatların zıtlarının Allah'a nispetini, Allah'ın zatına zait ve kadim olmalarını reddeder. (Yusuf Gökalp, 2014)

Allah'ın bir ve tek, ebedi ve benzersiz olduğunu; O'nun benzeri, dengi ve eşinin olmadığını; dünyada ve ahirette gözlerin onu idrak edemeyeceğini, çünkü gözün gördüğü şeyin sınırlı, aciz olduğunu ve Allah'ın bu sınırlardan hiçbirisiyle sınırlandırılmayacağını belirterek şöyle der: “Allah'ın ilmi onları kuşatır, Muhakkak O, ne bir şeyin içindedir ne de dışındadır. Onlardan uzak veya yakın da değildir. O zatıyla alimdir, Allah şey'dir fakat diğer şeylere benzemez. Çünkü şeyler onun yaratmasıdır; Allah, varlığının ispatı yokluğunun nefyi için kendisine ‘şey’ diyor, çünkü yokluk şey değildir.” Zeydiyye, Allah'ın sıfatlarını zatından, zatını da sıfatlardan ayrı olarak görmemektedir. (Yusuf Gökalp, 2014)

Allah'ın varlığı ve birliği hakkında akli kıyasa dayalı delilere önem veren Zeydiyye, Allah'ın zatıyla sıfatları arasında bir ayrım yapmamaktadır. Onlara göre,

Allah ilim olmadan alim, kudret olmadan kadir, sem (kulak) olmadan semi, basar (göz) olmadan basir ve hayat olmadan hayy diridir. (İsa Doğan, 2006)

İmamiyye Şia'sı, her şeyden önce Allah'ın zâtında ve vücudunda bir olduğuna inanır ve Allah'ın her yönden bilinmesinin icap ettiğini kabul eder. İmâmiyye'nin bu mevzuda kabul gördüğü ikinci bir konu da Allah'ın sıfatlarında eşsiz ve tek olduğunun kabul edilmesinin gerekli olmasıdır. İmâmiyye'ye göre Allah'ın sıfatları zâtının aynısı olup, kudret, ilim gibi zâti sıfatlarında, rızık verme, yaratma gibi sıfatlarda ve her bir kemal vasıfta Allah'ın benzerinin, mislinin, ortağının ve nazirinin olmadığını kabullenmek zaruridir. (Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

Üçüncü olarak da, Allah'ın ibadet mevzusunda da bilinir olması zorunludur. Allah'tan başka bir şeye hiçbir surette ibadet edilmesi câiz değildir. Namaz veya namaz dışında ister nafil ister farz ne biçimde ve ne yöntemde olursa olsun, hiçbir ibadet çeşidinde Allah'tan başka bir mevcudiyeti ortak sunarsa müşrik olur. Aynı biçimde ibadetinde gösteriş yapan ve Allah'tan başka bir varlığa yaklaşmayı isteyen kimsenin hakkında verilecek hüküm, taşlara ve putlara tapanlar hakkında verilecek hükmün benzeridir. Bunlar arasında bir ayrım yoktur. (Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

Allah'ın sıfatları:

Kur'an'da ve Hz. Peygamberin hadislerinde Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Ancak daha sonraki dönemlerde İslam alimleri, sıfatları "zati", "tenzihi", "haberi", "fiili" gibi isimlendirmeler altında tasnif etmiştir. (Mehmet Ümit 2015)

Müslüman kelamcılarının çoğunluğu, Allah'ın kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunda ittifak etmekle birlikte, bu sıfatların Allah'ın zatıyla ilişkisi hususunda ihtilafa düşmüştür. (Ethem Ruhi Fırlalı, 1984)

Biz, Allah'ın "Kemal ve Cemal sıfatları" diye adlandırılan kudret, ilim, subûti, irade, kemali ve hakiki sıfatlarının olduğunu söyleriz. Bunların bütünü, Allah'ın zâtının aynıdır; zât-ı ilâhî üzerine zâid (ek) olan sıfatlar değildir. Bu sıfatların vücudu ancak zâtın varlığı ile söz konusu olabilir. Varlık açısından Allah'ın kudreti, O'nun hayatıdır; hayatı da kudretidir. O, "El-Hayy" olduğundan "Kâdir", "Kâdir"

olduğundan "El-Hayy"dir. Bu sıfatlar arasında bir ikilik söz konusu değildir. Durum, diğer kemâli sıfatlar hakkında da benzerdir. Evet, sıfatlar hakikatleri ve varlıkları açısından farklı değillerdir, ama anlamları ve mefhumları yönünden farklıdır. Çünkü sıfatlar, zât gibi vacip ve kadim oldukları farz olunduklarında, varlık konusunda farklı olsaydılar, vacibu'l-vücûd olanların taaddüdü (çoğalması) mecburi olur ve hakiki vahdet bozulurdu. Bu vaziyet ise tevhid akidesi ile çelişir. Yaratma (halikiyyet), öncesiz olmak (kıdem), bilici olmak (âlimiyyet) rızıklandırma (rezzâkiyyet), gibi "Sübûti Sıfatlar"a gelince: Bunlar, hakikatlerinde tek bir doğru sıfata râci' olurlar ki; bu sıfat, Allah'ın mahlûkatın "kayyümiyyeti" sıfatıdır. Bu, mülâhazaları ve eserlerinin farklılığı nedeniyle, öteki sıfatların kendisinden doğduğu tek bir sıfattır. (Ayetullah el-Hâc & çev. Murat Serdar, 2005: 134)

"Celal Sıfatları" biçiminde adlandırılan "Selbî Sıfatlar"a gelince; şunların bütünü tek bir selbe râci'dir. Bu ise Allah'tan imkânı nefyetmektir. Sübûti sıfatları Allah'ın zâtına ziyade yapan ve dolayısıyla kadimlerin sayısını fazlalaştırmayı ve vâcibu'l-vücûdun şeriklerinin mevcudiyetini ya da Allah'ın bu sıfatlardan mürekkep olduğunu kabullenmiş olan bir kimsenin sözüne şaşırmanın sonu gelmez.

Mevla'mız, müminlerin emiri, muvahhitlerin Seyyidi Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle demiştir: "Allah'a ihlasla bağlanmanın en mükemmel seviyesi şudur: Her bir sıfatın mevsuftan (sıfatlanan) başka olduğuna ve yine her mevsufun da sıfattan ayrı olduğuna şehadet ederek, sıfatlar Allah'tan nefyetmektir."

Dolayısıyla Sübhan olan Allah'ı nitelendiren bir kimse, O'na bir şey katmıştır. O'na katkıda bulunan, O'nu ikilemiştir. O'nu ikileyen, O'nu cüzlere ayırmıştır (parçalardan oluştuğunu kabul etmiştir). O'nu ezbere ayıran ise, O'nu bilmiyor demektir. (Ayetullah el-Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

Allah "kadirdir" denildiğinde, O'na kudret nispet edildiği bu kudretin Allah'ın zatı olduğunu ve O'ndan aczin nefyedildiğini belirtiriz; Allah "hayydır" denildiğinde Allah'a hayat nispet edildiğini, bu hayatın Allah'ın zatı olduğunu ve böylece O'ndan ölümün nefyedilmiş olduğunu ifade ederiz. Diğer sıfatlarda da durum bu şekildedir. Yani Allah, zatı bir ilim, hayat ve kudretle değil, bizzat kendisi hayy, ilim, kadir olup, bunları zıtları olan cehalet, ölüm ve aczle vasıfla namaz. (Hasan Gümüşoğlu, 2023) Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olarak, "Allah alimdir" sözünün anlamı, O'nun zatının ispatı ve cehaletin O'ndan nefyedilmesidir. Allah "kadirdir" demek, zatının ispatı ve O'ndan aczin nefyedilmesidir. "Allah hayydır" demek, zatının ispatı ve O'ndan ölümün nefyedildiği anlamına gelir. Diğer sıfatlar için de yaklaşım

aynıdır. (Mehmet Ümit, 2015) Zeydiyye de Allah'ın birliğini ifade ettikten sonra O'nun zati sıfatlarını Mutezile gibi yorumlar; Allah ile zati sıfatlarını aynileştirir ve bu sıfatların zıtlarının Allah'a nispetini, Allah'ın zatına zaid (ek) ve kadim olmalarını reddeder.

4.6.2. Adalet

Adl kelimesi, lügatte insaf, itidal, istikamet, ölçülü olma, adil olma, dengede tutma vb. anlamlara gelmektedir. (İbn Manzur, 1990)

Zeydiyye, Allah'ın kötülük yapmaması ve kendisine zorunlu olandan yoksun olmaması, Onun bütün fiillerinin iyi (hasen) olması şeklinde tanımlanmaktadır. Allah'ın yaptığı her şeyin adaletli olduğu esasına dayanan bu prensibin temelinde, Allah'ı menfi (olumsuz) her türlü tasavvurdan uzaklaştırma düşüncesi bulunmaktadır. (Yusuf Gökalp, 2014)

Zeydiyye'ye göre, Allah'ın adaletinin icabı olarak, kullarına itaat ile emredip kötülüklerden nehyetmeden önce, onlar için daha başlangıçta göz, kulak, akıl ve benzeri organları nimet olarak vermiştir. Ayrıca emrinin yapılması ve nehyinin terk edilmemesi için onları gerekli istita'a (kuvvet) ile donatmıştır. Yine daha başta kullarına yapacakları şeyleri açıklamak suretiyle din nimetini vererek sadece yeteceği şeyleri emretmiştir. (Mehmet Ümit, 2015)

Husn (güzellik)-Kubuh (çirkinlik) ve insanın fiilleriyle alakalı olan bu prensip çerçevesinde, Zeydiyye'ye göre Allah, küfrü, zulmü ve adaletsizliği yaratmaz; insanlara sadece iyiliği ve itaati emredip kötülüğü yasaklar ve insanı kendi fiilinde serbest bırakır. Yahya b. Hüseyin bu konuda şöyle demektedir:

“Allah bütün fiillerinde adildir, yarattıklarını gözetendir, kulları için merhametlidir; güçlerinin yetmediği şeyi yüklemeyi, yapmadığı şeylerden sorumlu tutmaz; Allah zerre miktarı zulmetmez, bir iyilik varsa buna büyük bir ecir verir; Allah küfrü ve zulmü yaratmaz, onları emretmez. Kim bunlardan birini yaparsa, Allah merhamet etmez. Allah, insanlar ile iman arasına bir engel koymaz, itaati emredip ma'siyeti (günahı) nehyeder. Allah, insanlara iyilik ve kötülüğü gösterir. Allah, kulların fiillerinden beridir; küfür ve iman Allah tarafından açıklanmıştır, bu ikisini yapmak insanlardandır. Allah bunları açıklamasa, insanlar hakkı ve batılı bilemezlerdi, fakat Allah bunları insanlara öğretti. Allah bizi lütfuyla besledi, aklımız olgunlaşınca kadar helal ve haramı bizden kaldırdı, deliller ve ilim vererek yolumuzu aydınlattı.” (Yusuf Gökalp, 2014)

Allah'ın irade ve kudretinin kulların fiillerinde etkili olmadığını kabul eden Zeydiyye, bunun bir neticesi olarak hidayet ve delaleti tamamen kulların fiilleri olarak görmektedir. Mesela, onlara göre "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi" ayetine "küfürleri sebebiyle Allah onların kalplerine mühür bastı." şeklinde mana vermek gerekir. (Mehmet Ümit, 2015).

Zeydiyye'ye göre insanlar fiillerini kendi iradeleriyle yaparlar çünkü Allah insanı akıl ve kudretle donatmıştır. Ayrıca Allah'ın adil olması için, kulların fiillerinde özgür olması ve Allah'ın da insanlara, güçlerinin yetmeyeceği bir şeyi yüklememesi gerekir. Kasım b. İbrahim, "Şayet Allah, kulların fiillerinin yaratıcısı olsaydı, onlarla muhatap olmaz, nasihat etmez ve yaptıkları hatalardan dolayı onları ayıplamadığı gibi, güzel işlerden ötürü de onları övmezdi." demektedir. Yine Zeydiyye'ye göre Allah'ın yaptığı bir şeyin Allah'a vacip olmaması gerektiği gibi, Allah da kullarına güçlerinin yetmeyeceği bir şeyi yüklemmez. (Ahmed b. Hasan, 1971; Yusuf Gökalep, 2014)

İmamiyye, Allah'ın adil olup zalim olmamasının, O'nun kemali, subûti, sıfatlarından olduğuna inanır. Bundan dolayı Allah, hükümlerinde haksızlık yapmaz, kararlarında zulmetmez, kendisine itaat eden kimseleri mükafatlandırır, karşı çıkanları ise cezalandırır. Kullarını, güçlerinin yetiremeyeceği şeylerde mesul tutmaz. Kullarını hak ettiklerinden daha fazlasıyla yargılamaz.

İmamiyye, Allah'ın gereksiz yere hasen olanı bırakmayacağına, kabihi yapmayacağını düşünür. Çünkü kabihi, kabih olarak; haseni, hasen olarak bildiği için, Allah kabihi terk etmeye, haseni yapmaya kadirdir. Bundan dolayı hasen, Allah'ın o işi yapmasına müsaade etmez ki Allah ondan uzaklaşmaya muhtaç olsun. Yeniden kabihe muhtaç değildir ki onu yapsın. O mükemmeldir. Allah'ın fiilleri muazzam, bir ölçü ve nizama göre yapılmıştır. (Ayetullah el-Hâc & çev. Murat Serdar, 2005) Fakat Müslümanlardan bazıları, Allah'ın kabîh (çirkin) olanı yapmasını muhtemel gördüler. Allah'ın adları bundan münezze ve mukaddestir. Allah nezdinde malumatı olmayan bazıları da Allah'ın itaatkârları cezalandırmasını, karşı çıkanları ve kafirleri dahi cennete koymasını câiz gördüler. Allah'ın kullarını, kuvvetlerini aşan, kuvvet yetiremeyecekleri şeylerle mesul tutmasını, bununla beraber bu güçlerini aşan şeyi terk etmeleri nedeniyle de o kimseleri cezalandırmasını câiz gördü. Onlar, Allah'tan zorbalığın, zulmün, yalanın, dolanın peyda olmasını câiz gördüler.

Onlar, bu fikirlerine dayanak olarak "Allah yaptıklarından sorgulanamaz. Ancak onlar yaptıklarından sorgulanacaklardır." (21/23) biçiminde ve bununla aynı delillere, Allah'ın amaçsız, hikmetsiz, faydasız, maslahatsız iş yapmasını kabullendiler. İşte bu

Müslümanlar, bu sıkıntılı akideleri nedeniyle, Allah'ı zorba, zalim, oyuncu, sefih, hilebaz, yalancı, hasen ve güzel olanı terk eden, kabîh olanı yapan olarak tasavvur ettiler. Allah, bu vasıflandırılmaların bütününden yüce ve münezzehtir. Bu da küfrün ta kendisidir. Üstelik küfrün seviyelerinden en kötüsüdür.

4.6.3. el-Va'd ve'l-vaid

Zeydiyye'ye göre, va'd (Allah'ın vaadi), Mutezile'nin de kabul ettiği gibi, iyilik, hayır ve hasenat yapanları ödüllendireceğini, vaid ise kötülük yapanları, günahkarları ve adaletsizlik yapanları cezalandıracağını belirten Allah'ın sözünden dönmemesidir. Va'di sevap (mükafat) haberleri, vaid'i ise ceza haberleri olarak tanımlayan Zeydiyye'ye göre Allah, muhakkak müminleri öldüklerinde ödüllendirecek ve onları ebedi cennete gönderecektir. Kafirleri ise cezalandırarak ebedi olarak cehenneme gönderecektir (Kasım b. Muhammed, çev. İsa Doğan, 1998). Yine bu konuda Zeydiyye'ye göre, Müslümanlardan büyük günah işleyenler, tövbe etmeden öldükleri takdirde cehennemde sonsuz yani ebedi olarak kalacaklardır. Yahya b. Hüseyin, bu konuda Allah'ın va'd ve va'idinden dönmeyeceğini belirterek, gazaba uğrayanların belli bir süre cehennemde kaldıktan sonra buradan çıkıp cennete gideceklerini söylemenin bilgisizlikten (cehaletten) kaynaklandığını ifade etmektedir.

Konuyla bağlantılı olarak Zeydiyye, Hz. Peygamber'in şefaatinin sadece cennet ehli için olacağını ve bu şefaitle Allah'ın cennet ehlinin derecelerini yükselteceğini savunmaktadır (Kasım b. Muhammed, çev. İsa Doğan, 1998). Zeydi Muhammed b. Kasım ise şefaatin, günahından pişman olup tövbe edenler için geçerli olduğunu dile getirir. Cehennem ehline gelince, Zeydiyye, bunun açık va'id ayetlerine aykırı olduğunu dile getirerek, onlar için bağışlanma ve kurtuluşun olamayacağını söyler.

Zeydiyye'ye göre, "Şüphesiz Allah verdiği sözden caymaz" (3/9) ayeti gereğince Allah'ın va'dinden dönmesi caiz olmamakla birlikte, günahından tövbe ederek dönmüş olan isyankara va'dinden vazgeçmesi caizdir. Çünkü onlara göre cehennemde ebediyen kalmak, ancak meşru emir ve isteklere uymama ısrarıyla mümkündür (Mehmet Ümit, 2015). İmamiyye, Allah'ın insanları vefat ettikten sonra kullarına vaat edilen hesap gününde, yeni bir yaratılışla dirileceğine inanır. Bu ötürü Allah, emir ve yasaklara uyanları mükafatlandırarak, isyankarları ise cezalandıracaktır. Daha açık bir ifadeyle, mead dinin esas ilkelerinin beşincisidir. Her

mümin, Müslüman Şii, Allah'ın kıyamet vaktinde, her kulun daha önceki işlediklerinden hesap vermesi için ruhları dirilteceğine ve onlara kendi cesetleriyle bedenlenmiş hal üzere yaşamı tekrar vereceğine inanır. Günahsız ve günahkar insanların, dünyada iyilik yapanlarla kötülük yapanların eşit olması adil değildir. Ahiret inancı, bütün semavi dinler ve ilahi şeriatlar tarafından kabul görmüştür ve insanın ikinci kere hayata geri döndürülecek olmasını kabullenmeyi dinlerinde esas bir prensip saymışlardır. Kur'an-ı Kerim'de ahiretin var oluşunu söyleyen ayetler birden fazla geçmektedir (Ayetullah el-Hâc & çev. Murat Serdar, 2005).

4.6.4. el-Emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker

Zeydiyye, Allah'ın iyiliği emredip kötülüğü yasakladığı düşüncesinden hareketle, el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker'in vacip olduğuna icma etmişlerdir (Kasım b. Muhammed, çev. İsa Doğan, 1998). Bir Zeydi devlette idare, el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker ilkesinin uygulanmasıyla ayakta kalmaktadır. Zeydi devlette bu ilkeyi uygulayan iki unsur bulunur: İmam ve muhtesip. (Mehmet Ümit, 2015).

Birtakım şartlara haiz olarak seçilen imam, Muhtesib'in amiri durumunda olup, cuma namazını kıldırmak, hakları kerhen almak ve had cezalarını uygulamak gibi görevleri yerine getirir. (Kasım b. Muhammed, çev. İsa Doğan, 1998) Muhtesip, şehir, kasaba ve köylerde imam adına emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapan devlet memurudur. Tamamen İslami emirleri uygulamakla görevli olan bu memurlar, Müslümanların canından, malından, namusundan, dininden, mezhebinden ve sağlığından mesuldür. Muhtesiplerin imamdan sonra, özellikle İslami ilimler bakımından en yüksek dereceye sahip oldukları düşünülecek olursa, Zeydiyye'nin İslam dininin emirlerini uygulamakla bizzat devleti görevlendirdiği kolayca anlaşılabilir.

Dolayısıyla, el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker meselesinde, Mutezile'de görülen ferdi anlayış, Zeydiyye'de yerini toplumsal bir anlayışa terk etmektedir (Mehmet Ümit, 2015).

İslam düşüncesinde iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak anlamına gelen ve emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker şeklinde formüle edilen bu ilkelerin, hem iyiliğin yerleştirilmesi ve kötülüğün ortadan kaldırılması şeklinde ahlaki boyutu, hem de zulme karşı kuvvet kullanma ve kötü yöneticilere başkaldırma şeklinde siyasi

boyutu bulunmaktadır. Genel olarak "Sizden iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan meneden bir topluluk olsun; işte başarıya ulaşanlar onlardır" (Âl-i İmrân, 3/104) ayetini delil olarak kullanan Zeydiyye'ye göre, belirli şartlar yerine geldiğinde bu ilkeleri uygulamak vaciptir (Ahmed b. Hasan, 1971).

Genellikle İslam tarihinde siyasi içerikli olarak yorumlanan bu ilkelerin Zeydiler tarafından da aynı şekilde siyasi boyutuyla ele alındığı görülmektedir. Onlara göre, ilim ve kudret şartları yerine geldiği zaman bu ilkeleri uygulamak zorunludur ve akıl-baliğ olup gücü yeten kişinin, neyi emredip neyi yasaklayacağını bilmesi gerekir. Allah, peygamber soyundan gelen iyi insanlara iyiliği emretme ve kötülükten nehyetmek hususunda izin vermiştir ve onlara bu imkânı sağlamıştır. Yahya b. Hüseyin, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Kur'an'daki mülk kavramını emir ve nehy olarak yorumlamakta ve ayrıca emir ve nehy sahiplerinden Kur'an'a ve sünnete muhalif iş yapanları da şeytanlar ve firavunlar olarak görmektedir.

Yine Yahya b. Hüseyin'e göre mazluma yardım etmek ve onu zalimden kurtarmak farzdır. Zira iyiliği emretmeyi terk etmek, ölüme yaklaşmak; kötülükten alıkoymayı terk etmek ise batıl için yaşamaktır. Dolayısıyla Allah, kullarına bunu farz kılmıştır (Yusuf Gökalp, 2014).

Bu prensiple alakalı olarak Zeydiyye'ye göre, halkı âsi olan bir memleketten göç etmek vaciptir, ancak hapis, zayıflık gibi nedenlerle böyle bir yerde kalınabilir. Bu prensibi uygulamaya büyük önem veren Zeydiler arasında, bunu uygulayan ve Muhtesip denilen kişiler bulunmaktadır. Muhtesip, imam adına etrafta dolaşarak bu ilkeleri uygulayarak Müslümanların da onlara yardımcı olmaları gerekir.

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker'i kendileri için bir hâk olarak gören Zeydilerin aynı zamanda bu ilkeleri hem dini hem de siyasi boyutuyla kurumsallaştırdıkları görülmektedir

4.6.5. Nübüvvet

İmamiyye Şia'sı, peygamberliğin rabbani bir görev ve ilâhî bir elçilik olduğuna inanır. Allah, insan ve salih olarak kendisine gelen kulları arasından istediği ve seçtiği kişileri peygamber yapar ve elçi olarak onları diğer insanlara gönderir. Peygamber gönderilmesinin çeşitli amaç ve hikmetleri şöyle olduğu söylenebilir: İnsanlara dünyada ve ahirette fayda ve zararlarına olan şeyleri göstermek, onları ahlaki

zaafiyetlerden ve kötü alışkanlıklarından uzak tutmak, mutluluğu ve iyi olanı bildirmek, marifet ve hikmeti öğretmek, insanlığa yakışan şeylerin ne olduğunu, insanlığın kemalini, derece derece yükselme mertebelerini dünyada ve ahirette tebliğ etmektedir. (Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

Peygamberlerin İsmeti:

Peygamberlerin hepsinin masum olduklarına inanılır. İsmet, büyük küçük bütün isyanlardan, günahlardan, hatalardan ve unutmaktan korunmak ve münezzeh olmaktır. Üstelik, peygamberlerin kula yakışmayan davranışlardan bilinen yolda yemek yemek, yüksek sesle gülmek yaygın örfte işlenilmesi hoş görülme-yen herhangi bir şeyi yapmak gibi hatalardan bile münezzeh olmaları gereklidir.

İmamiyye'de Peygamberlerin Özellikleri:

İmamiyye Şia'sı, nebinin masum olması gerektiğini kabul ettikleri gibi, onun cesaret, siyaset, tedbir, sabır, zekilik, akıllılık (fitnet) gibi ahlâkî ve akli sıfatların en üstünleriyle ve en mükemmelleriyle muttasıf olmaları gerektiğini düşünürler. Bununla birlikte İmamiyye Şia'sı, peygamberin doğru sözlü, soyu temiz, güvenilir, yüz kızartıcı davranışlardan peygamber olmadan önce de münezzeh olması gerektiğine inanır. Çünkü ancak bu şekilde onun hakkında kalpler mutmain olur, nefisler güven içinde ona yönelir ve hatta peygamberlik gibi böylesi büyük bir mertebe ancak bu vasıflar ile hak edilebilir. (Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

Peygamberler ve Kitaplar:

İmamiyye Şia'sı, icmâli olarak, tıpkı onların temiz ve masum olduklarına inandıkları gibi, bütün resul ve nebilerin hak üzere olduğuna iman eder. Onların nübüvvetlerini inkâr etmek, onlara sövmek veya onlardan biriyle alay etmek dinsizlik ve küfürdür. Çünkü bu vaziyet, bize o peygamberlerden ve onların doğru sözlülüğünü bildiren peygamberimizi yalanlamak olur. Aynı biçimde kendilerine indirilenlere ve onların kitaplarına inanmak de vaciptir. Fakat bu zamanda kişilerin ellerindeki İncil ve Tevrat'a gelince; bunların, indirildikleri şekilden başka bir şekle koyularak

değiştirilmiş oldukları bilinmekle sabittir. Çünkü bu kitaplarda tamâ ve heva sahiplerinin hileleri ile değiştirme, ilâve, başkalaştırma, Hz. İsa ve Hz. Musa'dan sonra olan durumları hatta söylenebilir ki, bugün olan İncil ve Tevrat çoğu veya tümü bölümleri, taraftarları ve tâbileri tarafından Hz. İsa ve Hz. Musa'dan sonra uydurulmuş kitaplardır. (Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

İmamiyye Şia'sı Kuran'ın, Allah tarafından, nebilerin en mübareği olan Hz. Muhammed b. Abdullah (Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun) lisanı üzere indirilmiş, ilâhî bir vahiy olduğuna inanır. İmamiyye Şia'sı inanışına göre, Kuran'da her şeyin izahı vardır. O, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ölümsüz mucizesidir. O öyle bir mucizedir ki insanlar, fesâhat, belâğat ve yüksek ilimler ve ihtiva ettiği hakikatler konusunda onun benzerini yapmaktan acizdir. Bir de insanlar, tağyir, tahrif, tebdil, çıkarma, ekleme gibi teşebbüslerle Kuran'ı tahrif etmeye de kuvvetleri yetmez. Kuran'ın tahrif edilmediğine kendisinden bir şey eksiltilmediğine ve yine kendisine bir şey ilave yapılmadığına bütün İsnâ Aşeriyye İmâmiyye uleması icmâ etmiştir. Hatta onlara göre Kuran'ın orijinalliğini korumuş olduğunu kabullenmek mecburidir. Kim onlara tahrif, noksan, ziyade iddia eder ise o iftiracı ve yalancıdır. Bizim okuduğumuz karşımızda duran bu Kur'an, Nebi (s.a.v.)'ye indirilmiş olan Kuran'ın kendisidir. Kim bu Kur'an'ın içinde bundan başka bir şey olduğunu sav ederse, o mugalatacı, tahrif edici, şüpheci biridir. Onların hepsi doğru yolda olmayan kimselerdir. Gerçek şu ki, Kuran “Önünden ve arkasından batılın gelmeyeceği” (41/42) Allah kelimasıdır. (Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar, 2005)

İmamiyye ve Zeydiyye'ye göre peygamberliğin ilahi bir elçilik ve Rabbâni bir görev olduğuna inanılır. Bu konuda aralarında pek bir fark yoktur. İkisi de nübüvvetin gerekliliğini savunur ve onların günahsız oldukları konusunda hem fikirdir.

Sonuç olarak ele aldığımız usul başlığıyla ilgili olarak ilahi sıfatlar açısından İmamiyye, Allah'ın sıfatlarının O'nun zatıyla aynı olduğunu ve zatından ayrı bir varlık teşkil etmediğini savunur. Bu bağlamda, Allah'ın sıfatları ezeli ve zatıyla özdeşleşir. Zeydiyye ise, Allah'ın sıfatlarının O'nun zatından ayrı olmadığını, ancak bu sıfatların mecazi anlamda anlaşılması gerektiğini belirtir.

Usul konusunun alt başlığı olan adalet ile ilgili ise İmamiyye mezhebi, Allah'ın adil olduğu ve haksızlık yapmasının mümkün olmadığı prensibini vurgular. Bu bağlamda Allah'ın insanlara güçlerinin ötesinde bir sorumluluk yüklemesinin adaletsizlik olduğunu savunur. Bu nedenle, insan iradesi (kendi fiillerini yaratma

anlamında) İmamiyye için önemlidir. Zeydiyye ise, insanın özgür iradesini kabul etmekle birlikte, kader ve Allah'ın iradesi arasında bir denge kurmaya çalışır. İmamiyye kadar insan iradesine vurgu yapmaz.

Bir diğer alt başlık olan el-va'd ve'l void konusunda İmamiyye mezhebi, Allah'ın bu vaadini O'nun adaletine dayalı bir yaklaşım benimser. Allah'ın tehditlerinin(void) bir bağlayıcılığı olmakla birlikte, bu bağlayıcılığın mutlaka gerçekleşmesi gerekmediğini savunur. Çünkü affetme, Allah'ın rahmet ve hikmetinin bir tezahürü olarak kabul edilir. Zeydiyye mezhebi ise, Allah vaadini yerine getireceği gibi, tehditlerini de yerine getirir. Çünkü aksi bir durum, Allah'ın sözünden dönmesi anlamına gelir ve bu, Allah'ın adaletiyle bağdaşmaz, diye düşünürler. Bu bağlamda el-menzile beyne'l-menzileteyn konusunda İmamiyye, şefa'at inancını kabul eder ve büyük günah işleyen müminlerin tövbe etmeden ölmesi durumunda bile, şefa'at yoluyla bağışlanabileceğini savunur. Zeydiyye ise, büyük günah işleyenlerin iman ve küfür arasında bir konumda olduğunu savunur ve bu kişilerin ahirette durumlarının belirsiz olduğunu ifade etmiştir.

el-Emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker başlığı, İslam ahlak ve hukukunun temel ilkelerinden biridir. Bu ilke, bireyin ve toplumun ıslahını hedefleyen bir sorumluluk olarak ele alınır. İmamiyye ve Zeydiyye mezhepleri bu konuda ilkenin genel gerekliliği üzerinde hemfikir olmakla birlikte, uygulaması ve şartları konusunda bazı farklı yaklaşımlara sahiptir. İmamiyye, ilkeyi bireysel ve toplumsal düzeyde değerlendirir, ancak masum imamın rehberliğiyle daha ideal bir şekilde uygulanabileceğini savunur. Zarar verme ihtimali durumunda ihtiyatlı davranmayı vurgular. Zeydiyye ise, ilkeyi daha aktif ve siyasi bir görev olarak görür. Özellikle zalim yöneticilere karşı kıyam, bu ilkenin önemli bir parçasıdır ve Zeydiyye mezhebinin tarihsel direnişçi karakterini yansıtır.

5. SONUÇ

Şia'nın önemli iki kolu olan İmamiyye ve Zeydiyye mezhebinin bazı konulardaki görüşlerini karşılaştırdık. Bu konulardaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konularak konular ele alındı. Başlıca ele alınan konular; imamet inancı, imamların masumiyeti, usul, mehdilik, takıyye, bedâ, rec'at, kaza, kader ve nübüvvet konularıdır.

Siyasi ve hukuki bir terim olarak ele alınan ve devlet başkanlığı makamını yakından ilgilendiren imamet inancı, her iki mezhep için önemli bir yer tutar. Bu mezhepler bu konuyu temel prensip olarak kabul etmiştir. Dini görüşlerinin imamet ekseninde şekillendiğini söyleyebiliriz. İmamiyye'ye göre imameti kabul etmek imanın en temel şartlarından biridir. Şia'nın en önemli kollarından biri olan İmamiyye düşüncesine göre nübüvvetin Allah'ın bir lütfu olduğu gibi imamet de bunun insanlığa verilmiş bir lütuf olarak görülür. İnsanların her iki alemde saadete kavuşabilmesi için hidayet ve irşat sorumluluğunu almış bir imamın olması bir zorunluluktur.

İmamiyye, peygamberliğin insanlığa gönderilmesini Allah'ın bir vacibi ve lütfu olarak gördüğü gibi imamet de benzer şekilde nass ile belirlenmesini bu minvalde ele alır. Hilafetin on iki imamdan oluştuğuna ve son imamın, İmam Muhammed bin Hasan el-Haseki'nin olduğuna, onunla birlikte imamlık müessesesinin bittiğine inanılır. İmamiyye ekolü, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi imamet için tayin ettiğine kesin olarak inanır. Bu inancı kabul edenlere göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vasiyeti üzerine kendisinden sonra gelecek olan imamları tayin etmiştir. Zeydiyye'nin imamet ile ilgili görüşlerinde bazı farklılıklar vardır. İmamiyye, Hz. Ali ve oğullarının imameti nass'a dayandırırken, Zeydiyye nass düşüncesini kabul etmemektir. Zeydiyye, imam olacak kişinin bazı şartlar taşıması gerektiğini öne sürer. İmamın alim, şecaat, zahit ve cömert olması gerektiğini söyler. İmam gerektiğinde savaşları idare etmeli ve cesaretini göstermelidir. Zeydiyye, İmamiyye'nin benimsediği gaip imam anlayışını ve takıyyeyi kabul etmez. İmamiyye, tarafların isyan konusundaki tavırlarında ılımlı bir görüntü sergilerken Zeydiyye, devlet başkanına karşı gerektiğinde halkın ayaklanma yolunu seçebileceğini belirtir.

İmamların masumiyeti konusuna baktığımızda İmamiyye fırkası, imamın hatalardan arındığını, Allah tarafından korunduğunu ve bu yüzden imamın sözleri de ilham yolu ile alındığı için vahiy olarak değerlendirilmektedir. Zeydiyye'nin,

imamların masumiyeti konusundaki görüşlerine baktığımızda duruma yaklaşımlarının metodik çerçevede olduğu görülür. Onlara göre imamların masumiyeti konusunda Kur'an, sünnet, akıl ve icmadın bir delil bulunmadığından dolayı bu masumiyet iddiasının geçersiz olduğu düşünülür. Zeydiyye, zanna dayalı bilgiyi geçerli görmemektedir. Zanna dayalı bir bilgi inanmak için yeterli değildir. İnsanlar, Allah'a inanmak ile sorumludur, imamların masumiyetine inanmakla sorumlu değiller. İmamlar peygamberlik makamında değildir. Onlar da bizim gibi Allah'a kulluk etmekle mükelleftir.

Şia'yı diğer İslam mezheplerinden ayıran en belirgin özelliklerden biri de Hz. Ali ve evlatlarının kutsal olduklarına dair inançtır. Üstün vasıflar atfedilen bir soy inancı Şia düşüncesinde önemli bir yer tutar. İnanç esasları arasında Mehdilik meselesinin önemli bir yeri olan Şia'nın İmâmiyye fırkası, isminden de anlaşılacağı gibi imâmet meselesini temel inanç esası haline getirirken On İkinci İmam Muhammed b. Hasen'in Mehdiliğine özel bir önem atfetmiştir. Zeydiyye, genel manada imâmet meselesini bir inanç ilkesi olarak görmemiş ve imâmetin sadece Ehl-i beyt'e ve on iki kişiye mahsus olduğunu kabul etmemiştir. Mehdinin gaybet döneminin ardından tekrar ortaya imam çıkacağına inanç(kıyam) dolayısıyla Şia yer ve fırkalarında mehdî hakkında Emevîler'in onun son devirlerinden itibaren "el-kâimü'l-mehdî" yahut "kâimü âl-i Muhammed" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Mehdilik hareketleri aşırıları dışında Şia'nın üç ana fırkası olan Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye'de farklı boyutlarda gelişme göstermiştir.

İlk başlarda Harici mezhebi arasında çıkan takıyye daha sonra tüm Şii fırkalarını kapsar. Şia kolları içerisinde İsmailiyye özellikle gizlilik devrelerini prensip uygulamış, İmamiyye'de bu esasa bağlı kalmış, Zeydiyye ilke bakımından takıyye muhalif görünse de zaman zaman uygulamaktan geri kalmamıştır. Özellikle İmamiyye'de muhaliflerin baskısından kurtulmak, isyan etmeye elverişli bir durum ortaya çıkıncaya kadar toplumun ve yöneticilerin dikkatini çekmemek için takıyye yöntemine başvurmuştur.

Takıyye, Şii alimler tarafından vacip olarak kabul edilir. Takıyyeyi terk etmekle namazı terk etmenin aynı olduğu ve kaim imam ortaya çıkıncaya kadar ondan vazgeçmenin caiz olmadığı belirtilir. Zeydiler, masiyet olarak kabul ettikleri takıyye fikrine şiddetle karşı çıkar. Onlara göre kıyamet günü şahitlik etmesi gereken imamların evlerinde oturup, gerçeği gizleyerek hareket etmesi kabul edilebilir değildir.

İmamiyye'ye göre Allah için bilgisizlikten veya yeterince bilememekten dolayı bir işten vazgeçerek başka şekilde davranmanın mümkün olamadığı ifade edilir. Yine İmamiyye'ye göre bedâ Allah'ın maslahata uygun şekilde izhar ettiği şeyi imha edip ayrı bir tarzda izhar etmektedir. Onlar, Rad suresi 19. ayette geçen "Allah dilediğini siler, dilediğini de bırakır..." ifadesine dayanarak bedâ'yı caiz kabul etmektedir. Kevni maslahatlar gereği Allah istediği zaman bir işi batıl kılıp onun yerine başka bir işi ikame edebilir. Nesh anlamına gelen bedâ inancı, Cafer es-Sadık'ın oğlu İsmail'in babasının sağlığındaiken ölmesi üzerine ortaya çıkar.

Şii düşüncede, "Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece de bir bölüğün yükseltileceğine, bir bölüğün alçaltılacağına, gerçeklerin, haklı olduklarının, zalimlerin haksız olduklarının meydana çıkacağına inanmak" şeklinde tarif edilen konusuna gelince; Zeydilere göre bu da hakkında inanmayı gerektiren herhangi bir delilin bulunmadığı ve bir Müslümanın inanmaması gereken bir düşüncedir. Peygamberin bildirdiğine göre, tekrar diriliş ahirette olacaktır ve ondan önce bir hayat söz konusu değildir. Re'cat, küfrü gerektiren ve Müslümanlar arasında tartışma konusu dahi olmayacak bir meseledir.

İmamiyye Şia'sı ile özdeşleşen kavramlardan biri olan ve onların inanç esasları arasında yer alan rec'at, ölenlerden bazılarının öldükleri hal üzerine dünyaya tekrardan geri dönecekleri ve bunlardan kimilerinin alçaltılacağını, haklılarının haklı, zalimlerin zalim olduklarının ortaya çıkarılacağına inanılır.

Rec'at inancını kabul eden Şîi âlimler, Kur'ân ve Hadis'ten deliller getirmek suretiyle rec'at inancının sıhhatini ispatlamaya çalışmışlardır. İmamiyye alimleri rec'at ile dünyaya geri dönenlerin tekrar ölünceye kadar mükafatlar ve müjdeler vereceğine, hasımlardan intikam alacağına, kötülerin rezil edilip cezalandırılacağı anlayışı kabul edilir.

Şii düşüncede, "Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece de bir bölüğün yükseltileceğine, bir bölüğün alçaltılacağına, gerçeklerin, haklı olduklarının, zalimlerin haksız olduklarının meydana çıkacağına inanmak" şeklinde tarif edilen konusuna gelince; Zeydilere göre bu da hakkında inanmayı gerektiren herhangi bir delilin bulunmadığı ve bir Müslümanın inanmaması gereken bir düşüncedir.

İmamiyye ve Zeydiyye mezheplerinin kader ve kaza anlayışı, Allah'ın iradesi ve insanın özgür iradesi arasındaki ilişkiyi ele alırken bazı benzerlikler taşısa da yaklaşım ve detaylarda önemli farklılıklar gösterir.

İmamiyye'ye göre, insanın eylemleri Allah'ın düzeni içinde özgür iradeyle gerçekleşir ve Allah'ın iradesi de genel bir düzen sağlar, ancak insanı zorlamaz. Zeydiyye'ye göre ise insan fiilleri tamamen insan iradesine dayanır ve Allah, insan fiillerine doğrudan müdahil değildir.

Sonuç olarak her iki mezhep de özgür iradeyi ön planda tutsa da İmamiyye'nin "orta yol" yaklaşımı, Zeydiyye'nin ise özgürlük merkezli anlayışı temel farklılıkları oluşturur.

Zeydiyye mezhebinin temel görüşlerini tevhid, adalet, el-v'ad ve'I-va'id, emr-i bi'I ma'ruf ve nehy-i ani'I-münker ve imamet konuları etrafında şekillenir. Bu beş esas aynı zamanda Zeydiyye'nin mezhep esasları olarak da kabul edilir. Bu konular açıklanarak ele alındı. İmamiyye'nin Allah'ın sıfatları, nübüvvet ve İmamet, peygamberin ismeti, Peygamberler ve Kitaplar, İslam hukuku konularındaki görüşlerine çalışmamızda yer verildi.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Muhammed b. İsmail, (2004). *Ez-Zeydiyye kırâatun fi'l-meşrû' vebahsün fi'l-mükevvinât*, Raid.
- Ahmed b. Hasan. (1971). Er-Rassah. Beyrut Üniversitesi.
- Algar, Hamid (1997). Hasan el-Askeri (C. 16, s. 289). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Allame M.Hüseyin Tabatabai çev.Kadir Araras & Abbas Akyüz. (2022). İslam'da ŞİA Aruçi, Muhammed. (2013). Ressi (C. 34, s. 587). TDV İslam Ansiklopedisi Ayetullah el- Hâc & çev. Murat Serdar. (2005). Ana Hatları İle İmamiyye Akidesi. Bilimname, 8(2), 133-143.
- Bayram, İbrahim. (2017). Zeydiyye Fırkasının Mehdilik Anlayışı. Mezhep Araştırma Dergisi, 10(2), 353-383.
- Bulut, Halil İbrahim. (2004). Şii Fırkalarda Gaybet ve Ric'at İnancı. İslamiyat, 8, 141.
- Bulut, Halil İbrahim (2004). "İseviyye (İslam Dünyasında Ortaya Çıkan İlk Yahudi Mezhebi)". EKEV Akademi Dergisi, 18, 297-318.
- Dalkılıç, M. Aydın, Ö. (2005). İlk Dönem İslam Mezhepleri. Kabalcı Yayınları.
- Daftary, Farhad. (2016). Şiî İslam Tarihi. Alfa Yayınları.
- Demir, İshak Ahmet. (2003). İsna'Aşeriyye'de İmamın Otoritesi. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 3, 109-125.
- Doğan, İsa. (1987). Mezhebinin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri.
- Doğan, İsa. (2006). Zeydiyye'nin Doğuşu ve İtikadi Görüşleri. OMFD, 3(3), 83-107.
- Ebi Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberi. (1119). Et-Tarihi Taberî (C. 5).
- Ebu Cafer et-Tûsî, (1979). El-İktisat fî ma Yeteallâk bi'l-İtikad.
- Ebu Cafer Kuleyni çev. T. Uluç. (1991). Usulu Kafi. Can Yayınları.
- Ebu Mihnef, Lut b. Yahya. (1977). *Maktelu Huseyin*,. Bağdat.

- Ebû Zehra, Muhammed, çev. Abdülkadir & Şener-Hasan Karakaya-Kerim Aytekin. (2021). İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fikhî Mezhepler Tarihi. Hisar Yayınevi. ed. Hasan Onat-Sönmet Kutlu. (2012). Şiliğin Doğuşu.
- Ekinci, Ahmet. (2019). Zeydiyye Fıkhının Gelişiminde İmam Hadi ve Hadeviyye (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan.
- Erdoğan, Aydın (2002). Zeydiyye'nin Doğuşu ve İnanç Sistemi [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi].
- Eş'arı çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç. (2019). Makalatü'l -İslamiyyin,. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- el-Bağdadi, Abdulkadir çev. Ethem Ruhi Fığlalı. (2023). Mezhepler Arası Farklılıklar. Türkiye Diyanet Vakfı.
- el-Kummî, Abdullah nşr. M.Cevad Meşkur. (1963). , El-Mağālât ve'l-fırağ. Fığlalı, E.Ruhi (1997). Hasan (C. 16, ss. 282-285). TDV İslam Ansiklopedisi. Fığlalı, Ethem Ruhi. (1984). İmamiye Şiası. Ağaç Kitabevi.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (1984). İmamiyye Şiası/ Caferiyye Mezhebi Doğuşu. Selçuk Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (2001). Çağımızda İtikadi islam Mezhepleri. Şato Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (2011a). Günümüz İslam Mezhepleri. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (2011b). Günümüz İslam Mezhepleri. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- et-Taberi çev. Ahmet Temir. (2019). Tarihu'l Umen. Bilge Kültür Yayınları. Gaffari, Ali Ekber (1984). Şeyh Saduk (C. 2). Kum Yayınları.
- Gökalp, Yusuf. (1999). Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması (Yüksek Lisans). AUSBE.
- Gökalp, Yusuf. (2006). Zeydilik ve Zeydiliğin Yemen'de Yayılışı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Gökalp, Yusuf. (2007). Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, kültürel Mirası Ve İslam Düşüncesine Katkıları. ÇİFD, 7(2), 95-112.
- Gökalp, Yusuf. (2008). Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu. 7(2), 57-58.
- Gökalp, Yusuf. (2013). Zeydiyye (C. 44, ss. 331-338). TDV İslam Ansiklopedisi.

- Gökalp, Yusuf. (2014). İmamiyye Nazaryesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri. ÇÜİFD, 14.
- Goldziher, Ilgaz. (1994). El-Akide ve's-şeri'a fi'l-islam.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2021). Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik. Kapı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1969). 100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar. Gerçek Yayınları.
- Gura, İlmi. (2010). Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları (Yüksek Lisans). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Gümüsoğlu, Hasan. (2022a). "Mehdilik Meselesinde Ehl-i sünnet Kelamcılar ile Mutasavvıflar Arasındaki Yaklaşım Farklılıkları". Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 113-131.
- Gümüsoğlu, Hasan. (2022b). Şia/İmamiyye Mehdi İnancının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Ehli Sünnet Mehdilik Anlayışı İlişkisi. Kader, 20(2), 701-722.
- Hizmetli, Sabri. (1983). İtikadi İslam Mezheplerinin Doğuşuna İctimai Hadiselerin Hümmetov, Abbas. (2001). Şiilikte Siyasal İktidar ve İtaat. T.C Yükseköğretim Kurulu Döküasyon Merkezi.
- İbn Manzur. (1990). Lisanu'l-Arab. Daru'l Hadis. Beyrut
- İbn Manzur. (1990). Lisânü'l-Arab, Beyrut. İçinde Ş.a.y maddesi (C. 8).
- İbnü'l-Murtazâ, nşr. Kemâl Mustafa. (1990). El-Münye ve'l-emel.
- İbrahim, Ahmet Şevki (2000). El-Hayâtü's-siyâsiyye ve'l-fikriyye li'z-Zeydiyye fi'l-meşriki'l-İslâmî, Mektebetü Medbûlî. Mektebetü Medbûlî.
- İrfan, Abdulhamid çev. M.Saim. (1994). İslam'da itikadi Mezhepler ve Akaid Esasları. Yaprem.
- İshak ahmet Demir. (2005). "İbnü'l mutahhar el-Hili'ye göre imamat". AÜİFD, XLVI (1), 85-102.
- İlhan, Avni. (1992). Beda (C. 5, ss. 290-291). TDV İslam Ansiklopedisi.
- İlhan, Avni. (1997). Gaybet (C. 13, s. 410). TDV İslam Ansiklopedisi.
- İlahi Zahir, İhsan. çev. Sabri Hizmetli-Hasan Onat. (1984). Şianın Kur-an İmamet ve Takiyye Anlayışı. Ankara Okulu.
- İsmail b. Ali. (2000). Ez-Zeydiyye neşetuhâ ve mu'tekaduhâ,. Sana.

- Karataş, Şaban. (2017). Şia'da Ehli Sünnet ve Kur'an Tasavvuru. Ankara Okulu.
- Kaymal, Cansu. (2017). Şia'da İmamet meselesi ve Egemenlik. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), 172-179.
- Karababa, Ahmet. (1993). İmam Zeyd. Şafak Yayınları.
- Karadağ, Ahmet. (2017). Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası Arasında İhtilâf Edilen Bazı Konuların Tahlili. İ.Ü.İ.F.D, 2, 233-268.
- KavalcıOğlu, Ahmet. (2019). Zeydiyye Mezhebinin Usulü Fıkıh Kaynakları, (Yüksek Lisans). Fırat Üniversitesi.
- Kasım b. Muhammed, çev İsa Doğan. (1998). Kitabul Esas. Dâru-t-Taliâ li't-Tıbaa ve'n-Neşr.
- Kemal Okumuş, Namık. (2014). Şia'da, İmamiyye Ve Zeydiyye Özelinde Ezeli Yazgı Algısının Temel Basamakları Olan Kader, Kaza, Ecel, Rızık Ve Beda Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler. Makalat Mezhep Araştırmaları, VI(1).
- Kâşifu'l-Ğıta çev. A. Gölpınarlı. (1966). Caferi Mezhebi ve Esasları. Evrensel Yayınları.
- Kılavuz, Ahmet Saim (1989a). Ali el-Hadi (C. 2). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Kılavuz, Ahmet Saim. (1989b). Ali er-Rıza (C. 2, ss. 436-438). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Köseoğlu, Nevzat. (2007). Devlet. Ötüken.
- Kutluay, Yaşar. (1965). İslam ve Yahudi mezhepleri, Pınar Yayıncılık.
- Kutluay, Yaşar. (2001). İslam ve Yahudi Mezhepleri. Pınar Yayıncılık.
- Küleyni. (1972). El-Usul mine'l-Kafi (C. 2). Tahran.
- Küleyni. (1980). El-Usul mine'l. Daruu Saab. Tahran.
- Küleyni, Muhammed Yakup. (1985). El-Usul mine'l-Kafi, Tahran.
- Mazlum Uyar, Mazlum. (2000). İmamiyye Şia'sında Düşünce Ekolleri Ahbarilik. İz Düşün Yayınları.
- Muhammed es-Sadr. (1972). Tarihu'l-Gaybeti's-Suğra.
- Muhammed Hüseyin et-Tabatabai çev.Kadir Akaras. (1993). İslam'da Şia. Kevser. Muhammed Rıza- Muzaffer çev. A. Hamdi Akseki. (1978). Şia İnançları. Yayıncılık Matbası.
- Mutahharî, Murtaza. çev. Muaz Pazarbaşı. (2016). İnsan ve Kader,. Önsöz Yayıncılık.
- Mustafa Ekinci. (2006). İmamiyye Şia'sında Takiyye Anlayışına Yeni bir Yaklaşım. HÜİFD, 15, 29-49.

- Mustafa Öz, Mustafa. (1997). Muhammed el-Bakır (C. 30). TDV İslam Ansiklopedisi. M .Farsaklı, Andrea. çev. K.Güleçyüz. (1995). Sunni Halifelikle Şii İmamlığın Mukayesesi", İnsan.
- Mutlu, İsmail. (1985). Tarihte ve Günümüzde Caferilik. Mutlu YayınlarıMuhammed Ebu Zehra çev. S.Parlak, Nevbahti/Kummi, tsh, H.Titter. (1931). Şii Fırkalar.
- Öz, Mustafa. (2003). Mehdilik (C. 28, ss. 384-386). TDV İslam Ansiklopedisi. Öz, Mustafa. (2005). Muhammed el-Cavad (C. 30, ss. 514-515). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Öz, Mustafa. (2010). Takiyye (C. 39, ss. 453-454). TDV İslam Ansiklopedisi. Öz, Mustafa. (2011). Başlangıçtan Günümüze Şia Kolları. Ensar Yayınevi. Öz, Mustafa. (2018). Anahatları ile İslam Mezhepler Tarihi. Ensar Yayınevi.
- Öz, Mustafa. A. İ. (2000). İmamet. İçinde TDV (C. 22, ss. 203-207). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Ragıb el-İsfahani. (2023). Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü. Pınar Yayıncılık. Tesiri Üzerine Bir Deneme. AÜİFD, 26, 668-669.
- Subhanî, Cafer. (1983). El-Kaza ve'l-Kader Fi'l-İlim ve'l-Felsefeti'l-İslâmiyye. Uysal, Ekrem. (2021). Kelami Açıdan İmamiyye'nin Gaybet ve Re'cat İnancı. Son Çağ Yayınları.
- Şerif Murtaza, Seyit. (1993). Ei-Fuşulu'l Muhtaba. Emin Yayınları. Şehristani çev. Mehmet Dalkılıç. (2017). Mîlel ve nihâl. Lîtera Yayıncılık. Şevki Yavuz, Yusuf. (2001). Kader: C. XXIV (s. 58). DİA.
- Şeyh Müfid. (1979). El-İrşad, Darü'l- Müfid, Beyrut.
- Şeyh Müfid, nşr Mahmûd Zerendi. (1993). El-İhtisas. Darü'l-Müfid. Beyrut.
- Şeyh Saduk, Muhammed b. Ali b. Babeveyh çev. Zafer Aydaş. (2017). Tevhid. el- Mustafa Yayınları.
- Taftazani çev. Süleyman Uludağ. (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi. Dergah Yayınları.
- Tusi, nşr. Es-Hasan El-Mustavi. (1987). İhtiyaru ma'ruf